
Верховний
Суд

ДАЙДЖЕСТ
судової практики Верховного Суду
у справах, пов'язаних з війною

Рішення, внесені до ЄДРСР,
з лютого 2022 року по вересень 2024 року

ОБСЄ

Видано за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України в межах проекту «Підтримка Верховного Суду та вищих судів у реалізації судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни». Погляди, викладені у цьому виданні, не можуть вважатися такими, що виражають офіційну точку зору ОБСЄ.

Дайджест судової практики ВС

Зміст

I. ПРИВАТНОПРАВОВІ СПОРИ	5
1. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої в результаті збройної агресії РФ	5
2. Спори, пов'язані з примусовим відчуженням / вилученням майна в умовах воєнного стану	12
3. Спори, що виникають із договірних правовідносин	17
4. Спори у сфері енергетики	36
5. Спори щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності	41
6. Корпоративні спори	42
7. Спори, що виникають із трудових правовідносин	45
8. Спори, що виникають із житлових правовідносин	52
9. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	55
10. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	64
11. Спори, пов'язані з виконанням судових рішень	67
12. Встановлення фактів, що мають юридичне значення	75
13. Зупинення провадження у справі	82
II. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ СПОРИ	86
1. Спори щодо оподаткування в умовах воєнного стану	86
2. Спори щодо соціального захисту та пенсійного забезпечення	90
3. Земельні правовідносини	97
4. Правовідносини у сфері енергетики	98
5. Спори, пов'язані з визначенням повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	100
6. Спори у сфері освіти	101
7. Спори, пов'язані з проходженням та звільненням з військової служби	102
8. Спори, пов'язані з перетином кордону України під час воєнного стану	108
9. Спори, пов'язані з наданням доступу до публічної інформації	110
10. Поновлення процесуальних строків у період дії воєнного стану	111
11. Зупинення провадження у справі	115
III. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВІЙНОЮ	117
1. Кваліфікація кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною	117
1.1. Злочини проти основ національної безпеки України	117
1.2. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку	135

Дайджест судової практики ВС

2. Покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з війною.	
Призначення покарання та звільнення від його відбування	140
2.1. Покарання та його види	140
2.2. Призначення покарання	145
2.3. Звільнення від покарання та його відбування	149

I. ПРИВАТНОПРАВОВІ СПОРИ

1. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої в результаті збройної агресії РФ

Порядок відшкодування шкоди, завданої в результаті збройної агресії РФ

На тимчасово окупованій території України в період проведення АТО загинула жінка. Обставини її загибелі достеменно невідомі. Син загиблої звернувся до суду з позовом до Держави Україна про відшкодування моральної шкоди, завданої «терористичним актом, що призвів до загибелі матері», тим самим притягнути відповідача до відповідальності за порушення статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

ВП ВС погодилася з тим, що на правовідносини стосовно відшкодування шкоди, завданої порушенням права на життя, стаття 2 Конвенції поширюється. Однак у цій справі проблема полягає у тому, щоби встановити, чи перебувала матір позивача під юрисдикцією Держави України у сенсі статті 1 Конвенції, та чи порушила Держава України певні її обов'язки з тих, які випливають із указаної статті.

Самі по собі факти загибелі людей на підконтрольній державі території, тобто на тій, на якій вона здійснює юрисдикцію у сенсі статті 1 Конвенції (зокрема у межах її кордонів у періоди проведення АТО, Операції об'єднаних сил), не означають автоматичне порушення гарантій права на життя за статтею 2 Конвенції. Тим більше не означає таке автоматичне порушення і загибель людей на території, яку держава у межах її кордонів із незалежних від неї причин не контролює (тобто на тій, на якій вона не здійснює юрисдикцію у сенсі статті 1 Конвенції).

Згідно з Конвенцією держава-учасниця несе відповідальність лише за власні дії чи бездіяльність щодо виконання негативних і позитивних (матеріальних, процесуальних) обов'язків із гарантування конвенційних прав кожному, хто перебуває під її юрисдикцією. Якщо держава поширювала її юрисдикцію на відповідну територію, де сталося стверджуване порушення права, обставини (факти) невиконання чи неналежного виконання державою у конкретній ситуації певного з наведених обов'язків для притягнення її до відповідальності на підставі Конвенції та протоколів до неї треба чітко встановити.

ВП ВС дійшла висновку, що у кожному випадку звернення з позовом про відшкодування Державою Україною шкоди (майнової, моральної), завданої терористичними актами у періоди проведення АТО, Операції

Дайджест судової практики ВС

об'єднаних сил, суди мають з'ясувати: (а) підстави позову (обставини, якими обґрунтована позовна вимога); (б) чи мала Держава Україна у сенсі статті 1 Конвенції юрисдикцію щодо гарантування прав і свобод на тій території, на якій, за твердженням позивача, відбулося порушення; (в) якщо мала юрисдикцію, то чи виконала її конвенційні обов'язки з такого гарантування (якщо мало місце невиконання або неналежне виконання конкретного обов'язку, то у чому воно полягало, якими були наслідки цього та причинно-наслідковий зв'язок між ними і невиконанням або неналежним відповідного обов'язку); (г) чи є підтвердження всіх цих фактів (належні, допустимі, достовірні та достатні докази).

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 12 травня 2022 року в справі № 635/6172/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593>

Позивачка звернулася до суду із позовом до Кабінету Міністрів України та Державної казначейської служби України, у якому просила відшкодувати їй заподіяну терористичним актом шкоду за пошкоджене торговельне приміщення, розташоване в м. Mariupolі Донецької області.

Передбачене у статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, з огляду на відсутність відповідного закону не породжує легітимного очікування на отримання від Держави України такого відшкодування за пошкоджений у період проведення антiterористичної операції об'єкт нежитлової нерухомості незалежно від того, на якій території - підконтрольній чи непідконтрольній Україні - мав місце вказаний акт.

Відсутність у законодавстві України відповідних приписів щодо відшкодування власників шкоди, заподіяної його об'єкту нежитлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 4 вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215>

Позивачка звернулася до суду з позовом до Держави Україна в особі Кабінету Міністрів України, Державної казначейської служби України про відшкодування шкоди, завданої загибеллю чоловіка внаслідок скоєння терористичного акту.

Вона зазначала, що відсутність відповідного спеціального закону, передбаченого статтею 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», на підставі якого може стягуватися моральна шкода родичам загиблих осіб від терористичних актів, не може бути перешкодою для захисту її прав. У зв'язку

Дайджест судової практики ВС

з цим просила стягнути з Держави Україна моральну шкоду, заподіяну терористичним актом, що призвів до загибелі її чоловіка, та невиконанням державою позитивних зобов'язань.

Відмовляючи в задоволенні позову, суди керувалися тим, що позивачка не обґрунтувала порушення Державою Україна її позитивного матеріального обов'язку щодо гарантування права на життя чоловіка.

Верховний Суд дійшов висновку, що позивачка не обґрунтувала вимогу про відшкодування державою моральної шкоди, не зазначила факти (обставини), за яких можна було б стверджувати про порушення державою конкретних обов'язків (негативного, позитивного матеріального, позитивного процесуального) з гарантування права на життя її чоловіка.

Окрім того, внаслідок збройної агресії російської федерації Україна вирішила створити спеціальний механізм для визначення всіх збитків, які завдала держава-агресор. Такий обов'язок Україна підтвердила у постанові Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації».

Визначення шкоди та обсягу соціальних виплат, які забезпечуються відповідно до законодавства, у грошовій формі здійснюється згідно з методикою, затвердженою наказом Мінсоцполітики, за погодженням Мінреінтеграції. Відповідальним за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є Мінсоцполітики (абзаци 8 і 9 підпункту 1 пункту 2 Постанови № 326).

Отже, Україна в особі Мінсоцполітики взяла на себе позитивний матеріальний обов'язок визначити правила, спрямовані на відновлення прав потерпілих унаслідок, зокрема, загибелі цивільних осіб через збройну агресію російської федерації. Його невиконання чи неналежне виконання може бути окремою підставою для позову про відшкодування Україною шкоди, завданої затримкою виконання цього обов'язку. Розмір такого відшкодування залежить від складності проблеми, яку має вирішити держава, умов (воєнних, соціально-економічних, політичних), у яких цю проблему слід вирішити, тривалості невиконання чи неналежного виконання відповідного обов'язку, важливості вирішення відповідної проблеми для конкретної особи тощо. Проте таке відшкодування не може бути пов'язаним і співмірним із розміром тієї шкоди, яка завдана загибеллю людини самою росією.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 02.02.2024 у справі № 242/2367/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116731841>

Дайджест судової практики ВС

Аналогічний правовий висновок викладено в постановах КЦС ВС:
від 07.09.2022 у справі № 641/4272/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106164655>
від 31.05.2023 у справі №237/1314/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111278869>

Позивач звернувся з позовом до РФ про відшкодування шкоди.

Вважав, що незаконна експропріація РФ природних ресурсів України під час незаконної окупації території АРК, Луганської та Донецької областей РФ порушила низку прав і основоположних свобод, визначених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколах до неї, що призвело до нанесення йому майнової шкоди. Окрім того, просив стягнути з РФ моральну немайнову шкоду в розмірі 5 200 000 грн.

Суди попередніх інстанцій позов задовольнили частково. Стягнуто з РФ на користь позивача відшкодування майнової шкоди, завданої внаслідок експропріації РФ природних ресурсів Українського народу під час незаконної збройної агресії проти України в розмірі 24 583 718,34 грн та моральної шкоди в розмірі 1 259 300 грн, а всього – 25 843 018,34 грн.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Верховний Суд зазначив, що при визначенні грошової компенсації моральної шкоди слід враховувати те, що дійсно внаслідок військової агресії РФ проти України особа може зазнавати (зазнала) моральної шкоди. Законодавець в статті 23 ЦК передбачив відкритий перелік обставин, які враховуються судом при визначенні розміру грошової компенсації.

Розмір грошової компенсації моральної шкоди завданій особі внаслідок військової агресії РФ проти України може відрізнятися, залежно від того, на які обставини завдання моральної шкоди посилається позивач та які обставини враховані судом при визначенні розміру грошової компенсації моральної шкоди. Такими обставинами може бути, зокрема: смерть близьких осіб, каліцтво особи чи близьких осіб; місце проживання особи (різняться відчуття осіб, що проживають на території проведення бойових дій чи осіб далеко від цієї території); пошкодження або знищенння рухомого майна; права які порушені внаслідок військової агресії РФ проти України тощо.

Позивач наполягає, що на тому, що суд першої інстанції не мав права вносити зміни в прохальну частину позовної заяви, розрахунок якої викладений в іноземній валюті.

Тлумачення частини другої статті 524 ЦК України свідчить, що учасники цивільного обороту можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті в договорі.

Дайджест судової практики ВС

Підстав для допустимості визначення відшкодування (компенсації) шкоди в іноземній валюті, окрім випадків якщо зокрема, її викрадено, чинний ЦК не містить.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 20.06.2024 у справі № 216/5657/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065557>

Судовий імунітет РФ у справах про відшкодування шкоди, завданої в результаті збройної агресії цієї держави

Позивач звернувся до суду з позовом до РФ в особі посольства РФ в Україні про відшкодування моральної шкоди.

Закриваючи провадження у справі, суди попередніх інстанцій керувалися тим, що Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює судовий імунітет щодо іноземної держави за відсутності згоди компетентних органів цієї держави на залучення її до участі у справі в національному суді іншої держави, зокрема як відповідача. Посольство РФ в Україні не надало згоди на розгляд справи в суді України та на набуття процесуального статусу відповідача у цій справі, оскільки Міністерство закордонних справ України відповіді на відповідний запит суду не надало. Суд керувався пунктом 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Право позивача на належне та ефективне відшкодування збитків повинно бути захищене, а судовий імунітет не повинен бути перешкодою для такого відшкодування у тих виняткових обставинах, коли немає інших механізмів відшкодування.

Відповідно до обставин справи, звернення до українського суду є єдиним ефективним засобом судового захисту порушених прав та законних інтересів позивача. Наразі відсутні будь-які механізми або інші міждержавні домовленості між Україною та РФ щодо відшкодування збитків фізичним та юридичним особам, завданих внаслідок дій військової агресії РФ на території України.

За таких обставин, застосування судового імунітету РФ (зокрема, частини першої статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право») у даній справі не буде узгоджуватися із обов'язком України як держави і суду зокрема забезпечити реалізацію права позивача на справедливий суд. З огляду на відсутність інших ефективних засобів судового захисту порушеного права позивача, застосування судового імунітету РФ буде порушенням самої сутності права на справедливий суд. Також, зважаючи на військову агресію РФ, якою порушується державний суверенітет України, застосування судового імунітету РФ буде непропорційним до своєї мети.

Дайджест судової практики ВС

Судовий імунітет до РФ не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004); підтримання імунітету РФ є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 760/17232/20-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>

Аналогічний правовий висновок висловлено в постановах КЦС ВС:
від 18.05.2022 у справі № 428/11673/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>
від 08.06.2022 у справі № 490/9551/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728451>
від 22.06.2022 у справі № 311/498/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104942333>

Відповідач у спорах про відшкодування шкоди

ТОВ подало позов до держави РФ в особі міністерства юстиції РФ, міністерства оборони РФ про стягнення майнової шкоди – збитків у формі упущенії вигоди. Ухвалою господарського суду, залишеною без змін постановою апеляційного господарського суду, позовну заяву повернуто без розгляду на підставі частини 4 статті 174 ГПК України. Судові рішення мотивовані тим, що відповідачем визначено РФ, яка не може бути стороною в господарському процесі, а позивач не конкретизував позовних вимог до кожного із зазначених ним у позовній заявлі відповідачів.

У спорах про відшкодування шкоди, завданої державою/іноземною державою (органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою/органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою іноземної держави); відповідачем є відповідна держава як учасник цивільних правовідносин, як правило, в особі органу, якого позивач зазначає порушником своїх прав. Держава Україна, як і іноземна держава бере участь у справі у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою) як відповідач через відповідні органи державної влади, зазвичай, орган, діями якого завдано шкоду.

А тому у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою), на позивача згідно з пунктами 2, 4 ч. 3 статті 162 ГПК України покладено обов'язок зазначити окрім безпосередньо держави, яка за його твердженням, завдала йому шкоди, орган (органи) відповідної держави, що його (їх) позивач зазначає порушником своїх прав. При цьому закон не вимагає конкретизації вимог (визначення сум, що підлягають стягненню тощо) до кожного із відповідачів – представницьких органів держави, якщо позивач визначив їх більше одного.

Дайджест судової практики ВС

Отже, позивач, звертаючись із позовними вимогами у цій справі про відшкодування шкоди, завданої військової агресією РФ, та вказавши відповідні представницькі органи РФ, яких позивач вважає порушниками прав у спірних правовідносинах та якими, за твердженням позивача, завдано шкоду у спірних правовідносинах, дотримав норм процесуального права (пункт 2 частини 3 статті 162 ГПК України).

Місцевий господарський суд не мав повноважень залишати позовну заяву без руху на підставі статті 174 ГПК України з тих мотивів, що позивач зазначив відповідачом російську федерацію в особі відповідних представницьких органів, а вимога про стягнення спірної суми шкоди заявлена до РФ без викладення змісту позовних вимог до кожного із зазначених позивачем відповідачів, за умови дотримання ним інших вимог, встановлених статтями 162, 164, 172 ГПК України.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 06.11.2023 у справі № 910/5699/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115272587>

Державна корпорація розвитку «ВЕБ.РФ» звернулася з позовом до Мін'юсту, АТ «Фондова біржа ПФТС», ТОВ «ФК «Фортіфай» про визнання недійсними результатів аукціону та договору.

ДКР «ВЕБ.РФ» належав пакет акцій (99,7726 %) ПАТ «Промінвестбанк». На це майно було звернуто стягнення за боргами російської федерації, яка є власником 100 % акцій ДКР «ВЕБ.РФ». Зазначений пакет акцій банку було реалізовано в межах відповідного виконавчого провадження на аукціоні.

ДКР «ВЕБ.РФ», стверджуючи, що акції належать їй, а не російській федерації, а також те, що при проведенні аукціону була допущена низка порушень (занизена стартова ціна акцій, покупець не отримав попереднього погодження НБУ на набуття істотної участі в банку), звернулася до суду з позовом.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, натомість суд апеляційної інстанції це рішення скасував та ухвалив нове рішення, яким позов задовольнив.

КГС ВС зазначив, що фактично суд першої інстанції, вирішуючи питання про законність звернення стягнення на майно ДКР «ВЕБ.РФ» за боргами РФ, застосував доктрину «підняття корпоративної завіси» у формі «alter ego» (передбачає зворотне підняття завіси – притягнення учасника юридичної особи до відповідальності за її боргами).

Загальновизнаним є те, що держава несе відповідальність за дії її органів, навіть якщо вони є формально окремими юридичними особами, але відповідальні за дії та борги держави. Тоді як державні компанії, які є окремими юридичними особами, не несуть відповідальності за боргами держави. Водночас органами держави можуть бути визнані не лише

Дайджест судової практики ВС

ті організації, які мають відповідний статус у національному праві держави-боржника, а й за певних умов державні компанії.

ВС погодився з висновками суду першої інстанції: якщо юридична особа фактично виконує функції державного органу, тобто є *alter ego* («другим я») такої держави, на майно, що формально належить такій юридичній особі, може бути звернене стягнення за боргами держави (суд нехтує формальною відокремленістю майна цієї юридичної особи від майна держави). Зокрема, врахуванню підлягають критерії: чи утворена компанія для виконання комерційних цілей; чи виконує вона функції, притаманні державним органам (тобто здійснює публічну функцію, не характерну для приватних осіб); чи здійснює така компанія інші види діяльності та чи є вони основними / самостійними або мають допоміжний характер до виконання нею публічної функції; яким є ступінь контролю з боку держави; чи відокремлене майно компанії від майна держави.

ДКР «ВЕБ.РФ» є по суті органом російської федерації, оскільки виконує цілі, функції та завдання, притаманні державним органам, знаходиться під щільним контролем російської федерації настільки, що є її *alter ego* («другим я»), і майном якого держава розпоряджається як своїм.

Відповідно, Верховний Суд вважає, що судами попередніх інстанцій був зроблений в цілому правильний висновок (хоча з дещо відмінним мотивуванням) про те, що на майно ДКР «ВЕБ.РФ», яке знаходиться на території України, може бути звернено стягнення за боргами російської федерації.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 20.07.2022 у справі № 910/4210/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105612017>

2. Спори, пов'язані з примусовим відчуженням / вилученням майна в умовах воєнного стану

Юрисдикція спорів щодо визнання протиправними та скасування наказів, визнання недійсними актів про примусове відчуження майна

У березні 2022 року відповідно до наказу Київської ОВА на території ТОВ було вилучено сім автомобілів, два з яких належали цьому ТОВ на правах власності, складено акт про примусове відчуження.

ТОВ звернулося до господарського суду із позовом про визнання протиправним та скасування зазначеного вище наказу в частині відчуження двох автомобілів, визнання недійсним акта про примусове відчуження або вилучення майна та зобов'язання повернути автомобіль.

Дайджест судової практики ВС

Суд першої інстанції ухвалив судове рішення, яке залишено без змін судом апеляційної інстанції, про відмову в задоволенні позову.

Метою позовних вимог у цій справі є захист та відновлення права власності ТОВ, предметом спору є наказ відповідача та укладений між сторонами акт про примусове відчуження/виолучення у позивача відповідачем в умовах правового режиму воєнного стану належних ТОВ на праві власності автомобілів.

Законодавець визначив юрисдикцію адміністративних судів з розгляду справ про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (статті 350, 351 ЦК України). Проте вирішення спорів щодо реквізиції майна, що вже відбулась (припинення права власності на момент звернення до суду вже сталося), чинним законодавством до адміністративного судочинства не віднесено.

Тож, враховуючи, що спірні правовідносини виникли внаслідок прийняття та реалізації рішення про примусове відчуження майна, яке порушує, на думку позивача, його права, у нього виникла необхідність захисту свого цивільного права, у зв'язку з чим він як юридична особа правомірно звернувся до суду із позовом в порядку господарського судочинства.

Детальніше з текстом постанови ОП КГС ВС від 16.02.2024 у справі № 910/10009/22 можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/117402189>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 14.02.2023 у справі № 904/868/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046101>

Позивач просив визнати недійсним і скасувати акт про примусове виолучення автомобіля, витребувати у військової частини НГУ та передати йому примусово виобраний транспортний засіб.

Суд першої інстанції розглянув справу й відмовив у задоволенні позову. Апеляційний суд скасував рішення, закрив провадження у справі, роз'яснив позивачу, що з відповідним позовом він може звернутися до суду першої інстанції в порядку адміністративного судочинства.

Позовні вимоги власника транспортного засобу про визнання недійсним і скасування акта про примусове відчуження транспортного засобу в умовах воєнного стану та витребування його у військової частини підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства.

Законодавець визначив юрисдикцію адміністративних судів з розгляду справ про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів

Дайджест судової практики ВС

нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (статті 350, 351 ЦК України). Вирішення спорів щодо реквізиції чинним законодавством до адміністративного судочинства не віднесено.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 13.09.2023 у справі № 707/1298/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113560656>

Порядок примусового відчуження / вилучення майна в умовах воєнного стану

У березні 2022 року відповідно до наказу Київської ОВА на території ТОВ було вилучено сім автомобілів, два з яких належали цьому ТОВ на правах власності, складено акт про примусове відчуження.

ТОВ звернулося до господарського суду із позовом про визнання протиправним та скасування зазначеного вище наказу в частині відчуження двох автомобілів, визнання недійсним акта про примусове відчуження або вилучення майна та зобов'язання повернути автомобіль.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову. Судові рішення мотивовані правомірністю здійсненого відповідачем примусового відчуження автомобілів у позивача, дотриманням при цьому відповідної процедури, а також недоведенням позивачем відсутності у відповідача повноважень видавати оспорюваний наказ з оформленням відповідного акта.

ОП КГС ВС дійшла висновку, що обласна військова адміністрація (якою є відповідач), що утворюється в умовах правового режиму воєнного стану, не належить до військового командування в розумінні ст. 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» або військового формування згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а тому не наділена повноваженнями та правами, передбаченими ст. 4 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», ухвалювати рішення, видавати накази, безпосередньо вчиняти дії щодо примусового вилучення / відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема, і у місцевостях, де ведуться бойові дії.

ОП КГС ВС зазначила про помилковість висновку судів попередніх інстанцій про дотримання відповідачем процедури примусового відчуження / вилучення у позивача транспортних засобів, оскільки відповідач, видаючи оскаржуваний наказ про примусове вилучення / відчуження у позивача автомобілів, діяв всупереч передбаченим законом повноваженням, наданим, зокрема, обласній військовій адміністрації в умовах правового режиму воєнного стану, і тому примусове

Дайджест судової практики ВС

виолучення / відчуження у позивача автомобілів за таким наказом відбулося з порушенням встановленої законом процедури.

Детальніше з текстом постанови ОП КГС ВС від 16.02.2024 у справі № 910/10009/22 можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/117402189>

Компанія була власником простих бездокументарних іменних акцій, емітентом яких є ПАТ. 06 листопада 2022 року акції компанії були відчуженні на користь держави на підставі наказу т. в. о. командувача Сил логістики ЗСУ та наказу командира військової частини.

Компанія вважала, що процедура примусового відчуження акцій здійснена з грубими порушеннями, є протиправною, а тому звернулася з відповідним позовом до суду.

Суди попередніх інстанцій у задоволенні позову відмовили. КГС ВС погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій та залишив їх без змін з огляду на таке.

Корпоративні права, посвідчені акціями, є індивідуально визначеним майном (майновими правами). Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилючення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» передбачено позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно в межах процедури примусового відчуження.

Відчуження майна ПАТ, у тому числі акцій товариства, на користь Держави Україна, можливість здійснювати управління цим товариством в інтересах обороноздатності, стратегічної безпеки та, як наслідок, забезпечення належної життєдіяльності країни та її населення приведе до досягнення стратегічної мети – певної стабільності на ринку нафти та нафтопродуктів, комплексного розв'язання наявних проблем щодо забезпечення нафтопродуктами як Збройних Сил України, так і населення країни.

З огляду на те, що на території України діє режим воєнного стану, у зв'язку з яким вводяться в дію спеціальні законодавчі норми, що передбачають можливість примусового відчуження майна фізичних та юридичних осіб (без винятку) на підставі Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилючення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», норми спеціального закону в умовах особливого правового режиму превалують над нормами законів мирного часу.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 24.07.2024 у справі № 910/14243/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120626000>

Дайджест судової практики ВС

У липні 2014 року позивачка була вимушена покинути свій будинок, майно та земельну ділянку, які розташовані в м. Красногорівка Мар'їнського району Донецької області, через обстріли. У серпні 2014 року військовослужбовці ЗСУ звільнили м. Красногорівку, після чого зайняли будинок позивачки й облаштували в ньому опорний пункт.

Позивачка звернулася до суду із позовом до Держави Україна з метою отримання компенсації за примусово відчужений будинок, майно та земельну ділянку, оскільки вважала, що її майно мобілізоване у зв'язку з надзвичайною ситуацією, яка виникла через АТО на противагу збройній російській агресії.

ВП ВС зауважила, що в Україні діє законодавство, яке передбачає компенсацію громадянам за примусово відчужене (мобілізоване) у них майно. Отримати її можливо за умов та у порядку, визначених нормативними актами.

Мобілізація майна є різновидом його реквізиції (примусового відчуження) у розумінні ЦК України та Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Однак, якщо згідно зі статтею 3 цього Закону примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості і тільки у разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчувається з наступним повним відшкодуванням його вартості, то у випадку мобілізації майна громадян згідно з частиною 1 статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» таке відшкодування може бути тільки наступним.

Компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного стану з наступним повним відшкодуванням його вартості здійснюється протягом п'яти наступних бюджетних періодів, правового режиму надзвичайного стану – протягом одного наступного бюджетного періоду після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за рахунок коштів державного бюджету за умови, що майно було примусово відчужене, а особа відповідно має право на таку компенсацію.

Позивачка не довела, що втратила можливість користування своїм майном саме внаслідок зайняття будинку військовослужбовцями ЗСУ, а не через обстріли з боку збройних формувань, підтримуваних російською федерацією, що зумовили переїзд позивачки разом із родиною до іншого населеного пункту. Позивачка фактично ставила питання про наявність у неї права на обов'язковий викуп Україною її

будинку та земельної ділянки, які вона покинула, переїхавши разом із родиною під загрозою обстрілів до іншого регіону.

Лише тимчасового перебування з певного часу у будинку та на земельній ділянці позивачки військовослужбовців ЗСУ і їхнього майна недостатньо для того, щоби кваліфікувати таке перебування саме як примусове відчуження (реквізицію) Україною цих будинку та земельної ділянки.

ВП ВС також вказала, що відповідно до частини 9 статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на російську федерацію як на державу, що здійснює окупацію.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 13.09.2023 у справі № 757/64569/16-ц можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114203267>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КЦС ВС від 29.11.2023 у справі № 757/14424/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115517790>

3. Спори, що виникають із договірних правовідносин

Зміна та розірвання договорів під час воєнного стану

ТОВ звернулося з позовом до АТ про внесення змін до договору про відкриття невідновлювальної кредитної лінії шляхом визнання укладеною додаткової угоди, в якій змінено терміни сплати кредиту і процентів за користування кредитом, з огляду на те, що, укладаючи договір, сторони не передбачали проведення бойових дій на території України, внаслідок яких позивач позбавлений права на ведення господарської діяльності.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову.

У разі здійснення підприємницької діяльності особа має усвідомлювати, що така господарська діяльність здійснюється нею на власний ризик, особа має здійснювати власний комерційний розрахунок щодо наслідків здійснення відповідних дій, самостійно розраховувати ризики настання несприятливих наслідків у результаті тих чи інших її дій та самостійно приймати рішення про вчинення (чи утриматись від) таких дій.

Відсутність прибутку та невиконання контрагентами позивача своїх грошових зобов'язань перед ним, а також інфляційні процеси становлять один із можливих ризиків підприємницької діяльності і не є незвичайною

Дайджест судової практики ВС

та непрогнозованою обставиною в умовах ринкової економіки, і тому позивач мав передбачати ймовірне настання таких обставин при укладенні кредитного договору, в тому числі при виборі валюти кредитування.

КГС ВС ураховуючи суть підприємництва та принципи підприємницької діяльності, що будується, зокрема, на засадах власного комерційного ризику, вважає, що посилання позивача на суттєві зміни у веденні господарської діяльності, інфляційні процеси та інші наслідки запровадження на території України воєнного стану не свідчать про одночасну наявність умов, за яких укладений між сторонами договір може бути змінений згідно зі статтею 652 ЦК України за рішенням суду в запропонованій позивачем редакції додаткової угоди.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 14.06.2023 у справі № 910/8232/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111739215>

ТОВ звернулося з позовом до Міноборони про внесення змін до договору про закупівлю послуг за державні кошти від 06 травня 2022 року в частині визначення терміну виконання робіт, передбаченого календарним планом надання послуг з ремонту.

На думку позивача, виникли істотні зміни обставин (підвищення офіційного курсу гривні за один долар США внаслідок збройної агресії російської федерації проти України), на підставі яких позивач має право вимагати у відповідача внести зміни до договору про закупівлю за державні кошти.

Рішенням місцевого господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в позові відмовлено.

Пунктом 4 частини 5 статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» передбачено можливість внесення змін до договору про закупівлю (zmіна істотних умов) щодо продовження строку дії договору та строку виконання зобов'язань у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі обставин непереборної сили.

Постанова КМУ від 20 березня 2022 року № 335 «Деякі питання здійснення оплати товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану» містить норму (абз. 3 пункт 1 частина 1), згідно з якою істотні умови державного контракту (договору) не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі, крім випадків, зокрема, продовження строку дії державного контракту (договору) та строку виконання зобов'язань щодо передачі товару, виконання робіт, надання послуг у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження (обставин непереборної сили, затримки фінансування

витрат замовника тощо), за умови, що така зміна не призведе до збільшення суми, визначеної в державному контракті (договорі).

Проте така зміна має відбуватися за волевиявленням обох сторін. Закон України «Про публічні закупівлі» не передбачає випадків обов'язкового продовження строку дії договору на вимогу однієї із сторін, у тому числі шляхом звернення до суду. Пункт 4 частини 5 статті 41 зазначеного Закону не надає права одній зі сторін вимагати від іншої внесення змін до договору в судовому порядку.

Як встановлено матеріалами справи, сторони у договорі домовилися про можливість продовження строку (терміну) виконання зобов'язань (надання послуг) у випадку істотної зміни обставин. Доказом виникнення істотної зміни обставин, які впливають на виконання обов'язків за договором, є відповідний документ, виданий ТПП України або регіональними ТПП.

Проте суди не встановили, а позивач не довів наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між обставинами, зазначеними позивачем (zmіна курсу), та продовженням терміну виконання ремонту, про яке просив позивач.

Отже, підстав для застосування у цих правовідносинах пункту 3 частини 1 статті 4 Закону України «Про оборонні закупівлі», постанови КМУ від 20 березня 2022 року № 335, яка була прийнята відповідно до цього Закону, та статті 652 ЦК України немає.

КГС ВС зазначив, що позивач міг і повинен був при певній обачності передбачити виникнення труднощів у виконанні договору, пов'язаних з можливою zmіною курсу гривні, зважаючи на те, що на момент укладення договору на території України вже було введено воєнний стан. Тому настання зазначених подій не може розглядатися як підстава для zmіни договору у зв'язку з істотною zmіною обставин. За відсутності істотної zmіни обставин, якою сторони керувалися, укладаючи договір, не можна zmінити договір за рішенням суду.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 21.09.2023 у справі № 910/11841/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113651192>

У травні 2022 року Управління комунальної власності, КНП «Львівське ТМО «Багатопрофільна клінічна лікарня» звернулися з позовом до УБФ «Центр медичних інновацій» про розірвання договорів оренди та зобов'язання повернути об'єкти оренди.

Дайджест судової практики ВС

Після укладення спірних договорів оренди відбулася істотна зміна обставин, якими сторони керувалися при укладенні цих договорів, які відповідають критеріям, визначеним частиною другою статті 652 ЦК України, що є підставою для їх розірвання за рішенням суду, адже з початком військової агресії російської федерації проти України та введення воєнного стану на всій території України відбулося масове переміщення людей, у тому числі дітей, з регіонів, у яких активно ведуться бойові дії, та які потребують невідкладної медичної допомоги, у зв'язку з чим у балансоутримувача виникла нагальна потреба в приміщеннях, які було передано в оренду за спірними договорами.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, у задоволенні позову відмовлено повністю.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, виходив з того, що позивач-1 не довів наявності одночасно чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК України, відповідно до яких укладений між сторонами договір може бути змінений за рішенням суду; позивач-2 як балансоутримувач не наділений повноваженням ініціювати розірвання договору оренди, а отже, і правом звертатися до суду з позовом про розірвання договорів оренди.

Проте суди попередніх інстанцій, зосередившись лише на доводах та доказах відповідача щодо забезпечення ним надання послуг медичного характеру в орендованих приміщеннях лікарні, зокрема організації гуманітарної діяльності з надання медичних, консультивативних та діагностичних послуг населенню, в тому числі дітям, відповідно до мети створення та статутних завдань, не надали належної правової оцінки доводам позивачів щодо наявності у них порушених прав та законних інтересів у спірних правовідносинах, з урахуванням їх повноважень (правомочностей), визначених Львівською міською радою, та необхідності надання медичної допомоги дітям із сімей вимушених переселенців відповідно до повноважень, покладених на позивача-2. Окрім того, не з'ясували, чи вплинула військова агресія РФ на зміну обставин (необхідність у використанні всіх приміщень лікарні для надання невідкладної медичної допомоги та лікування дітей переміщених осіб саме у закладі лікарні), які заінтересована сторона не могла передбачити в момент укладення спірних договорів, та чи можуть бути усунуті такі обставини після їх виникнення без залучення спірних орендованих приміщень за рахунок інших приміщень та яких саме.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 17.05.2023 у справі № 914/865/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111249311>

Дайджест судової практики ВС

Служба автодоріг та приватне підприємство уклали три договори на закупівлю послуг з обслуговування наземних видів транспорту (послуги з експлуатаційного утримання автомобільних доріг загального користування державного значення Житомирської області).

Служба автодоріг (з посиланням на відповідні пункти договорів) повідомила підприємство про одностороннє розірвання договорів з 21 квітня 2022 року внаслідок невиконання підрядником своїх зобов'язань через форс-мажорні обставини.

Підприємство звернулося до суду з позовом, у якому просило визнати дії Служби автодоріг щодо одностороннього розірвання договорів протиправними, укладені договори – дійсними, а встановлені договорами правовідносини – чинними.

Верховний Суд звертає увагу скаржника на те, що ПП не стверджує про наявність форс-мажорних обставин і не доводить їх існування. Навпаки, правова позиція ПП побудована на тому, що підприємство, незважаючи на обставини, пов'язані із військовою агресією та воєнним станом, мало можливість виконувати свої зобов'язання за договором.

Посилання на наявність обставин форс-мажору використовується стороною, яка позбавлена можливості виконувати договірні зобов'язання належним чином, для того, щоб уникнути застосування до неї негативних наслідків такого невиконання. Інша ж сторона договору може доводити лише невиконання / неналежне договору контрагентом, а не наявність у нього форс-мажорних обставин (як обставин, які звільняють сторону від відповідальності за невиконання).

Доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання. Саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору. Тому, безпідставним є посилання скаржника про наявність у ПП як контрагента за договорами форс-мажорних обставин та надання відповідних доказів.

Верховний Суд також відхиляє посилання скаржника на суперечливу поведінку позивача, який в інших судових справах посылався на обставини форс-мажору і не вбачає порушення судами попередніх інстанцій вимог статті 236 ГПК. Боржник, який допустив невиконання чи неналежне виконання зобов'язання має право доводити, що це відбулося внаслідок дії непереборної сили. Отже, форс-мажор може впливати на виконання одного договору / зобов'язання і не впливати щодо виконання іншого, залежно від сутності зобов'язання, стану боржника.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 07.06.2023 у справі № 906/540/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972413>

ТОВ «Трайгон Фармінг Харків» звернулося до суду з позовом до ТОВ «Агрістар» про зобов'язання відповідача поставити на користь позивача товар. ТОВ «Агрістар» заявило зустрічний позов про розірвання договору та визнання відсутнім права вимоги, оскільки внаслідок військової агресії РФ та введення в Україні воєнного стану виникли форс-мажорні обставини, що унеможливили виконання зобов'язань за договором.

В задоволенні зустрічних позовних вимог суди відмовили.

Отримання сертифіката вже після розірвання договору не впливає на його юридичну силу та правову природу, адже відповідно до пункту 6.2 Регламенту засвідчення ТПП України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) сертифікати видаються ТПП для засвідчення форс-мажорних обставин щодо зобов'язань, строк виконання яких настав, і законодавство не містить вимог щодо строку, протягом якого відповідний сертифікат має бути отриманий.

Водночас потрібно розрізняти вчасне повідомлення сторони про виникнення форс-мажорних обставин (яке сторона має зробити у передбачений договором строк) від звернення до ТПП за отриманням сертифіката, яке є можливим лише після порушення виконання зобов'язання. Тому сертифікат ТПП може бути отриманий значно пізніше за дату, коли сторона з'ясувала неможливість виконання договору через вплив форс-мажорних обставин.

Таким чином, у зв'язку з наявністю форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), що унеможливили виконання зобов'язань за договором і тривали більш ніж 30 днів, ТОВ «Агрістар» скористалося правом на розірвання договору поставки в односторонньому порядку відповідно до пункту 8.3 договору з 15 квітня 2022 року і надіслало покупцю листом від 01 квітня 2022 року відповідне повідомлення за 14 днів до дати такого розірвання. На час направлення цього листа 01 квітня 2022 року зазначені в ньому форс-мажорні обставини тривали 36 діб (з 24 лютого 2022 року). Лист було направлено покупцю за 15 днів до вказаної в ньому дати розірвання договору, як це передбачено умовами пункту 8.3 договору.

КГС ВС погодився з висновками суду апеляційної інстанції щодо наявності обставин, які надали стороні – ТОВ «Агрістар» можливість реалізувати своє право на одностороннє розірвання спірного договору в порядку,

Дайджест судової практики ВС

передбаченому пунктом 8.3 договору, а саме: наявність форс-мажорних обставин; їх тривалість більш ніж 30 днів; направлення іншій стороні повідомлення про дострокове розірвання договору в установлений у ньому строк.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 13.12.2023 у справі № 922/193/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115746261>

Недійсність / нікчемність договорів

У листопаді 2021 року ТОВ «Сателлит» звернулося з позовою заявою до ТОВ «Діброва», у якій просило стягнути з відповідача штраф за договором поставки.

Рішенням господарського суду позов задоволено.

Ухвалою апеляційного господарського суду повернуто без розгляду апеляційні скарги ТОВ «Діброва» на рішення та додаткове рішення господарського суду в цій справі на підставі пункту 1 частини п'ятої статті 260 ГПК України, оскільки скарги підписані особою (а саме адвокатом АО «Правота»), яка не має права їх підписувати. Місцезнаходження ТОВ «Діброва» на тимчасово окупованій території, а тому, врахувавши приписи частини 2 статті 13 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», він дійшов висновку, що договір про надання правової допомоги, укладений між АО «Правота» та ТОВ «Діброва», є нікчемним.

За висновками КГС ВС, положення частини другої статті 13 зазначеного Закону поширюється на договори, які укладаються суб'єктом господарювання при здійсненні ним господарської діяльності, тобто у випадках, коли він реалізує продукцію, виконує роботи, надає послуги.

За договором надання правничої допомоги ТОВ «Діброва» не надає послуги, а навпаки, отримує правничу допомогу від адвокатського об'єднання, тобто є споживачем послуги.

Утім, ТОВ «Діброва» є господарським товариством, суб'єктом господарської діяльності, тому презумується, що всі договори, які укладає суб'єкт господарської діяльності, пов"язані зі здійсненням ним підприємницької (господарської) діяльності, бо саме для цього і було створене це товариство.

Водночас право особи на справедливий суд та отримання правничої допомоги передбачено Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, тобто право особи

Дайджест судової практики ВС

на справедливий суд ґрунтуються на законодавчих актах вищої юридичної сили.

КГС ВС зазначив, що необґрунтованим є обмеження права особи на отримання професійної правничої допомоги з тих підстав, що місце знаходження чи місце проживання її в умовах війни опинилося в окупації, а надто, якщо зважати на динамічну зміну лінії фронту та переліку окупованих / деокупованих територій.

Чинне процесуальне законодавство не забороняє таким особам бути як позивачами, так і відповідачами в суді, тобто визнає їх процесуальну правозадатність.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 26.03.2024 у справі № 913/768/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117974238>

Відповіальність за порушення договору

Зменшення розміру штрафних санкцій

ПАТ звернулося з позовом до АТ «Укрзалізниця» про стягнення штрафу за прострочення термінів доставки вантажів та порожніх вагонів.

У період з лютого по квітень 2022 року мало місце порушення відповідачем статті 41 Статуту щодо прострочення строків доставки вантажу та порожніх вагонів, за що передбачене нарахування штрафу згідно зі статтею 116 Статуту залізниць України.

Відповідач просив зменшити розмір заявленої до стягнення суми штрафу до однієї гривні та звертав увагу суду, що зобов'язання з перевезення виконано в повному обсязі, вантаж доставлено, а АТ «Укрзалізниця» має стратегічне значення для економіки держави.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, позовні вимоги задоволено частково. Суди дійшли висновку, що в цій справі відсутні істотні обставини та не надані відповідачем належні докази, які б свідчили про існування підстав для зменшення розміру штрафу, виходячи з обставин винятковості та майнового стану сторін, а тому суд не вбачає підстав для задоволення клопотання відповідача про зменшення штрафу.

Суд, зменшуючи розмір заявленого до стягнення штрафу на 50 % від заявленої суми, врахував доводи обох сторін та загальні засади цивільного законодавства, передбачені статтею 3 ЦК України, а також необхідність забезпечення балансу інтересів сторін.

Дайджест судової практики ВС

Та обставина, що зобов'язання з доставки вантажу відповідачом було виконано, хоча доставку і здійснено з простроченням термінів, визначених статтею 41 Статуту залізниць України та Правилами обчислення термінів доставки вантажу, затвердженими наказом Міністерства транспорту України від 21 листопада 2000 року № 644, є окремою підставою для зменшення розміру неустойки, передбаченої частиною першою статті 233 ГК України.

Істотне значення в контексті застосування частини третьої статті 551 ЦК України має необхідність дотримання залізницею військово-транспортного обов'язку в умовах воєнного стану (виконання планів перевезення, надання рухомого складу для військових залізничних перевезень, утримання рухомого складу у справному стані тощо), що передбачає матеріально-технічне забезпечення і залежить від фінансового становища підприємства.

Ураховуючи те, що відповідач має стратегічне значення для економіки та безпеки держави і на нього покладено обов'язок щодо утримання у справному стані рухомого складу для забезпечення діяльності ЗСУ (згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», постановою КМУ від 04 березня 2015 року № 83), наявні обставини, які мають істотне значення у розумінні частини першої статті 233 ГК України та частини третьої статті 551 ЦК України.

Зазначена обставина не залежить від того, в який саме період відбувалися перевезення вантажів відповідачем (до початку чи після введення воєнного стану в Україні).

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 21.04.2023 у справі № 904/1725/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110394459>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановах КГС ВС:

від 20.04.2023 у справі № 904/613/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110394385>

від 27.03.2023 у справі № 904/934/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109897995>

від 30.03.2023 у справі № 904/392/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109961340>

від 20.04.2023 у справі № 904/1754/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110427777>

ПАТ звернулося з позовом до ТОВ про розірвання договору поставки. ТОВ заявило зустрічний позов до ПАТ про зобов'язання передати товар на умовах зазначеного договору поставки та стягнення штрафної неустойки, мотивуючи це неналежним виконанням відповідачом за зустрічним позовом умов договору.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, зустрічний позов ТОВ до ПАТ задоволено частково. Стягнуто з ПАТ на користь ТОВ штрафну неустойку. В решті зустрічних позовних вимог відмовлено.

Дайджест судової практики ВС

КГС ВС, зазначив, що оскільки ПАТ порушене зобов'язання з поставки товару у встановлений договором термін, обґрунтованим є нарахування неустойки за порушення строків поставки товару.

Також приймаючи до уваги початок військових дій зі сторони РФ, наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій № 309 від 22 грудня 2022 року «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих РФ», яким всю територію міста Києва з 24 лютого 2022 року по 30 квітня 2022 року віднесено до територій можливих бойових дій, лист Генерального директора JCB Sales-Export Europe від 28 жовтня 2022 року про затримку виконання замовлень, а також зважаючи на відсутність у позивача за зустрічним позовом будь-якої шкоди або прямих збитків внаслідок неналежного виконання відповідачем за зустрічним позовом своїх зобов'язань за договором, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про зменшення розміру пені до 294459, 25 грн.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 14.09.2023 у справі № 924/75/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113526878>

Звільнення від відповідальності за порушення договору

Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву звернувся до суду з позовом до позичальника про визнання укладеною додаткової угоди до кредитного договору про скасування всіх пільг як військовослужбовцю та здійснення перерахунку платежів, починаючи з 02 жовтня 2017 року, сплачених позичальником.

Між сторонами було укладено кредитну угоду на придбання житла. Оскільки позичальник перебував на військовій службі, йому було надано пільгу – протягом усього періоду знаходження на військовій службі відсотки за користування кредитом, штрафні санкції та пеня за невиконання зобов'язань не нараховувались. Водночас із жовтня 2017 року позичальник звільнився з військової служби в запас, був виключений зі списків особового складу частини і зарахований на посаду головного сержанта артилерійської батареї артилерійського дивізіону для проходження служби в оперативному резерві першої черги ВЧ А1376. Позичальник перебуває на загальному військовому обліку військовозобов'язаних.

Позивач вважав, що у зв'язку зі звільненням позичальника з військової служби в запас на нього більше не поширяються гарантії частини 15 статті 14 Закону України «Про військовий і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо звільнення від сплати відсотків за користування кредитом і штрафних санкцій.

Дайджест судової практики ВС

Верховний Суд висловив правовий висновок про застосування статті 9 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та зазначив, що на даний час в Україні діє особливий період. Позичальник зарахований на посаду головного сержанта артилерійської батареї артилерійського дивізіону для проходження служби в оперативному резерві першої черги ВЧ А1376, тобто є резервістом, на якого поширюється дія частини п'ятнадцятої статті 14 Закону України «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей».

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 24 лютого 2022 року у справі № 591/4698/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104123106>

В межах справи про банкрутство ТОВ від фізичної особи – кредитора, зокрема, надійшла заява з вимогами до боржника.

Відмовляючи в задоволенні грошових вимог у сумі 102 797,37 грн (грошові вимоги щодо стягнення інфляційних витрат та 3 % річних за період починаючи з 24 лютого 2022 року), суди попередніх інстанцій встановили, що застосовуються норми права, а саме: стаття 1046 та стаття 1048 ЦК України (договір позики) до договорів про надання поворотної фінансової допомоги, і тому до цих правовідносин застосовується дія пункту 18 розділу «Прикінцеві та переходні положення» ЦК України.

Згідно з пунктом 18 розділу «Прикінцеві та переходні положення» ЦК України у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитодавцем (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем).

Ураховуючи положення пункту 18 розділу «Прикінцеві та переходні положення» та статей 1046, 1049 ЦК України, КГС ВС дійшов висновку про те, що на договори про надання поворотної фінансової допомоги поширюється дія пункту 18 розд. «Прикінцеві та переходні положення» ЦК України.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 06.09.2023 у справі № 910/8349/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113387691>

ФОП звернулася до суду з позовом до АТ «Укрпошта» та банку про визнання гарантії, виданої банком на забезпечення виконання зобов'язання принципала – ФОП, такою, що не підлягає виконанню.

На виконання умов договору, укладеного за результатами публічних закупівель, ФОП надала АТ «Укрпошта» письмову банківську гарантію, за умовами якої банк як гарант, зобов'язався виплатити на користь АТ, як бенефіціара, суму гарантії, зокрема в разі невиконання або неналежного виконання принципалом (позивачем) своїх зобов'язань за договором.

Позивач повідомив АТ щодо неможливості поставки запасних частин до причепів та напівпричепів у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, настанням форс-мажорних обставин, відсутністю логістики та підвищеннем цін на запчастини. ТТП України листом від 28 лютого 2022 року за № 2024/02.0-7.1 засвідчила форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили).

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову.

КГС ВС зазначає, що договір позивач підписав без зауважень та заперечень. Причому на момент підписання спірного договору повномасштабна агресія РФ проти Україні вже тривала, ці обставини для сторін договору були загальновідомим фактом. Тож, здійснюючи господарську діяльність, сторони не були позбавлені зможи врахувати зазначені обставини та передбачити можливі ризики для себе. При цьому позивач, об'єктивно розуміючи та оцінюючи вигоди / втрати від укладення договору, мав можливість завбачити настання негативних наслідків, визначених, зокрема, частиною третьою статті 25 Закону України «Про публічні закупівлі». Натомість позивач, прийнявши рішення про укладення договору на певних умовах, несе повну відповідальність за настання можливих для себе негативних майнових наслідків.

Посилання позивача на те, що збройна агресія РФ та введення воєнного стану є загальновідомою обставиною, що підтверджується листом ТПП України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1, не мотивує та не обґрунтовує, як саме наведені обставини вплинули на виконання обов'язку з поставки товару за спірним договором.

Лист ТПП України від 28 лютого 2022 року є загальним офіційним документом та не містить ідентифікувальних ознак конкретного договору, виконання якого стало неможливим через наявність зазначених обставин. При цьому позивач не був позбавлений можливості звернутися до ТПП України та уповноважених нею регіональних ТПП за отриманням відповідного сертифіката про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) за спірним зобов'язанням, дотримуючись порядку, встановленого Регламентом ТПП України від 18 грудня 2014 року.

Що ж до віднесення девальвації гривні відносно іноземних валют до обставин непереборної сили, Верховний Суд відзначає, що ключовою

ознакою форс-мажору є причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконати конкретне зобов'язання. Форс-мажор, або ж обставини непереборної сили, - це надзвичайні та невідворотні обставини, настання яких призвело до об'єктивної неможливості виконати зобов'язання. Водночас сама по собі, зокрема, збройна агресія проти України, девальвація гривні, воєнний стан, не може автоматично означати звільнення від виконання будь-ким в Україні будь-яких зобов'язань, незалежно від того, існує реальна можливість їх виконати чи ні. Воєнний стан, девальвація гривні, як обставини непереборної сили, звільняє від відповідальності лише у разі, якщо саме внаслідок пов'язаних із нею обставин компанія/фізична особа не може виконати ті чи інші зобов'язання.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 15.06.2023 у справі № 910/8580/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111675747>

ТОВ звернулося з позовом до АТ про стягнення заборгованості (пені, інфляційних втрат) за спожитий природний газ за договором на постачання природного газу для потреб непобутових споживачів.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, позов задоволено повністю. Суди відхилили посилання відповідача на форс-мажор як на підставу для звільнення від відповідальності, суд апеляційної інстанції зазначив, що відповідачу потрібно довести, як саме проявився форс-мажор під час виконання такого зобов'язання.

Доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання. Саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору.

Лист ТПП України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1, яким визнано форс-мажорною обставиною військову агресію РФ проти України і на який посилається відповідач у судах попередніх інстанцій, є загальним офіційним документом та не містить ідентифікуючих ознак конкретного договору, зобов'язання, виконання якого стало неможливим через наявність зазначених обставин. Цей лист не можна вважати сертифікатом у розумінні статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні».

Наявність сертифіката ТПП України про форс-мажор суд має оцінювати у сукупності з іншими доказами, тобто зазначені обставини не мають преюдиційного характеру і в разі їх виникнення сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести не лише наявність таких обставин, а й те, що вони були форс-мажорними саме для цього конкретного випадку.

Дайджест судової практики ВС

Водночас сторона, яка посилається на форс-мажор, має довести причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконати конкретне зобов'язання.

Той факт, що ТПП України засвідчила форс-мажорні обставини – військову агресію РФ проти України, сам по собі не є підставою для зменшення або звільнення від відповідальності за невиконання / неналежне виконання договірних зобов'язань.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 29.06.2023 у справі № 922/999/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972419>

Підприємство звернулося до суду з позовом про зобов'язання ТОВ виконати в натурі умови договорів поставки нафтопродуктів. Позов обґрунтовано порушенням відповідачим вказаних договорів у частині своєчасної поставки товару.

ТОВ надсидало позивачеві повідомлення про настання форс-мажорних обставин, оскільки у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року на території України введено воєнний стан згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»; що має безпосередній вплив на можливість виконання ТОВ своїх зобов'язань за договором.

Окрім того, ТОВ надіслало підприємству лист, у якому обґрунтувало дію форс-мажорних обставин, причини неможливості виконання умов договору, та отримало копію висновку Волинської ТПП від 25 квітня 2022 року № 19-22/01-3/44, яким встановлено факт ускладнення / неможливості виконання зобов'язань за договорами поставки з причин, що не залежать від волі сторін, є непередбачуваними та невідтворними.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову.

Сама по собі наявність форс-мажорних обставин, зокрема ведення бойових дій на території України, не є безумовною підставою ні для припинення зобов'язань, ні для звільнення від їх виконання. Судом має бути з'ясовано й перевірено причинно-наслідковий зв'язок між такими обставинами і неналежним виконанням зобов'язання у даному конкретному випадку.

Як вказано попередніми судовою інстанцією, ведення бойових дій на території України призвело до знищення запасів пального (бензину А-95 і ДП), що має безпосередній вплив на можливість виконання Товариством своїх зобов'язань щодо постачання пального, унеможливлює постачання нафтопродуктів з Республіки Білорусь, у т.ч. з ВАТ «Мозирський НПЗ», який є виробником предмета закупівлі.

При цьому судами не з'ясовано, не зазначено і не досліджено належними доказами, в зв'язку з чим неможливість постачання нафтопродуктів (бензину і ДП) виробництва одного лише конкретного виробника унеможливила виконання відповідачом своїх зобов'язань за договорами поставки в цілому.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 09.05.2023 у справі № 903/573/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110772041>

Особливості укладення та виконання окремих договорів в умовах воєнного стану

Договір оренди земельних ділянок

У квітні 2022 року позивач звернувся до суду із позовом до ТОВ про витребування майна з чужого незаконного володіння.

У 2015 році між ним та відповідачем укладений договір оренди земельної частки (паю) на 7 років з моменту державної реєстрації права оренди.

Позивачу стало відомо, що існує додаткова угода до договору оренди земельної ділянки від 01 грудня 2017 року, відповідно до якої строк дії договору оренди земельної ділянки становить 17 років. Проте додаткових угод, де був би передбачений строк дії договорів оренди землі 17 років, позивач не укладав. Наміру на продовження строку дії договору оренди землі позивач не мав.

Задовільняючи позов, суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що строк договору оренди спірної ділянки закінчився 13 червня 2022 року, додаткової угоди до договору про збільшення цього строку не укладено, згоди та повноважень на укладення й підписання такої угоди іншій особі позивач не надавав.

Законом України від 24 березня 2022 року № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який набрав чинності 07 квітня 2022 року, ЗК України доповнено пунктами 27 і 28 розд. X «Перехідні положення», у яких передбачено, що під час дії воєнного стану вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін договори оренди земельних ділянок, строк користування якими закінчився після введення воєнного стану.

Така автоматична пролонгація договорів оренди земельних ділянок діяла до 19 листопада 2022 року, тобто до моменту, коли набрав чинності Закон України № 2698-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав

Дайджест судової практики ВС

оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель».

Оскільки строк дії спірного договору оренди закінчувався 13 червня 2022 року, то, відповідно до пункту 27 розд. X «Перехідні положення» ЗК України, він вважається поновленими на один рік без волевиявлення сторін, тобто до 13 червня 2023 року.

Законом прямо визначено юридичний факт, з яким закон пов'язує поновлення дії договорів оренди саме без волевиявлення сторін, а тому висновки апеляційного суду про те, що така автоматична пролонгація запроваджена законодавцем для спрощення оформлення договорів для сторін, які бажають продовжити ці правовідносини, не відповідає змісту наведених положень закону.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 29.03.2023 у справі № 563/376/22-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110083750>

Позивач звернувся до суду з позовом до сільради про визнання укладеною додаткової угоди до договору оренди землі.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову, оскільки, зокрема, договір оренди земельної ділянки діяв до 31 березня 2022 року, позивач надіслав лист орендодавцю з порушенням встановленого в договорі строку – повідомлення мало бути надіслано до 31 грудня 2021 року. Таким чином, позивач не реалізував механізм поновлення договору оренди землі. Водночас не підлягають застосуванню положення пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України в редакції Закону України від 24 березня 2022 року № 2145-IX, оскільки вказаний Закон набрав чинності 07 квітня 2022 року і не був чинний на момент закінчення строку дії договору оренди.

Верховний Суд дійшов висновку, що пункт 27 «Перехідних положень» ЗК України в редакції Закону України від 24 березня 2022 року № 2145-IX (набув чинності 7 квітня 2022 року), який передбачає поновлення на один рік без волевиявлення сторін договорів оренди невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, має зворотну дію в часі та має застосовуватися із 24 лютого 2022 року.

Стрік користування спірною земельною ділянкою з урахуванням додаткової угоди закінчився 31 березня 2022 року, тобто після введення воєнного стану. Тому такий строк був поновлений на один рік і його закінчення припадає на 31 березня 2023 року.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 23.11.2023 у справі № 685/547/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115201833>

Договір оренди державного та комунального майна

ГО звернулася з позовом до КП, Управління майном обласної ради про визнання укладеною додатковою угоди до договору оренди майна – асфальтобетонного замощення, укладеного між КП (орендодавець) та ГО (орендар), з терміном дії з 19 липня 2019 року до 19 червня 2022 року. Суди відмовили в задоволенні позову.

У пункті 5 Постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 2022 року № 634 «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» визначено, що договори оренди державного та комунального майна, строк дії яких завершується у період воєнного стану, вважаються продовженими на період дії воєнного стану та протягом чотирьох місяців з дати припинення чи скасування воєнного стану.

Правовий аналіз наведених нормативних приписів вказаної Постанови дає підстави для висновку, що автоматичне продовження договорів оренди державного та комунального майна, строк дії яких закінчується під час дії воєнного стану, починається з 24 лютого 2022 року, за таких умов: строк дії відповідних договорів завершується у період воєнного стану; неповідомлення балансоутримувачем, з урахуванням законодавства, статуту або положення балансоутримувача про погодження уповноваженим органом управління, за 30 календарних днів до дати закінчення договору оренди орендодавця та орендаря про не продовження договору оренди з підстав, визначених статтею 19 Закону України «Про оренду державного та комунального майна».

Пунктом 16 постанови КМУ № 634 на орендодавця державного та комунального майна покладено обов'язок забезпечити продовження та припинення договорів оренди відповідно до пункту 5 цієї постанови з 24 лютого 2022 року.

КГС ВС зазначив, що у спірних правовідносинах немає передумов для припинення договору оренди під час дії воєнного стану з підстав, визначених пунктом 5 постанови КМУ № 634, оскільки такий договір визнається продовженням з 24 лютого 2022 року на період дії воєнного стану та протягом чотирьох місяців з дати припинення чи скасування воєнного стану за імперативними приписами пунктів 5, 16 зазначеної постанови без заяви орендаря та окремого рішення орендодавця. Тобто

Дайджест судової практики ВС

спірний договір оренди є продовженням згідно з прямою вказівкою закону, що є підставою для відмови у позові саме із цих підстав.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 12.04.2023 у справі № 917/565/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110514884>

ДП звернулося з позовом до ФОП про розірвання договорів оренди індивідуально визначеного рухомого майна, що належить до державної власності, а також про зобов'язання повернути це майно позивачу з огляду на порушення відповідачем строків оплати орендної плати протягом березня – липня 2022 року.

Господарський суд ухвалив рішення про задоволення позову. Апеляційний господарський суд прийняв постанову, якою скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове – про відмову в задоволенні позову.

За умовами договору несплата орендної плати відповідачем без поважних причин протягом трьох місяців поспіль є окремою підставою для їх розірвання, а погашення відповідачем заборгованості не впливає на вирішення спору в цій частині.

Апеляційний господарський суд, вирішуючи питання про розірвання договорів оренди внаслідок систематичного невнесення орендної плати, застосував постанову КМУ № 634 у редакції від 27 травня 2022 року, у пункті 3 якої передбачалося, що на період воєнного стану, але у будь-якому разі не довше ніж до 30 травня 2022 року, за договорами оренди державного майна, чинними станом на 24 лютого 2022 року або укладеними після цієї дати за результатами аукціонів, що відбулися 24 лютого 2022 року або раніше, звільняються від орендної плати орендарі, які використовують майно, розміщене на територіях Кіровоградської, Дніпропетровської, Житомирської, Одеської областей.

Таким чином, відповідач був звільнений від сплати орендної плати з 24 лютого 2022 року до 30 травня 2022 року, у зв'язку із чим не можна стверджувати про систематичну несплату ним орендної плати за спірний період.

КГС ВС зазначив, що твердження скаржника про непоширення пункту 3 постанови КМУ № 634 на орендаря на тій підставі, що спірне майно передавалося в оренду не за результатами аукціонів, обґрунтовано відхилено судом апеляційної інстанції, оскільки законодавець передбачив умови звільнення від орендної плати за договорами оренди державного майна диференційовано залежно від термінів їх укладення,

Дайджест судової практики ВС

тобто чинних станом на 24 лютого 2022 року або укладених після цієї дати за результатами аукціонів, що відбулися 24 лютого 2022 року або раніше.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 26.07.2023 у справі № 916/3958/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112459047>

ТОВ звернулося з позовом до Департаменту комунальної власності міста Києва про визнання недійсним абзацу 7 пункту 13 розділу 1 договору оренди єдиного майнового комплексу щодо внесення протягом десяти робочих днів з дати укладення договору оренди плати не менш як за шість місяців, визнання недійсним одностороннього правочину, оформленого листом Департаменту комунальної власності міста Києва, про дострокове припинення договору.

Частково задовільняючи позов, суди виходили з того, що, ураховуючи положення постанови КМУ від 27 травня 2022 року № 634 «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану», рішень Київської міської ради, а також наказу Департаменту, ТОВ як орендаря звільнено від сплати орендних платежів до закінчення воєнного стану та протягом одного місяця з дати його припинення.

Законодавчо передбачено можливість сторін договору оренди погодити таку додаткову умову як сплата орендних платежів наперед за період не менш ніж шість місяців, проте слід враховувати, що у зв'язку із запровадженням воєнного стану Законом України від 01 квітня 2022 року № 2181-IX внесено зміни до розділу «Прикінцеві та переходні положення» Закону України «Про оренду державного та комунального майна», а саме доповнено пунктом 61, яким унормовано, що під час дії воєнного стану КМУ може встановити інші правила передачі в оренду державного та комунального майна, ніж ті, що передбачені цим Законом.

Згідно з пунктом 2 постанови КМУ № 634 для договорів оренди, що укладаються в період воєнного стану, авансовий внесок та забезпечувальний депозит орендарями, визначеними абзацом 2 та 4 частини першої статті 15 Закону України «Про оренду державного та комунального майна», не сплачуються, а орендарями, крім визначених абзацом 2 та 4 частини першої статті 15 Закону, сплачуються в розмірі однієї місячної орендної плати.

КГС ВС зазначив, що оскільки підпунктом 7 пункту 13 розділу 1 умов договору встановлює сплату орендних платежів не менше ніж за шість місяців наперед, а позивач звільнений від сплати орендних платежів

на час воєнного стану, то ТОВ звільнено від виконання підпункту 7 пункту 13 розд. 1 умов договору на час дії воєнного стану.

Тому несплата товариством суми оренди згідно із зазначеним підпунктом не може бути підставою для припинення договору оренди на підставі підпункту 12.6.7 пункту 12.5 договору.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 11.07.2023 у справі № 910/8348/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112286887>

Договір іпотеки

ПАТ звернулося до суду з позовом до фізичної особи про звернення стягнення на предмет іпотеки – житловий будинок та земельну ділянку, в рахунок погашення заборгованості за кредитним договором, шляхом визнання за позивачем права власності на зазначене нерухоме майно.

Рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову, з яким погодився апеляційний суд, мотивовано тим, що виконаний банком розрахунок заборгованості за відсутності первинних документів не є достатнім доказом заборгованості за кредитом.

Верховний Суд судові рішення скасував, позов задовольнив частково та зазначив, що відповідно до Закону України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Верховна Рада України постановила розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» доповнити пунктом 5-2 такого змісту: «5-2. У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судове рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) цього Закону».

Враховуючи, що на момент ухвалення Верховним Судом рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки воєнний стан в Україні триває, виконання рішення суду зупиняється на період дії в Україні

воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування.

Згадані норми права не втратили свою чинність, оскільки не були виключені з тексту зазначеного Закону, а спеціальним законом лише запроваджене зупинення виконання цих правил на певний період. Надалі у разі припинення запровадження воєнного стану дія згаданих правил відновить свою дію без окремого рішення та закону.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 22.06.2022 у справі № 296/7213/15 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105011832>

Аналогічний правовий висновок викладено в постановах КЦС ВС:
від 29.06.2022 у справі № 201/9754/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110284>
від 10.05.2023 у справі № 501/2862/15-ц: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110910046>

4. Спори у сфері енергетики

ТОВ звернулося з позовом до АТ «Харківобленерго» про визнання протиправним та скасування рішення відповідача, що оформлене протоколом, прийняте на підставі акта про порушення.

Засідання комісії з розгляду акта про порушення проведено без дотримання приписів пункту 1 постанови НКРЕКП від 20 квітня 2022 року № 393 «Про врегулювання деяких питань на роздрібному ринку електричної енергії у період дії в Україні воєнного стану», а саме за існуючої заборони на проведення засідань.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, відмовлено в задоволенні позову.

Аналіз наведеного пункту 1 постанови НКРЕКП 20 квітня 2022 року № 393 свідчить про встановлення заборони оператору системи передачі та операторам систем розподілу на період дії в Україні воєнного стану проводити засідання комісії з розгляду актів про порушення, складених на територіях, на яких ведуться бойові дії та/або на тимчасово окупованих територіях. Водночас у пункті 1 зазначеної постанови наведено виняток, відповідно до якого оператору системи передачі та операторам систем розподілу дозволено проведення засідань комісій з розгляду актів про порушення, складених на територіях, на яких ведуться бойові дії та/або на тимчасово окупованих територіях за наявності взаємної згоди оператора системи та споживача.

Однак зміст оскаржуваних судових рішень свідчить про відсутність встановлення господарськими судами факту надання згоди споживачем

на проведення засідання комісії з розгляду акта про порушення, яка має бути виражена в активних діях споживача, зокрема, але не виключно, в письмовій чи іншій документально підтверджений формі, що однозначно засвідчує чітке волевиявлення споживача на проведення засідання комісії з розгляду акта про порушення.

За таких обставин колегія суддів погоджується з доводами скаргника про те, що господарські суди неправильно застосували приписи пункту 1 постанови НКРЕКП «Про врегулювання деяких питань на роздрібному ринку електричної енергії у період дії в Україні воєнного стану» від 20 квітня 2022 року № 393.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 25.06.2024 у справі № 922/5008/23 можна ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120204738>

Електропостачальна компанія звернулася до суду з позовом до ТОВ, розташованого на тимчасово окупованій території, про стягнення заборгованості за активну електроенергію, поставлену в лютому, квітні та травні 2022 року.

Суди першої та апеляційної інстанцій частково задовольнили позов і дійшли висновку, що при розрахунку заборгованості за спірний період необхідно виходити з даних обсягу споживання електричної енергії за лютий, квітень і травень 2021 року, а вартість спожитих кВт*год слід брати з рахунків позивача, виставлених у 2022 році у лютому, квітні, у травні.

Визначення обсягів споживання електричної енергії на об'єктах споживачів на територіях, на яких ведуться бойові дії, або на тимчасово окупованих територіях, має відбуватися саме за даними (показниками) їх середньодобового, а не середньомісячного споживання в аналогічному періоді попереднього року, із застосуванням коефіцієнта приросту/зниження споживання, розрахованого для відповідного періоду електроспоживання.

Незастосування електропостачальником в умовах воєнного стану коефіцієнта приросту / зниження споживання електричної енергії при розрахунку обсягів електроспоживання призведе до неправильного розрахунку вартості фактично спожитої електричної енергії, а тому незалежно від причин нездійснення розрахунку відповідного коефіцієнта не може бути достатньою підставою для покладання на споживача обов'язку оплатити поставлену електроенергію лише за даними її середньодобового споживання в аналогічному періоді попереднього року.

Дайджест судової практики ВС

Суд першої інстанції здійснив власний розрахунок заборгованості ТОВ виходячи із середньомісячних обсягів електроспоживання за лютий, квітень і травень 2021 року, а не виходячи з даних середньодобового споживання в зазначений період, та при цьому безпідставно не застосував коефіцієнт приросту/зниження споживання. В свою чергу, суд апеляційної інстанції, загалом погодившись із зазначеним розрахунком суду першої інстанції, передчасно дійшов висновку про незастосування коефіцієнта приросту/зниження споживання електричної енергії стосовно ТОВ, яке не є індивідуальним побутовим споживачем.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 20.02.2024 у справі № 905/644/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117202796>

ПАТ «НАЕК «Укренерго» звернулося з позовом до ПАТ «Центренерго» про стягнення основного боргу, пені, 3 % річних та інфляційних втрат.

Позовні вимоги обґрунтовані невиконанням відповідачем зобов'язань за двостороннім договором купівлі-продажу електричної енергії в частині повернення коштів за електричну енергію, що оплачена, однак відбір / відпуск якої в період з 01 березня 2022 року по 31 березня 2022 року відповідач зменшив.

Суди попередніх інстанцій відмовили в частині стягнення 3 % річних та пені, оскільки, зокрема, підпунктом 16 пункту 1 постанови НКРЕКП від 25 лютого 2022 року № 332 «Про забезпечення стабільного функціонування ринку електричної енергії, у тому числі фінансового стану учасників ринку електричної енергії, під час особливого періоду» (доповненим відповідно до постанови від 26 квітня 2022 року № 413) визначено зупинити нарахування та стягнення штрафних санкцій, передбачених договорами, що укладені відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії» між учасниками ринку електричної енергії на період воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення або скасування.

Хоча постанова НКРЕКП № 332 має нижчу юридичну силу порівняно з ЦК України та ГК України, втім її норми є обов'язковими до виконання всіма учасниками ринку та мають застосовуватись останніми у своїй господарській діяльності на ринку електроенергії, зокрема, які укладали між собою двосторонні договори відповідно до статті 66 Закону України «Про ринок електричної енергії», що також обумовлено положеннями статті 179 ГК України, яка встановлює нормативне обмеження вільного розсуду сторін господарського договору при визначенні його умов у разі укладання типового договору.

Зупинення нарахування та стягнення штрафних санкцій, передбачених договорами, що укладені відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії», між учасниками ринку електричної енергії є обов'язковим з урахуванням імперативного характеру підпункту 16 пункту 1 Постанови НКРЕКП № 332.

Детальніше з текстом постанови ОП КГС ВС від 19.04.2024 у справі № 911/1359/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119099391>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановах КГС ВС:
від 23.05.2024 у справі № 921/540/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331507>
від 03.07.2024 у справі № 910/6843/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120243244>

ТОВ «Оператор ГТС України» звернулося з позовом до АТ «Оператор ГРС «Криворіжгаз» про стягнення заборгованості, пені, 3 % річних та інфляційних втрат.

Відмовляючи в задоволенні позовних вимог про стягнення пені, 3 % річних та інфляційних втрат, суди виходили з того, що на спірні правовідносини поширюється дія Закону України від 14 липня 2021 року № 1639-IX «Про заходи, спрямовані на подолання кризових явищ та забезпечення фінансової стабільності на ринку природного газу» (у редакції, чинній на момент вирішення спору, тобто в редакції Закону № 2479-IX з 19 серпня 2022 року), а тому нараховані позивачем до стягнення суми підлягають списанню на підставі положень статей 1, 6 цього Закону.

У зв'язку з військовою агресією РФ проти України та введенням в Україні воєнного стану відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженого законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, законодавцем з метою врегулювання в умовах воєнного стану окремих відносин на ринку природного газу та у сферах тепло-гарячого водопостачання було прийнято Закон України «Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування» (Закон № 2479-IX), яким були внесені зміни/уточнення/деталізація положень статті 6 Закону № 1639-IX.

КГС ВС, вказав, що для фактичної можливості застосування судами положень статті 6 цього Закону саме у редакції чинній з 19 серпня 2022 року, яка надає можливість не нараховувати пеню, 3% річних та інфляційні втрати обов'язковому встановленню підлягають обставини щодо наявності критеріїв, які дають можливість застосувати компенсаторні механізми, визначені статтею 6 Закону № 1639-IX, до суми основної заборгованості та до сум нарахування пені, 3% річних

та інфляційних втрат, як на дату виникнення такої заборгованості, так і на дату набрання чинності цих змін, відповідно до положень Закону № 2479-IX.

Водночас судами попередніх інстанцій не встановлювались обставини застосування/незастосування сторонами спору компенсаторних механізмів, визначених статтею 6 Закону № 1639-IX в частині проведення розрахунків стосовно основної заборгованості за добовий небаланс природного газу січня 2020 року, а також обставини щодо включення/невключення спірних сум до Реєстру.

КГС ВС наголосив, про передчасність висновків судів попередніх інстанцій щодо можливості/неможливості застосування положень статті 6 Закону № 1639-IX у редакції змін, внесених Законом № 2479-IX, з урахуванням умов договору та фактичного змісту спірної заборгованості (пені, 3% річних та інфляційних втрат), як акцесорних (додаткових) вимог компенсаторного характеру, направлених на захист прав сторони у зв'язку з неналежним виконанням договірних (грошових зобов'язань) управненою стороною.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 15.06.2023 у справі № 904/5697/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111708682>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановах КГС ВС:
від 15.06.2023 у справі № 904/5698/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111739219>
від 09.04.2024 у справі № 910/16181/18: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/118417887>

5. Спори щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності

Компанія звернулася до суду з позовом до ТОВ та Міністерства про захист порушеного права інтелектуальної власності. Відповідач подав заявку на державну реєстрацію лікарського засобу «Каспофунгін-Тева», діючою речовиною якого є сполука каспофунгін, що, на думку позивача, тотожна з композицією, захищеною патентом України на винахід позивача, та порушує його права інтелектуальної власності. З позовом до суду позивач звернувся у червні 2021 року.

Суди попередніх інстанцій виснували, що очікувана дата закінчення строку дії патенту – 15 квітня 2022 року, і цієї обставини жодна зі сторін спору не заперечувала. Водночас суди виходили з того, що патент на винахід є чинним станом на час вирішення спору судом у силу приписів абзацу 3 пункту 1 частини першої Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час воєнного стану, введеного у зв'язку зі збройною агресією

Дайджест судової практики ВС

Російської Федерації проти України» щодо продовження чинності майнових прав на патент на період дії воєнного стану.

Вирішуючи спір, КГС ВС керувався тим, що Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» не передбачена можливість подання заяви на реєстрацію лікарського засобу та отримання державного реєстраційного посвідчення до закінчення терміну дії патенту. Порушенням прав володільця патенту вважається не лише безпосереднє використання винаходу без згоди володільця патенту, але й будь-яке посягання на права. Державна реєстрація є обов'язковою передумовою для введення лікарського засобу в цивільний обіг на території України. Відповідно, подання заяви на реєстрацію лікарського засобу, в якому використано винахід, права на який належать іншій особі і є чинними, по суті – підготовка до введення такого лікарського засобу в цивільний обіг, а тому є посяганням на права власника патенту.

КГС ВС зазначив, що Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» (Закон) набув чинності 13 квітня 2022 року, а отже не підлягає застосуванню до спірних правовідносин, які виникли в лютому 2021 року й безпосередньо пов'язані з поданням відповідачевим заяви на державну реєстрацію лікарського засобу та юридичними наслідками цієї дії.

КГС ВС зазначив про те, що ні у зв'язку з прийняттям Закону, положення якого не мають зворотної дії у часі, ні відповідно до будь-яких інших законодавчих норм не передбачено «узаконення» дій з подання особою без згоди правовласника заяви на державну реєстрацію лікарського засобу, діючу речовиною якого є сполука, яка тотожна з композицією, що захищена згідно з патентом України на винахід (права на який є чинними на момент подання такої заяви), тобто не передбачено ретроспективну правомірність дії особи, яка (дія) була вчинена з порушенням прав іншої особи в минулому.

Саме по собі закінчення дії патенту в майбутньому не впливає на юридичні наслідки того правопорушення, яке мало місце (було вчинене) у минулому.

Отже, враховуючи викладене, КГС ВС визнав помилковими висновки судів попередніх інстанцій щодо застосування зазначеного Закону до спірних правовідносин у цій справі та виключив їх з мотивувальних частин оскаржуваних судових рішень.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 27.04.2023 у справі № 910/9215/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110536260>

Аналогічний правовий висновок викладеного у постановах КГС ВС:
від 08.06.2023 у справі № 910/1476/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111457126>
від 13.06.2024 у справі № 910/204/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741061>

6. Корпоративні спори

40,0753 % статутного капіталу ВАТ «Меридіан» належить ТОВ «Меридіан Союз», а 50,0001 % – державі в особі ДК «Укроборонпром».

Наглядова рада ВАТ «Меридіан» на засіданні 26 березня 2021 року ухвалила рішення про: 1) прийняття до відома звіту правління про результати фінансово-господарської діяльності та виконання фінансового плану за IV квартал 2020 року і преміювання голови правління; 2) подання на затвердження загальними зборами акціонерів звіту правління за 2020 рік; 3) подання на затвердження загальними зборами акціонерів звіту наглядової ради за 2020 рік.

ТОВ «Меридіан Союз» звернулося з позовом до ВАТ «Меридіан» про визнання недійсними рішень наглядової ради.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, позов задоволено; визнано недійсними рішення наглядової ради ВАТ «Меридіан», що оформлені протоколом.

В умовах особливого періоду та воєнного стану стабільне функціонування ДК «Укроборонпром» та товариств оборонно-промислового комплексу, пакетами акцій яких він керує, набуває особливого значення, оскільки цей концерн є стратегічним виробником озброєння та військової техніки в Україні. Захист приватних прав (корпоративних прав акціонерів) має забезпечуватися із дотриманням розумного балансу і врахуванням інтересів держави і всього українського народу щодо забезпечення обороноздатності України в умовах воєнної агресії РФ.

Розглядаючи позовні вимоги про визнання недійсними рішень органів управління господарських товариств, суд має враховувати належність товариства до підприємств оборонно-промислового комплексу і завдання, покладені на підприємства цього комплексу в особливий період, включаючи період воєнного стану, запроваджений відповідно до Закону України «Про оборону України», неприпустимість блокування господарської діяльності таких товариств.

Дайджест судової практики ВС

Суди попередніх інстанцій не встановили, в чому саме полягало порушення прав та / або законних інтересів ТОВ «Меридіан Союз» з урахуванням змісту ухваленого рішення та яким чином визнання недійсним вказаних рішень могло захистити (відновити) порушене право чи інтерес позивача.

Детальніше з текстам постанови КГС ВС від 15.06.2022 у справі № 910/6685/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987463>.

Аналогічний правовий висновок викладено у постановах КГС ВС:
від 27.07.2022 у справі № 910/3882/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105600558>
від 21.05.2024 у справі № 910/4970/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119227361>

Позивач звернувся з позовом до ТОВ «Марконі, ЛТД» про визнання недійсним і скасування рішення загальних зборів відповідача, оформленого протоколом від 04 серпня 2022 року, яким позивача безпідставно виключено зі складу учасників вказаного товариства.

Позивач є громадянином російської федерації та учасником ТОВ «Марконі, ЛТД» з часткою 25 % статутного капіталу, який не проживає на території України.
Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову.

Виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який несе солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства у межах вартості невнесеної частини вкладу, підпадає під дію мораторію, встановленого постановою КМУ №187 від 03 березня 2022 року «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації», як будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження корпоративних прав особами, пов'язаними з державою-агресором (підпункт 2 пункту 1 зазначеного постанови КМУ). Відповідач оспорюваним рішенням загальних зборів припинив корпоративні права позивача, зменшив статутний капітал ТОВ «Марконі, ЛТД» та звільнив позивача від солідарної відповідальності, передбаченої статтею 2 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Незважаючи на те, що позивач як учасник ТОВ «Марконі, ЛТД», який за понад вісім років не сплатив свій вклад, ТОВ «Марконі, ЛТД» лише після прийняття постанови КМУ № 187 рішенням загальних зборів, оформленим протоколом від 04 серпня 2022 року, виключило позивача зі складу учасників товариства та зменшило статутний капітал на розмір несплаченої частки.

Рішення загальних зборів учасників ТОВ «Марконі, ЛТД» спрямоване на запобігання поширенню на товариство дії мораторію, запровадженого постановою КМУ № 187, оскільки відповідно до підпункту 1 пункту 1 зазначеної постанови установлено мораторій (заборону) на виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є РФ або юридичні особи, які, зокрема, створені та зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є РФ, громадянин РФ, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства РФ.

Отже, виключення позивача як учасника ТОВ «Марконі, ЛТД», який має солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства у межах вартості невнесеної частини вкладу, перебуває під дією мораторія, встановленого постановою КМУ № 187.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 30.11.2023 у справі № 916/1947/22 можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/115680796>

7. Спори, що виникають із трудових правовідносин

Призупинення дії трудового договору

Позивачка звернулася до суду з позовом до КЗ «Олександрівська мистецька школа», селищної ради про визнання протиправним і скасування наказу про призупинення дії трудового договору та зобов'язання нарахування і виплати середнього заробітку за час вимушеної прогулі.

Позивачка працює на посаді викладача спеціального фортепіано. Відповідно до наказу КЗ «Олександрівська мистецька школа» від 10 серпня 2022 року призупинено дію трудових договорів з викладачами цього закладу, зокрема і з позивачкою, у зв'язку з необхідністю збереження життя і здоров'я учнів, педагогічних та інших працівників закладу й неможливістю організувати навчальний процес в умовах відсутності доступу до початкової мистецької освіти.

Верховний Суд зазначив, що право роботодавця тимчасово призупинити дію трудового договору з працівником у зв'язку з військовою агресією проти України в разі неможливості забезпечити працівника роботою не є абсолютним, і для його застосування роботодавець має перебувати

Дайджест судової практики ВС

в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу. Зокрема, у випадку, якщо необхідні для виконання роботи працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливо.

На час призупинення дії трудового договору за позивачем зберігається робоче місце, сам трудовий договір не припинений, а відповідно до положень частини четвертої статті 13 Закону України Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію проти України.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 17.04.2024 у справі № 933/411/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485800>

Позивачка звернулася до суду з позовом до АТ «Укрзалізниця», у якому просила визнати незаконним та скасувати наказ директора ВСП «Санаторій «МЦРЗ» про призупинення дії трудового договору з нею, виплатити їй середній заробіток за час вимушеної прогулі та відшкодувати моральну шкоду.

Позивачка працює на посаді заступника директора з лікувальної роботи та за сумісництвом – на посаді лікаря-невропатолога вищої категорії. Наказом директора від 22 квітня 2022 року дію трудового договору з нею з 25 квітня 2022 року призупинено у зв'язку з відсутністю умов для організації та виконання виробничого процесу санаторно-курортного лікування.

Верховний Суд зазначив, що суд першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, обґрунтовано вважав, що призупинення дії трудового договору з позивачем є незаконним, оскільки обставин неможливості відповідача у зв'язку з військовою агресією проти України надати позивачу роботу, а останній її виконувати в цій справі не встановлено. При цьому сама по собі обставина зменшення кількості пацієнтів санаторію після введення воєнного стану на території України не свідчить про неможливість відповідача забезпечити позивача, яка обіймала посади заступника директора з лікувальної роботи та лікаря-невропатолога вищої категорії, роботою.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 21.06.2023 у справі № 149/1089/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772371>

Дайджест судової практики ВС

Позивачка звернулася до суду з позовом до КНП «Обласна клінічна психіатрична лікарня м. Слов'янськ» про визнання незаконним і скасування наказу про призупинення трудового договору, зобов'язання виплатити середній заробіток за час вимушеної прогулу та зобов'язання надати додаткову відпустку.

На підставі наказу відповідача від 05 серпня 2022 року про призупинення дії трудового договору з позивачем як співробітником, який евакуювався з м. Слов'янська, у вересні 2022 року виплати було припинено.

Верховний Суд зазначив, що суди першої та апеляційної інстанцій, обґрунтовано вважали, що за відсутності належних приміщень стаціонару лікарні, відсутності осіб, які страждають на психічні розлади і яким психіатрична допомога надається у стаціонарних умовах, лікувальний заклад прийняв достатньо обґрунтоване рішення про призупинення дії трудового договору з більшістю медичних працівників лікарні. У психіатричній лікарні, яка перебуває у близькості до зони бойових дій, склалися такі обставини, коли роботодавець не мав практичної можливості надати роботу та забезпечити медичному персоналу, зокрема позивачу, належні й безпечно умови праці з урахуванням положень статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», а остання за відсутності осіб, які страждають на психічні розлади, яким психіатрична допомога надається у стаціонарних умовах, а також медичного персоналу у психіатричному відділенні, не мала можливості виконувати свої посадові обов'язки.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 06.03.2024 у справі № 243/442/23 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117527647>

Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця

Позивачка звернулася з позовом до суду про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеної прогулу.

Позивачку звільнили з роботи в дитячому таборі в м. Одесі на підставі пункту 6 частини першої статті 41 КЗпП України (неможливість забезпечення працівників роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку з відсутністю виробничих, організаційних та технічних умов роботодавця внаслідок бойових дій і неможливістю переведення працівників на іншу роботу).

Заперечуючи проти позову, відповідач вказував на неможливість здійснення діяльності у зв'язку з воєнним станом і тимчасовим перебуванням військовослужбовців на узбережжі.

Обов'язковою умовою для звільнення за цією підставою (пункт 6 частини першої статті 41 КЗпП) має бути об'єктивна неможливість забезпечувати працівника роботою, визначеною трудовим договором та трудовою функцією, яка безпосередньо пов'язана з повним знищеннем (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або

Дайджест судової практики ВС

майна роботодавця внаслідок бойових дій. Тобто, таке знищення чи відсутність умов повинні бути безпосереднім наслідком бойових дій.

Оскільки дитячий табір розташований на території, де не проводяться бойові дії, неможливість забезпечити позивачку роботою, визначену трудовим договором, не пов'язана із відсутністю виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій, а саме по собі введення воєнного стану в країні та обставини, пов'язанні з тим, що фактично дитячій табір не працює, не є підставою для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за пунктом 6 частини 1 статті 41 КЗпП України.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 27.09.2023 у справі № 523/11673/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113893643>

Позивач звернувся з позовом до ТОВ «Енерго Лайн» про скасування наказу, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеної прогулі та моральної шкоди.

У зв'язку із введенням воєнного стану на території України позивач записався до органів територіальної оборони, про що 28 лютого 2022 року телефоном повідомив роботодавця.

Проте відповідно до наказу від 08 квітня 2022 року був звільнений з роботи на підставі пункту 4 частини першої статті 40 КЗпП України у зв'язку з відсутністю на роботі без поважних причин.

Верховний Суд зазначив, встановивши, що позивач перебував у складі добровольчого формування територіальної оборони територіальної громади, а тому на нього поширювалися гарантії щодо збереження місця роботи і середнього заробітку, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про незаконність звільнення позивача на підставі пункту 4 частини першої статті 40 КЗпП України, у зв'язку із наявністю поважних причин відсутності останнього на робочому місці у вказаний відповідачем період.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 03.08.2023 у справі № 683/1256/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112750077>

Позивачка звернулася з позовом до ТОВ про скасування наказу щодо звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеної прогулі та відшкодування моральної шкоди.

Позивачка є співзасновницею ТОВ і обіймає посаду комерційного директора товариства. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану вона виїхала за межі України та продовжувала виконання трудових обов'язків дистанційно.

Дайджест судової практики ВС

Наказом ТОВ позивачку звільнено з посади комерційного директора на підставі пункту 4 частини першої статті 40 КЗпП України у зв'язку з прогулом без поважних причин.

Відсутність працівника на роботі у зв'язку з військовим вторгненням російської федерації на територію України не може бути кваліфікована як прогул без поважної причини. При цьому нормами законодавства про працю не передбачено обов'язку працівника повідомляти роботодавця про своє місцезнаходження та / чи отримання статусу біженця або визнання його особою, яка потребує тимчасового захисту.

Зважаючи на ситуацію на території України, працівники, які не виходять на роботу внаслідок обставин, пов'язаних з бойовими діями, або ті, які не мають змоги виходити на роботу у зв'язку з небезпекою для життя і здоров'я, не підлягають автоматичному звільненню чи, наприклад, за пунктом 4 частини першої статті 40 КЗпП України. Це обумовлено необхідністю збереження життя та здоров'я таких працівників та їх сімей і вважається як відсутність на роботі з поважних причин. Якщо з таким працівником відсутній зв'язок, до з'ясування причин і обставин його відсутності за ним зберігається робоче місце та посада, трудові відносини не припиняються, однак час таких неявок не зараховується до стажу роботи, що дає право на щорічну відпустку, та у загальному випадку не підлягає оплаті.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 06.06.2024 у справі № 367/569/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119653141>

Відсторонення працівника

Позивач звернувся до суду із позовом до ДП НАЕК «Енергоатом» в особі ВП «Рівненська АЕС» про визнання незаконним та скасування наказу про відсторонення від роботи, стягнення середнього заробітку за час вимушеної прогулі, відшкодування моральної шкоди.

28 лютого 2022 року військовослужбовці військової частини, що є підрозділом з охорони та оборони ВП «Рівненська АЕС», почули розмову позивача з негативними висловлюваннями щодо супротиву нашої держави збройній агресії РФ. Позивач висловлювався про підтримання військової агресії РФ на території України, про безперспективність спротиву та фактично схиляв до припинення спротиву РФ, у зв'язку з чим військовослужбовці в/ч подали коменданту спеціальної комендатури рапорти, які на виконання завдань із забезпечення фізичного захисту ядерної установки надалі були передані службі фізичного захисту ВП «Рівненська АЕС» для негайного реагування; за повідомленням в/ч про негативні висловлювання позивача щодо супротиву держави Україна збройній агресії РФ, для недопущення ймовірних загроз у безпечній роботі ВП «Рівненська АЕС» відповідно до статті 46 КЗпП України, розпорядження ДП

Дайджест судової практики ВС

«НАЕК «Енергоатом», на підставі наказу генерального директора ВП «Рівненська АЕС» ДП НАЕК «Енергоатом» позивача відсторонено від роботи.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Верховний Суд погодився з висновками судів про те, що відсторонення від роботи (виконання особливих робіт) певних категорій працівників - потенційних внутрішніх правопорушників вимог фізичного захисту на ядерній установці, було передбачене законодавством.

При цьому відсутність в оспорюваному наказі вказівки про строк відсторонення від роботи не може бути підставою для його скасування, оскільки такий строк залежить не виключно від роботодавця, а й від проведення щодо позивача спеціальної перевірки.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 25.10.2023 у справі № 565/605/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114483418>

Збереження середнього заробітку за працівником, призваним на військову службу (ст. 119 КЗпП України)

Позивач обіймав посаду машиніста крана у ТОВ. У лютому 2022 року позивача мобілізовано до лав ЗСУ таувільнено від роботи, у зв'язку з призовом на військову службу за призовом під час мобілізації зі збереженням місця роботи, посади і середнього заробітку на період проходження військової служби. До серпня 2022 року позивачу нараховувався та виплачувався середній заробіток на підставі частини третьої статті 119 КЗпП України. Проте із серпня 2022 року виплати середньої заробітної плати були припинені.

Вважаючи незаконним призупинення виплати заробітної плати, позивач звернувся до суду з позовом до ТОВ та просив поновити виплати середнього заробітку.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

Верховний Суд зазначив, що із набранням чинності Закону України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» відбулись зміни у регулюванні трудових відносин за участі працівників призваних на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятих на військову службу за контрактом, тобто з 19 липня 2022 року роботодавець звільнений від обов'язку збереження середнього заробітку працівникам, призваним на військову службу, зі збереженням за цими працівниками

Дайджест судової практики ВС

лише місця роботи і посади. Натомість їм виплачується грошове забезпечення військовослужбовця в установленому законом розмірі.

З урахуванням наведеного, врахувавши характер спірних правовідносин, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правильних висновків про те, що обов'язок роботодавця щодо збереження середнього заробітку за працівниками призваними на військову службу за призовом під час мобілізації передбачався включно до дня, що передує дню набрання чинності вказаним Законом (18 липня 2022 року). З 19 липня 2022 року правові підстави для збереження середнього заробітку за таким працівником відсутні.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 18.12.2023 у справі № 449/990/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115713156>

Аналогічний правовий висновок викладено в постанові КЦС ВС від 28.06.2023 у справі № 753/12209/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906818>

Позивач звернувся з позовом до сільської ради про визнання дій незаконними та зобов'язання поновити нарахування йому середнього заробітку з 19 липня 2022 року, оскільки він є педагогічним працівником, а відповідно до Закону України «Про освіту» за педагогічними працівниками, призваними на військову службу за призовом під час мобілізації, зберігається середній заробіток.

Вказував, що він є педагогічним працівником, обіймав посаду виконувача обов'язків директора комунального закладу «Школа мистецтв». З березня 2022 року позивач перебуває на військовій службі у військовій частині на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022 «Про загальну мобілізацію».

За частиною другою статті 57 Закону України «Про освіту» за педагогічними та науково-педагогічними працівниками на період проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, або військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період зберігається попередній середній заробіток.

Спеціальна норма (частина друга статті 57 Закону України «Про освіту») має перевагу над загальною (частина третя статті 119 КЗпП) нормою. Прийнята пізніше в часі загальна норма (частина третя статті 119 КЗпП) не скасовує спеціальної норми.

Отже, за педагогічними чи науково-педагогічними працівниками призваними на військову службу за призовом під час мобілізації зберігається попередній середній заробіток.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 16.10.2023 у справі № 718/209/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11422831>

Позивач звернувся до суду з позовом до ДП обслуговування повітряного руху України про стягнення середньої заробітної плати.

З позивачем було призупинено дію трудового договору із збереженням місця роботи і посади з 01 квітня 2022 року до скасування воєнного стану, а також передбачено, що на час зупинення дії трудового договору нарахування та виплата заробітної плати не проводиться.

18 квітня 2022 року він уклав контракт добровольця територіальної оборони, у зв'язку з чим був увільнений від роботи із збереженням місця роботи, посади та середнього заробітку на період виконання обов'язків добровольця територіальної оборони. Однак відповідач не виплатив йому середню заробітну плату за жоден місяць.

Відмовляючи в задоволенні позовних вимог, суди зазначили, що гарантія, передбачена частиною першою статті 119 КЗпП України, не поширюється на працівника, якщо дія трудового договору з таким працівником призупинена, у зв'язку з чим працівник відсутній на роботі в робочий час.

Частиною першою статті 119 КЗпП України чітко визначено збереження згаданих гарантій саме на час виконання державних та/або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватись у робочий час.

З огляду на призупинення дії трудового договору позивач виконував обов'язки добровольця Бориспільської міської територіальної громади з 18 квітня 2022 року у неробочий час, тому у ДП «Украерорух» не виник обов'язок виплачувати позивачу середню заробітну плату після призупинення дії укладеного з ним трудового договору.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 08.05.2024 у справі № 359/5261/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118961174>

Відшкодування моральної шкоди, завданої загибеллю працівників об'єктів критичної інфраструктури внаслідок збройної агресії проти України

Позивачка звернулася до суду з позовом до ДП про відшкодування моральної шкоди.

19 квітня 2022 року під час виконання своїх трудових обов'язків у робочий час внаслідок наїзду автомобіля на вибуховий пристрій, залишений військовослужбовцями держави-окупанта, її чоловік загинув.

Враховуючи, що смертельний нещасний випадок, який мав місце з працівником об'єкта критичної інфраструктури під час виконання ним трудових обов'язків, стався саме у зв'язку з наслідками проведення державою-окупантом воєнних (бойових) дій у районі, в якому такі дії

проводилися, внаслідок спрацювання одиночного вибухового пристрою, то відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок військової агресії держави-окупанта проти України, не можуть бути за обставин цієї справи покладені на роботодавця, який відноситься до сфери критичної інфраструктури.

Передбачений державою Україна розмір грошової допомоги у зв'язку із загибеллю працівника об'єктів критичної інфраструктури гарантує можливість отримання позивачкою справедливої сatisfaction понесених моральних страждань.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 13.12.2023 року справі № 939/1280/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115680982>

8. Спори, що виникають із житлових правовідносин

ТОВ звернулося до суду з позовом до фізичної особи про виселення із житлового будинку без надання іншого житла.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову ТОВ відмовлено. Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано і ухвалено нове судове рішення, яким позов ТОВ задоволено. Виселено відповідача із житлового будинку без надання іншого житла.

ВП ВС дійшла висновку, у цій справі наявні обґрунтовані підстави для задоволення позову про виселення відповідача із житлового будинку на АДРЕСА_1 та скасування реєстрації її місця проживання.

Водночас Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» доповнено розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» пунктом 5-2, згідно з яким у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія, зокрема, статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судове рішення про звернення стягнення на такі об'єкти).

ВП ВС вважає, що вказаний вище Закон має бути застосований у цій справі, оскільки на сьогодні в Україні триває воєнний стан, тому виконання постанови апеляційного суду в частині виселення відповідачки слід зупинити на період дії в Україні воєнного стану та на тридцятиденний строк після його припинення або скасування.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 22 березня 2023 року у справі № 361/4481/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110111441>

Університет звернувся з позовом до офіцера ЗСУ, який до 2008 року проходив військову службу в університеті (станом на час пред'явлення позову був звільнений у запас) і разом з дружиною – діючим офіцером ЗСУ та дітьми проживав у кімнаті гуртожитку, яка була надана їм у 2007 році.

У грудні 2020 року відповідачі отримали від держави грошову компенсацію для отримання (придання) житлового приміщення та були зняті з квартирного обліку в гарнізоні м. Києва на підставі статті 40 ЖК України, але не звільнили займане жилое приміщення в гуртожитку, продовжували користуватися ним, посилаючись на те, що придбане ними житло недобудоване з не залежних від них причин, що унеможливлює подальше користування ним, відповідно й виселення із займаного житла гуртожитку.

На військовослужбовців (зокрема звільнених з військової служби), а також членів їх сімей, які були забезпечені постійним житлом в межах норми (у тому числі шляхом отримання грошової компенсації за належне для отримання житлове приміщення), не можуть поширюватися гарантії, передбачені статтею 125 ЖК України, при їх виселенні з попередньо наданого на час проходження військової служби тимчасового житла (службового житла чи кімнати у гуртожитку). Це відповідає принципам справедливості, пропорційності й рівності всіх військовослужбовців, а також умовам реалізації обов'язку держави по забезпеченню їх житлом.

Ризики, пов'язані з використанням грошової компенсації, отриманої військовослужбовцем, з порядком і умовами придбання житла, не можуть покладатися на ЗСУ, МОУ та державу загалом, яка належним чином виконала свої обов'язки перед відповідачами.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 14 лютого 2024 року у справі № 753/26541/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043550>

Позивачка звернулася до суду із позовом до садівничого об'єднання про визнання протиправними дій, пов'язаних з невиконанням законодавства України щодо негайного відновлення електропостачання до належного їй садового будинку після відкриття провадження у справі, та зобов'язання відповідача негайно виконати норми законодавства України шляхом негайного відновлення електропостачання до садового будинку.

Рішення судів про задоволення позову мотивовані тим, що дії СО щодо невідновлення електропостачання садового будинку позивача з часу відкриття провадження у справі є протиправними.

У касаційній скаргі заявник вказував, що суди попередніх інстанцій не врахували, що відключення від електропостачання садового будинку

позивачки відбулося не через наявність боргу, а через самовільне підключення до електромережі.

На період розгляду судом спірних питань щодо порушення споживачем цих Правил та/або умов договорів, наявність яких передбачена цими Правилами, припинення електропостачання такого споживача, пов'язане з оскаржуваним фактом порушення, не здійснюється за умови своєчасного надання споживачем до моменту відключення відповідної ухвали суду про прийняття позовної заяви до розгляду. Відкриття провадження у справі після факту відключення споживача є підставою для відновлення електропостачання (пункт 7.11 Правил роздрібного ринку електричної енергії).

Також Верховний Суд звернув увагу на те, що відповідно до повідомлення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, опублікованого на офіційному сайті НКРЕКП, з 24 лютого 2022 року і до припинення чи скасування воєнного стану в Україні забороняється припинення/зупинення надання житлово-комунальних послуг населенню у разі їх неоплати або оплати не в повному обсязі. Така вимога діє відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 05 березня 2022 року № 206.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 12.09.2022 у справі № 361/5632/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106190962>

9. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

Позбавлення батьківських прав в умовах воєнного стану

Батько звернувся до суду з позовом про позбавлення матері батьківських прав щодо неповнолітнього сина та збільшення розміру аліментів.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням російських військ на територію України відповідачка з неповнолітнім сином, за спільною згодою, виїхала до Республіки Польща. Відповідачка має неофіційний підробіток – прибирання у приватних будинках, та залучає до цієї роботи неповнолітнього сина.

Суди встановили, що у вересні 2022 року шлюб між сторонами розірвано, сторони уклали нотаріально посвідчений договір про визначення місця проживання, утримання та виховання дитини батьком.

Верховний Суд зазначив, що враховуючи, що позивачем не доведено умисне невиконання відповідачкою своїх батьківських обов'язків щодо неповнолітнього сина, з яким вона разом проживає в Республіці Польща, де син продовжує отримувати середню освіту, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, дійшов правильного

Дайджест судової практики ВС

висновку про відсутність підстав застосовувати до відповідочки такий крайній захід впливу, як позбавлення її батьківських прав.

Щодо висновків суду апеляційної інстанції про відмову у прийнятті заяви матері про визнання нею позовних вимог та не заперечення проти позбавлення її батьківських прав, то Верховний Суд з позицією апеляційного суду погоджується. Суди не вправі покласти в основу свого рішення лише факт визнання позову відповідачем, не дослідивши при цьому обставини справи. Тобто повинно мати місце не лише визнання позову, а й законні підстави для задоволення позову.

Встановивши, що підстави для задоволення позову відсутні, суд апеляційної інстанції обґрунтовано не взяв до уваги факт визнання позову відповідачкою, зазначивши про це у своїй постанові.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 29.11.2023 у справі № 607/15704/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115517789>

Батько звернувся до суду з позовом про позбавлення матері батьківських прав щодо малолітньої дочки та стягнення аліментів на дитину.

У середині червня 2022 року, через тиждень після народження дитини, відповідачка залишила дочку на нього та виїхала в невідомому напрямку.

Об серпня 2022 року мати надала нотаріально засвідчену згоду на тимчасовий виїзд позивача з малолітньою дочкою до Республіки Польща, де вони були взяті на облік як внутрішньо переміщені особи.

Орган опіки та піклування надав рішення про доцільність позбавлення батьківських прав матері, посилаючись на подану нею заяву від 14 грудня 2022 року, у якій вона не заперечує проти позбавлення її батьківських прав.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для застосування до відповідочки такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, та відповідно правильно відмовив у задоволенні цієї вимоги.

Посилання позивача в касаційній скарзі на те, що суди не врахували, що відповідач не заперечувала проти позбавлення її батьківських прав, колегія суддів відхилає як безпідставні, оскільки встановлено, що подана електронним шляхом до суду першої інстанції заява від імені відповідача від 14 грудня 2022 року, у якій вона не заперечує проти позову, не скріплена електронним підписом відповідача, у зв'язку з чим суди обґрунтовано не взяли її до уваги.

При цьому відповідач до суду жодного разу не з'явилася, ці обставини не підтвердила, а долучена позивачем до позовної заяви нотаріально засвідчена заява матері від 06 серпня 2022 року, у якій вона надає згоду на тимчасовий виїзд позивача з дитиною за кордон, не може свідчити про

те, що відповідач свідомо ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків та не є підставою для позбавлення її батьківських прав.

Надіслану позивачем до ВС нотаріально засвідчену заяву матері дитини про визнання позову колегія суддів не приймає з підстав, передбачених частиною четвертою статті 206 ЦПК України, оскільки вважає, що визнання відповідачем позову в цьому випадку порушує права та інтереси малолітньої дитини.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 22 листопада 2023 року у справі № 214/5134/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115201911>

Визначення місця проживання дитини

Позивачка (мати) звернулася до суду з позовом до відповідача (батька) про визначення місця проживання дитини з матір'ю. Позивачка просила визначити місце проживання дочки з нею у квартирі в м. Одесі.

Суди попередніх інстанцій позов задовольнили.

Звертаючись із касаційною скаргою, відповідач зазначив, що суди, визначаючи місце проживання дитини з матір'ю, розглянули справу за відсутності висновку органу опіки та піклування за місцем проживання батька, який мав бути складений задля забезпечення належного розгляду справи, що є порушенням частини п'ятої статті 19 СК України.

Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування у відповідних категоріях цивільних справ не може абсолютнозуватися. У разі, якщо з тих чи інших причин такий висновок отримати не можна, суд має вирішити спір за наявними у справі доказами. Якщо з тих чи інших причин орган опіки та піклування відмовиться надати свій висновок у справі, де за приписами частин четвертої та п'ятої статті 19 СК України надання ним такого висновку є обов'язковим, ця обставина не означає неможливості розгляду та вирішення спору. Протилежний підхід є рівнозначним відмові у доступу до правосуддя і означав би порушення положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначений підхід має загальний характер і є цілком справедливим для випадків, коли не було отримано письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді справ, де участь органу опіки та піклування є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок, зокрема, у зв'язку із перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості

Дайджест судової практики ВС

встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо.

Детальніше з текстом постанови ОП КЦС ВС від 11.12.2023 року у справі № 523/19706/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859340>

Внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли позивачка разом із сином виїхали до Франції, де отримали тимчасовий захист і перебувають тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатися з матір'ю у Франції у стійкому та безпечному середовищі. Ураховуючи викладене, позивачка просила суд визначити місце проживання дитини з нею.

Верховний Суд зазначив, що визначаючи місце проживання дитини, надавши належну оцінку усім доказам у справі, у тому числі висновку органу опіки та піклування, суди попередніх інстанцій, виходячи із найкращих інтересів дитини, встановивши, що дитина вже досить тривалий час проживає разом із матір'ю, визначили місце проживання з останньою. На час ухвалення оскаржуваних рішень судами попередніх інстанцій не встановлено обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дитини з батьком, що фактично призводить до зміни місця проживання дитини, буде мати більш позитивний вплив на дитину.

Доводи касаційної скарги щодо відмови суду першої інстанції у задоволенні клопотання відповідача про призначення судової психологічної експертизи з метою визначення психологічного стану малолітнього сина, є необґрунтованими, оскільки призначення судової експертизи є правом суду з метою встановлення даних, які входять до предмету доказування у справі, судом не встановлено підстав для задоволення такого клопотання відповідача, оскільки у справі наявні інші висновки спеціалістів. Суди обґрунтовано врахували, що на час перебування дитини разом із матір'ю за кордоном виконання такого клопотання може затягнутись на тривалий час.

Доводи касаційної скарги щодо відмови суду у задоволенні клопотання відповідача про звернення з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу з метою встановлення умов приживання дитини, є необґрунтованими, оскільки встановлення таких обставин не має значення для вирішення спору щодо місця проживання дитини з огляду на тимчасове перебування позивачки з дитиною на території Франції, що пов'язане із введенням воєнного стану в Україні.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 14.06.2023 у справі № 760/31518/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111553907>

Батько звернувся з позовом про визначення місця проживання дитини з ним. Суди встановили, що з 10 листопада 2006 року сторони перебували в зареєстрованому шлюбі, який заочним рішенням суду від 19 квітня 2011 року розірвано. Неповнолітня дитина проживає з батьком. У висновку служби у справах дітей визнано за можливе визначити місце проживання неповнолітньої разом із батьком. Допитана судом першої інстанції неповнолітня висловилася про те, що їй і надалі належить залишатися з батьком.

Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили в задоволенні позову.

ВС зазначив, що встановивши, що законом не передбачено можливості визначення місця проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, з одним із батьків, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову.

Неспроможними є аргументи касаційної скарги про відсутність висновку ВС щодо питання застосування норм права про визначення місця проживання неповнолітньої дитини в умовах воєнного стану, який спричиняє порушення прав і найкращих інтересів дитини щодо її зростання у безпечному, спокійному та стійкому середовищі. Ці посилання в касаційній скарзі мотивовані тим, що позивач у будь-який момент може бути призваний на військову службу, залишивши свою дитину без батьківського піклування, догляду та утримання, у зв'язку з чим найкращі інтереси та права дитини будуть порушені, а вона залишиться одна, оскільки батькові доведеться захищати державу.

Посилання у касаційній скарзі на незаконність відмови суду першої інстанції у прийнятті заяви відповідача про визнання позову були предметом перевірки апеляційного суду. Апеляційний суд зазначив, що суд не вправі покласти в основу свого рішення лише факт визнання позову відповідачем, не дослідивши при цьому обставини справи. Тобто повинно мати місце не лише визнання позову, а й законні підстави для задоволення позову.

Крім того, визнання позову суперечить вимогам закону, зокрема, приписам статті 29 ЦК України, статей 160, 161 СК України, згідно з якими питання визначення місця приживання з одним з батьків може вирішуватись щодо дитини, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітньої дитини), та інтересам неповнолітньої, яка і сама має визначати своє місце проживання.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 02.11.2023 у справі № 592/7624/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114726717>

Батько дитини звернувся до суду з позовом до її матері про визначення місця проживання дитини з ним. З кінця лютого 2022 року син проживає з матір'ю в Румунії.

Позивач не надав достатніх належних та допустимих доказів на підтвердження необхідності визначення місця проживання дитини з батьком з огляду на інтереси самої дитини, які переважають над інтересами і бажаннями її батьків, а також, що в умовах воєнного стану в Україні дитині безпечно злишатись з матір'ю в Румунії.

Доводи касаційної скарги, що син тривалий час проживав разом з батьком, який безпосередньо займався його розвитком та вихованням, навчальний заклад, який відвідує дитина з 2018 року знаходиться поруч з місцем проживання, і тому немає поважних підстав для зміни місця її проживання, є безпідставними, оскільки відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України на всій території України введено воєнний стан, і внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли 21 квітня 2022 року мати разом із сином виїхали до Румунії, де отримали тимчасовий захист та знаходяться тепер, тож на сьогодні дитині безпечно злишатись з мамою в Румунії, що не заперечував і позивач.

Щодо посилання батька на те, що після покращення ситуації в Україні дитині буде краще з ним, суд апеляційної інстанції правильно зазначив, що зараз не можна стверджувати, з ким із батьків дитині буде краще через невизначений проміжок часу. Тому такі посилання позивача не спростовують наведених висновків, що в найкращих інтересах дитини буде залишення місця проживання дитини з матір'ю, як це було визначено батьками в мировій угоді.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 09.02.2023 у справі № 753/572/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173>

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про зміну місця проживання малолітніх дітей та припинення стягнення аліментів.

У квітні 2022 року позивач вивіз дітей до Канади, де орендував житловий будинок, діти відвідують школу в м. Саскатун, Канада.

У судовому засіданні під час апеляційного розгляду справи було заслухано думку малолітніх дітей щодо визначення їх місця проживання. Обоє виявили бажання продовжити проживання разом зі своїм батьком.

Верховний Суд вважав, що суди попередніх інстанцій дійшли правильних висновків про задоволення позовних вимог. Визначення місця проживання дітей з батьком не впливатиме на їх взаємовідносини з матір'ю, оскільки визначення місця проживання дитини з одним із батьків не позбавляє іншого батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків.

Також Верховний Суд зауважив, що тимчасове проживання дітей за кордоном, з огляду на воєнний стан в України, не суперечить інтересам дітей, сприятиме розширенню їхнього світогляду, добре позначиться на духовному та інтелектуальному розвитку. Зважаючи на вікові зміни дітей, їх розвиток та потреби, кожний із батьків не позбавлений права порушувати у майбутньому питання щодо зміни місця проживання дітей з урахуванням обставин, що матимуть істотне значення.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 27.09.2023 у справі № 295/15287/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967280>

Позивач звернувся до суду з позовом, у якому просив розірвати договір про визначення місця проживання дитини, укладений 12 грудня 2019 року між сторонами, оскільки мати дитини постійно чинить йому перешкоди у спілкуванні з сином, а після оголошення на території України воєнного стану з 24 лютого 2022 року до вересня 2022 року йому не було відомо конкретне місце перебування сина.

Невиконання одним із батьків умов договору про визначення місця проживання дитини позбавляє іншого з батьків під час військових дій в Україні можливості деякий час піклуватися про дитину та права бути поінформованим про місце перебування дитини, що є істотним порушенням договору другою стороною.

Доводи відповідачки про те, що вона діяла в умовах форс-мажору, намагаючись захистити інтереси дитину, не спростовують висновків судів про порушення нею умов договору щодо письмового повідомлення позивача про точне місце перебування дитини, адже відповідач разом із сином ще до початку війни вийшла за межі території України, після чого перебувала на території Європейського Союзу. При цьому доказів неможливості письмово повідомити позивача про точне місце перебування дитини з країни, в якій вона перебувала, не надала, як не надала і доказів відмови батька забезпечити сина всім необхідним в умовах, що склалися поза волею сторін.

Сам факт уведення воєнного стану на території України не є імперативною підставою для звільнення від відповідальності та виконання зобов'язання

Дайджест судової практики ВС

під час існування форс-мажорних обставин. У кожному конкретному випадку особа має довести безпосередній вплив непереборної обставини на можливість виконання нею зобов'язання к конкретних відносинах.

Окрім того саме по собі розірвання оспорюваного договору про визначення місця проживання дитини не впливає на права та інтереси дитини і не порушує їх, оскільки в силу закону дитина продовжує проживати з одним із батьків доти, доки інше не буде визначено в установленому законом порядку.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 03.04.2024 у справі № 753/13774/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118258790>

Повернення дітей до місця їх постійного проживання

Батько дітей звернувся до суду з позовом до матері про повернення незаконно утримуваних малолітніх дітей до постійного місця проживання.

Позивач перебував із відповідачкою в зареєстрованому шлюбі, у якому в них народилося двоє дітей. Діти є громадянами Литовської Республіки та мають постійне місце проживання в м. Вільнюс. Позивач із дружиною та дітьми приїхали до України, де після непорозумінь відповідачка відмовилася повертатися до Литовської Республіки, примусово залишивши із собою їхніх спільних дітей.

Верховний Суд, ухвалюючи нове рішення про задоволення позову, зазначив, що відповідачка на підставі укладеного нею контракту добровольця територіальної оборони може бути в будь-який момент залучена до виконання завдань територіальної оборони поза межами визначеної зони територіальної оборони, а також направлена до районів ведення воєнних (бойових) дій, що жодним чином не можна вважати таким, що сприятиме найкращих інтересам дітей, адже в разі загибелі матері під час виконання завдань територіальної оборони чи ведення воєнних (бойових) дій або ж її серйозного травмування діти можуть залишитися в Україні взагалі без опіки.

Враховуючи зазначене, повернення дітей до місця їх постійного проживання, крім іншого, сприятиме більш ефективному та швидкому вирішенню їх батьками усіх своїх спірних питань відповідно до вимог міжнародного приватного права, що безперечно відповідає інтересам дітей.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 31.08.2022 у справі № 683/1084/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106243264>

Дайджест судової практики ВС

Позивач звернувся до суду України із заявою про забезпечення позову до пред'явлення позової заяви про повернення дитини в порядку Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року. Просив визначити час спілкування малолітньої дочки з батьком до ухвалення судом рішення у справі; зобов'язати матір передавати малолітню дочку її батьку за місцем її проживання згідно з визначенням судом часом спілкування; обмежити у праві виїзду за межі України малолітню та заборонити їй у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України до ухвалення судом рішення у справі; зобов'язати відповідачу здати на зберігання до суду оригінал закордонного паспорта малолітньої дитини до закінчення розгляду справи.

Верховний Суд зазначив, що у період дії на території України воєнного стану доцільним способом забезпечення позову батька про повернення дитини до місця її постійного проживання за межами України в порядку Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року є обмеження права виїзду дитини за межі України саме без згоди батька до набрання судовим рішенням законної сили, що залишає можливість, у разі настання загрозливої для життя і здоров'я дитини ситуації, виїзду дитини за межі України в безпечне місце.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 31.01.2024 у справі № 711/4569/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116890959>

Виїзд за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, під час дії воєнного стану

Батько дитини звернувся до суду з позовом до матері про заборону виїзду дитини за межі України без його згоди.

Позивач зазначав, що відповідача чинить йому перешкоди у спілкуванні з дитиною, неодноразово повідомляла, що має намір вивезти сина за кордон без згоди батька, що унеможливить їхнє спілкування та викликає побоювання, що дитина до України може не повернутися.

На час запровадження на території України надзвичайного або воєнного стану діють положення абзацу тринадцятого пункту 23 Правил перетинання державного кордону громадянами України, відповідно до яких виїзд за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, уповноважених одним з батьків письмовою заявою, завіrenoю органом опіки та піклування, здійснюється без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків та за наявності паспорта громадянина України або свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетин державного кордону.

Такий порядок виїзду за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, на час воєнного стану наразі є загальним для всіх дітей - громадян України. Підстав для виняткового врегулювання цього питання саме щодо малолітнього позивачем у цій справі не доведено.

Верховний Суд погодився з висновками попередніх інстанцій, що відмовляючи в задоволенні позову, суди виходили з того, що відсутні законні підстави для заборони виїзду малолітньої дитини за межі України без згоди батька, оскільки позивач не довів створення відповідачем реальної загрози неправомірного вивезення дитини.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 12.06.2023 у справі № 748/1575/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111486899>

Стягнення аліментів

Заявниця звернулася зі скаргою на бездіяльність державного виконавця та зобов'язання здійснити розрахунок заборгованості зі сплати аліментів на утримання дочки у виконавчому провадженні за період з березня 2022 року по жовтень 2022 року.

У провадженні державного виконавця ДВС перебуває на виконанні виконавче провадження щодо стягнення з батька аліментів на утримання дочки з 03 липня 2013 року до досягнення дитиною повноліття. Батько, як поліцейський, отримував грошове забезпечення, пов'язане з воєнним станом, але з нього державним виконавцем у повній мірі не стягувались аліменти.

Скасовуючи ухвалу суду першої інстанції про задоволення скарги, апеляційний суд виходив з того, що дія постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 року № 1263, яка дозволяє стягувати аліменти з додаткової винагороди, що виплачується на період воєнного стану, поширюється лише на правовідносини, які виникають з моменту набрання нею чинності, тобто з 16 листопада 2022 року.

Верховний Суд не погодився з висновком суду апеляційної інстанції та зазначив, що додаткова винагорода, що виплачувалася поліцейським на період воєнного стану (30 000 гривень) до 16 листопада 2022 року (дня набрання чинності постановою КМУ від 11 листопада 2022 року №1263, яка дозволила стягувати аліменти з додаткової винагороди, що виплачується на період воєнного стану) не є одноразовим нерегулярним видом грошового забезпечення, мала постійний характер та відносилася до видів доходів, які враховуються при визначення розміру аліментів на одного з подружжя, дітей батьків, інших осіб.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 28.02.2024 у справі № 209/3260/13-ц можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117402397>

10. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

Прокурор звернувся до суду з позовом в інтересах держави до фізичних осіб про зобов'язання привести в попередній стан і повернути земельні ділянки водного фонду.

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, залучено правонаступників однієї відповідачки та призначено справу до судового розгляду.

Інший відповідач звернувся з касаційною скаргою, зазначивши, що судами передчасно залучено правонаступників померлої відповідачки до участі у справі з огляду на те, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється.

Верховний Суд зазначив, що правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються ЦК України, який прийнятий Верховною Радою України і є основним актом цивільного законодавства України.

Строк на прийняття спадщини по своїй сутності є присічним (статті 1270, 1272 ЦК), оскільки його сплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто сплив строку «присікає» право на прийняття спадщини. Проте в законі, вочевидь з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового, передбачена можливість: за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (частина друга статті 1272 ЦК України); для спадкоємця звернутися з позовною вимогою та за наявності поважної причини суд визначає додатковий строк на прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України).

Законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості існування такої конструкції як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини.

Пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 25.01.2023 у справі № 676/47/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283>

Дайджест судової практики ВС

Аналогічний правовий висновок викладено в постановах КЦС ВС:
від 21.06.2023 у справі № 175/1404/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111742590>
від 16.08.2023 у справі № 520/15620/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112938856>
від 20.03.2024 у справі № 545/1231/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823680>

Позивачка звернулася з позовом до міської ради про визначення додаткового строку для прийняття спадщини. Вона є спадкоємцем за законом першої черги після смерті матері, а інші спадкоємці за законом відсутні.

Обґрунтовуючи поважність причин пропуску визначеного частиною першою статті 1270 ЦК України строку для прийняття спадщини, позивачка посилається, зокрема, на те, що після запровадження в Україні воєнного стану 24 лютого 2022 року розпочалися активні бойові дії та бомбардування м. Харкова і Харківської області. Зокрема, у селищі, де вона мешкає, були зруйновані клуб, лікарня та житлові будинки її сусідів, громадський транспорт не працював. Надалі погіршився і стан здоров'я позивачки, на підтвердження чого вона надала медичну довідку.

Суди позов задоволили. Звертаючись із касаційною скаргою, міська рада звертала увагу, зокрема, що село, де проживала позивачка, не перебувало під окупациєю військ російської федерації, а тому вона мала можливість направити заяву про прийняття спадщини поштою або запросити нотаріуса додому.

Посилання заявника на те, що оскільки село, де проживає позивачка, не перебувало під окупациєю російської федерації, а тому вона мала можливість направити поштою заяву про прийняття спадщини на адресу нотаріуса чи запросити нотаріуса додому, є безпідставними, оскільки згідно з наказом Міністерства з реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 року № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією» село, де проживає позивачка, знаходилося в зоні активних бойових дій із 24 лютого 2022 року до 11 вересня 2022 року.

Така обставина, як проживання спадкоємця в зоні яка не перебувала під окупациєю, однак на території якої відбувались активні бойові дії є достатньою підставою визначення спадкоємцю додаткового строку для прийняття спадщини.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 20.03.2024 у справі № 545/1231/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823680>

Позивач звернувся до суду з позовом про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини. Зазначав, що про смерть сина-військовослужбовця йому стало відомо 23 листопада 2022 року, він не був обізнаний про поновлення роботи органів нотаріату у воєнний час і був

Дайджест судової практики ВС

у说服нений, що через воєнний стан він не пропустить строк на прийняття спадщини.

Апеляційний суд, скасовуючи рішення суду першої інстанції про задоволення позову та відмовляючи в позові, керувався тим, що позивач не надав жодних доказів наявності об'єктивних, непереборних, істотних труднощів для своєчасного прийняття ним спадщини, не довів причин, з яких він, як спадкоємець, якому ще 23 листопада 2022 року було відомо про смерть сина, не звернувся до нотаріальної контори, а його очікування на закінчення воєнного стану в Україні не свідчить про вищезазначені обставини.

Верховний Суд звернув увагу, що суд апеляційної інстанції неналежним чином оцінив доводи позивача щодо поважності причин пропуску строку для прийняття спадщини після смерті сина-військовослужбовця, не звернув достатньої уваги на посилання батька спадкодавця на обмеження протягом певного часу доступу до нотаріальних реєстрів, нечіткість норм національного законодавства стосовно строку на прийняття спадщини в період дії воєнного стану, а також на незначний проміжок часу між закінченням строку прийняття спадщини та зверненням позивача до нотаріуса й подачею позову у цій справі.

Після отримання від приватного нотаріуса листа від 27 червня 2023 року, з якого він довідався про заведення спадкової справи та про те, що ним було пропущено строк для подання заяви про прийняття спадщини,

Враховуючи обставини цієї справи, колегія суддів вважає, що наявні підстави для визначення батьку загиблого військовослужбовця додаткового строку для прийняття спадщини на підставі частини третьої статті 1272 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 10.07.2024 року у справі № 522/13476/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120395348>

11. Спори, пов'язані з виконанням судових рішень

Ухвалою господарського суду задоволено заяву АТ «Укрзалізниця» про поворот виконання рішення господарського суду та присуджено до стягнення з ПАТ «Донбасенерго» на користь АТ «Укрзалізниця» заборгованість і судовий збір.

Державний виконавець відкрив виконавче провадження, а також було внесено постанови про арешт коштів боржника та про арешт рухомого й нерухомого майна боржника в межах суми звернення стягнення з урахуванням виконавчого збору / основної винагороди виконавця, витрат виконавчого провадження, штрафів, про стягнення з боржника мінімальних витрат виконавчого провадження, виконавчого збору.

Дайджест судової практики ВС

ПАТ «Донбасенерго» звернулося зі скаргою на та такі дії державного виконавця, оскільки відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» на теперішній час заборонено відкриття виконавчих проваджень і вжиття заходів примусового виконання рішень щодо ПАТ «Донбасенерго», оскільки місцезнаходженням його та належного йому майна є територія територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій.

Враховуючи, що стягувач пред'явив до виконання наказ господарського суду до Департаменту ДВС, якому підвідомчі рішення про стягнення суми боргу, яка становить п'ятдесят та більше мільйонів гривень, КГС ВС дійшов висновку, що на дії щодо відкриття виконавчого провадження не поширювалася заборона, передбачена абзацом п'ятнадцятим пункту 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», оскільки виконавче провадження було відкрито у місті Києві, а не на території територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні).

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 24.04.2023 у справі № 910/5953/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110514879>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 10.05.2023 у справі № 904/1708/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110845804>

На виконання рішення господарського суду про стягнення з ТОВ на користь ПАТ заборгованості за кредитом, процентами, 3 % річних за несвоєчасну сплату процентів було видано відповідний наказ.

ПАТ направило на адресу органу ДВС заяву про примусове виконання рішення, однак останнє направило повідомлення про повернення стягувачу без прийняття до виконання наказу господарського суду з посиланням на те, що місцезнаходженням боржника є Донецька міська громада, територія якої тимчасово окупована, внаслідок чого вчинення виконавчих дій неможливе. Не погоджуючись із діями ДВС, стягувач звернувся до суду із скаргою на дії державного виконавця.

Згідно з пунктом 10-2 розд. XIII «Прикінцевих та перехідних положень» Закону України «Про виконавче провадження» забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), відповідно до переліку, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованої Російською Федерацією території України, а також прилеглих до неї територій.

Дайджест судової практики ВС

За змістом статті 24 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчі дії провадяться державним виконавцем за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна.

Місцезнаходженням відділу примусового виконання рішень ДВС Мін'юсту є місто Київ, яке, як зазначили суди, на момент прийняття рішення щодо повернення без прийняття до виконання наказу у справі не належало до територій проведення воєнних (бойових) дій, не перебувало у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні).

КГС ВС зауважила, що повертуючи стягувачу без прийняття до виконання наказ господарського суду ВДВС передчасно вдався до аналізу дій, які можуть здійснюватися після відкриття виконавчого провадження, не взяв до уваги фактичні обставини звернення із таким наказом та помилково послався на приписи пункту 9 частини четвертої статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» без належного обґрунтування у контексті спірних правовідносин.

При цьому доводи державного виконавця зводяться до імовірних подальших виконавчих дій, які повинні відбуватися після відкриття виконавчого провадження і можуть мати значення після вчинення виконавчих дій з арешту коштів боржника, не виявлення коштів та майна боржника, на які можливо звернути стягнення тощо.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 23.03.2023 у справі № 905/2368/15 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109854343>

На користь АТ «Укрсоцбанк» стягнуто заборгованість за договором про надання відновлюальної кредитної лінії, видано виконавчий лист. АТ «Укрсоцбанк» припинено, його правонаступником прав та обов'язків є АТ «Альфа-Банк». 01 грудня 2022 року АТ «Альфа-Банк» змінило найменування на АТ «СЕНС БАНК», у зв'язку з чим останнє у травні 2022 року звернулося до суду у цій справі із заявою про заміну сторони виконавчого провадження її правонаступником за виконавчим листом про стягнення заборгованості в межах строку пред'явлення виконавчого документа до виконання.

Ухвалою суду першої інстанції у задоволенні заяви АТ «СЕНС БАНК» про заміну сторони виконавчого провадження її правонаступником відмовлено, оскільки кінцевими бенефіціарними власниками АТ «СЕНС БАНК» є виключно громадяни РФ. Водночас даних про те, що вказані особи проживають на території України на законних підставах, заявник не надав.

Постановою апеляційного суду ухвалу суду першої інстанції скасовано. Заяву АТ «СЕНС БАНК» задоволено. Замінено стягувача у виконавчому листі суду.

Заборона заміни стягувачів у виконавчому провадженні, передбачена пунктом 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про виконавче провадження», поширюється на пов'язаних з державою-агресором осіб, у тому числі юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до закону України, серед кінцевих бенефіціарних власників, членів або учасників (акціонерів) яких є громадяни Російської Федерації, які не проживають на території України на законних підставах.

Таке обмеження є тимчасовим, а в абзаці 3 пунктом 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», зокрема передбачено, що на період до припинення або скасування воєнного стану на території України визначені цим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану. Тому заявник після усунення обставин, які є підставою для застосування до нього заборони, встановленої вказаним пунктом, або набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, не буде позбавлений можливості вирішити відповідне процесуальне питання заміни сторони виконавчого провадження.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 05.01.2024 у справі № 743/1596/15-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116291130>

ТОВ звернулося до апеляційного суду із заявою про поновлення строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання та видачу дубліката виконавчого листа.

У виконавчому листі в справі зазначено, що строк його пред'явлення до виконання – до 29 січня 2022 року. Однак вказаний строк було перервано 03 грудня 2019 року винесенням постанови державним виконавцем на підставі пункту 9 частини першої статті 37 Закону України «Про виконавче провадження» про повернення виконавчого документа стягувачу.

Після цього перебіг строку пред'явлення виконавчого листа до виконання почався заново, а саме з 04 грудня 2019 року і сплив 04 грудня 2022 року.

ТОВ звернулося до суду із заявою про видачу дубліката виконавчого листа в січні 2024 року.

Апеляційний суд визнав не доведеною заявником поважність причин пропуску строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання, у зв'язку з чим не вбачав підстав для видачі його дубліката.

26 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 15 березня 2022 року № 2129-IX «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», яким розділ XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1404-VIII доповнено пунктом 10-2, згідно з яким тимчасово, на період

Дайджест судової практики ВС

до припинення або скасування воєнного стану на території України визначені цим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану.

Оскільки порядок та строки пред'явлення виконавчих документів до примусового виконання регулюються саме Законом України «Про виконавче провадження», як спеціальним нормативно-правовим актом, у даному випадку підлягає застосуванню норма, якою на період воєнного стану на території України встановлено переривання строків, визначених вказаним Законом, до яких, зокрема, належать строки пред'явлення виконавчих документів до примусового виконання.

Воєнний стан запроваджений в Україні 24 лютого 2024 року наразі не припинено та не скасовано. Таким чином, з огляду на положення пункту 10-2 розділу XIII Закону України «Про виконавче провадження», заява ТОВ «Грифон Трейд» про видачу дубліката виконавчого листа подана у січні 2024 року є такою, що подана у межах строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 18.07.2024 у справі № 796/198/2018 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120513821>

Заявник звернувся зі скаргою на бездіяльність державного виконавця щодо невиконання рішення суду про зобов'язання сільської ради виділити йому в натурі (на місцевості) земельну ділянку в розмірі 4,10 умовних кадастрових гектарів, розташовану на території сільської ради.

Відмовляючи в задоволенні скарги, суди вважали, що відсутні підстави для її задоволення, оскільки відповідно до підпункту 5 пункту 27 Перехідних положень ЗК України, під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей, серед яких і безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» доповнено розділ X «Перехідні положення» ЗК України пунктом 27, підпункт 5 якого передбачає, що під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей, а саме безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється.

Дайджест судової практики ВС

Тлумачення вказаної норми, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що така заборона не поширюється на випадки виконання рішення суду, яке набрало законної сили.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 27.07.2023 у справі № 392/856/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112634833>

ПАТ «Азот» звернулося до суду зі скаргою на бездіяльність головного державного виконавця щодо неприйняття рішення про продовження (відновлення) вчинення виконавчих дій.

Державним виконавцем винесено постанову про зупинення вчинення виконавчих дій з примусового виконання наказу, виданого на підставі пункту 12 частини першої статті 34 Закону України «Про виконавче провадження», до вирішення питання по суті.

Державний виконавець вказав, що боржника включено до об'єктів малої приватизації (що станом на 16 травня 2022 року стало підставою для зупинення вчинення виконавчих дій). Водночас станом на час звернення із цією скаргою виконавцем не вчинено дій з продовження (відновлення) примусового виконання рішення суду.

Зміст постанови ВС від 11 січня 2022 року у справі № 17-14-01/1494 свідчить про те, що наказом ФДМ України прийнято рішення про приватизацію державного пакету акцій розміром 46% статутного капіталу ПАТ «Черкасиобленерго». Оскільки пакет акцій становить менш ніж 50% статутного капіталу ПАТ «Черкасиобленерго» його віднесено до об'єктів малої приватизації. Також наказом ФДМ України прийнято рішення про приватизацію державного пакета акцій розміром 99,6585% статутного капіталу ПрАТ «УкрЕСКО», яка володіє 25 % акцій ПАТ «Черкасиобленерго».

КГС ВС погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що державний пакет акцій ПАТ «Черкасиобленерго» в розмірі 25%, якими володіє ПрАТ «УкрЕСКО», та які фактично (опосередковано) належать державі, не є об'єктом приватизації відповідно до статті 5 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна», тому в цьому випадку відсутні підстави для застосування положень частиною п'ятою статті 12 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна», які виникають у разі прийняття рішення про включення пакетів акцій ПАТ «Черкасиобленерго» 46% та 25% відповідно до переліку об'єктів приватизації.

КГС ВС зазначив, що оскільки пакет акцій, які підлягають приватизації, становить менше ніж 50% статутного капіталу ПАТ «Черкасиобленерго», правові підстави для зупинення виконавчого провадження на підставі пункту 12 частини першої статті 34 Закону України «Про виконавче

Дайджест судової практики ВС

провадження» у зв'язку з внесенням до вказаної норми змін Законом України №2468-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави», відпали.

За таких обставин доводи скаржника про те, що після внесення законодавцем змін до пункту 12 частини першої статті 34 Закону України «Про виконавче провадження» у державного виконавця не було правових підстав для поновлення виконавчого провадження, є помилковими та не ґрунтуються на нормах закону.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 08.12.2023 у справі № 925/1386/18 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115617496>

До господарського суду від НБУ надійшла скарга на дії державного виконавця відділу ДВС та бездіяльність начальника відділу і керівника вищого органу ДВС. Ухвалою господарського суду, залишеною без змін постановою апеляційного господарського суду, у задоволенні скарги НБУ на дії державного виконавця ВДВС, бездіяльність начальника відділу та керівника вищого органу державної виконавчої служби відмовлено повністю. Суди дійшли висновку, що фактично з дня введення в Україні воєнного стану, а саме з 24 лютого 2022 року, робота державних виконавців та органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, була призупинена, а невчинення відповідних дій, про які зазначено скаржником у скарзі, було зумовлене об'єктивними причинами, які, в свою чергу, унеможливлювали їх вчинення протягом тривалого періоду часу.

Законом України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» від 15 березня 2022 року № 2129-IX розділ XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» доповнено п. 10-2, в якому, зокрема, зазначено, що тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України визначені цим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану.

Законом України «Про виконавче провадження» не встановлено строків, протягом яких здійснюється перевірка законності виконавчого провадження.

Такі строки передбачено в пункті 6 розділу XII Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Мін'юсту від 02 квітня 2012 року № 512/5, а саме: перевірка законності виконавчого провадження має бути проведена протягом десяти робочих днів,

Дайджест судової практики ВС

а зведеного виконавчого провадження – протягом п'ятнадцяти робочих днів з дня надходження витребуваного виконавчого провадження.

З початку запровадження в Україні воєнного стану відділи ДВС працювали у штатному режимі.

Отже, ні запровадження в Україні воєнного стану, ні положення пункту 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та переходні положення» Закону України «Про виконавче провадження» не скасовують і не відтерміновують на невизначений та необґрунтований строк розгляд скарг стягувачів у виконавчому провадженні начальником відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, чи керівником органу державної виконавчої служби вищого рівня.

КГС ВС зазначив, що суди попередніх інстанцій, дійшовши необґрунтованих висновків про те, що строки, встановлені для перевірки законності виконавчого провадження, перериваються до припинення або скасування воєнного стану, не дали належної правової оцінки доводам скарги НБУ в цій частині, а також аргументам державного виконавця, наведеним у відзиві на скаргу.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 22.08.2023 у справі № 34/231 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112992613>

На примусове виконання рішення гospодарського суду були видані відповідні накази, зокрема про звернення стягнення простих іменних акцій ПАТ «АвтоКрАЗ», за договором застави акцій, що належать на праві власності ТОВ «Промінек».

Стягувачем за вказаним наказом є АТ «Державний ощадний банк України», а боржником – ТОВ «Промінек».

Головний державний виконавець виніс постанову про повернення стягувачу наказу на підставі пункту 2 частини 1 статті 37 Закону України «Про виконавче провадження», оскільки в боржника відсутнє майно, на яке необхідно звернути стягнення, що є підставою для повернення виконавчого документа стягувачу.

АТ «Державний ощадний банк України» звернувся до гospодарського суду із скарою на рішення державного виконавця.

КГС ВС зазначив, що на виконання рішення Ставки Верховного Головнокомандувача та у зв'язку з військовою необхідністю відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» Об листопада 2022 року відбулося відчуження у власність Держави активів п'яти стратегічно важливих підприємств, серед яких: АТ «Мотор

Січ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор», ПрАТ «АвтоКраз», ПАТ «Укрнафта», ПрАТ «Укртатнафта».

На виконання рішення Ставки Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку 06 листопада 2022 року було прийнято рішення № 1320 «Про забезпечення проведення в системі депозитарного обліку депозитарних операцій щодо примусового відчуження у власність Держави акцій, емітентами яких є: ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор».

Отже, з урахуванням викладеного, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що право власності на предмети застави (акції ПрАТ «АвтоКрАЗ») за договором застави акцій, укладеного між ТОВ «Промінек» (заставодавцем) та АТ «Державний ощадний банк України» (заставодержателем), перейшло до Держави.

Отже, оскільки у боржника – ТОВ «Промінек», наразі на праві власності відсутнє майно, на яке можливо звернути стягнення за рішенням господарського суду (акції ПрАТ «АвтоКрАЗ»), головним державним виконавцем ВДВС обґрунтовано винесено постанову у виконавчому провадженні про повернення виконавчого документу стягувачу на підставі пункту 2 частини першої статті 37 Закону України «Про виконавче провадження».

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 08.09.2023 у справі № 910/25395/13 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113335891>

12. Встановлення фактів, що мають юридичне значення

Юрисдикція справ щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення

Позивачка звернулася до Міністерства оборони України із заявою про отримання одноразової грошової допомоги як член сім'ї померлого військовослужбовця. Комісія Міноборони відмовила їй у призначенні допомоги через відсутність доказів на підтвердження наявності в позивачки статусу члена сім'ї загиблого військовослужбовця – позивачка не надала рішення суду, яким встановлено факт їх проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Окружний адміністративний суд відмовив у задоволенні вимог позивачки про скасування рішення комісії, оскільки вона не підтвердила факт спільногого проживання з померлим однією сім'єю, а тому на неї не поширюється дія статті 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Апеляційний суд скасував це рішення і задовольнив позов.

Велика Палата Верховного Суду висловила правовий висновок, що справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються

у позасудовому та судовому порядку. Рішення стосовно фактів, що мають юридичне значення, прийняті у позасудовому порядку, можуть бути оскаржені до судів адміністративної юрисдикції. Юридичні факти, які належать встановлювати в судовому порядку, вирішуються судами цивільної юрисдикції за правилами ЦПК України.

Справи про встановлення факту проживання однією сім'єю без шлюбу з загиблим військовослужбовцем підлягають розгляду у порядку цивільного судочинства незалежно від мети звернення до суду (зокрема, підтвердження соціального статусу для призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця) та наявності у заявника певних цивільних прав та обов'язків чи виникнення публічно-правових спорів із суб'єктами владних повноважень.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 18.01.2024 у справі № 560/17953/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116512563>

Порядок розгляду справ щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення, в умовах воєнного стану

Встановлення факту загибелі військовослужбовця під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії російської федерації проти України

Заявниця в своїх інтересах та в інтересах неповнолітнього звернулася до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, – загибелі чоловіка під час захисту Батьківщини у лютому 2015 року на території Донецької та Луганської областей України внаслідок збройної агресії РФ проти України.

Закриваючи провадження у справі, суди попередніх інстанцій керувалися тим, що законодавством передбачено позасудову процедуру надання особам статусу сім'ї загиблого під час АТО. У позасудовому порядку вже встановлено, що чоловік загинув та були видані відповідні висновки ВЛК і встановлено причину травми, яка стала причиною смерті, а отже вказане не може бути встановлено в судовому порядку. Факт збройної агресії РФ проти України на сході країни встановлено рядом нормативно-правових актів.

Встановлення факту, що має юридичне значення, щодо загибелі військовослужбовця під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії російської федерації проти України можливе лише у судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого, позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю військовослужбовця та військовою агресією російської федерації.

Від встановлення факту загибелі військовослужбовця при виконанні військової служби внаслідок збройної агресії російської федерації проти України залежить виникнення та реалізація особистих та майнових прав

Дайджест судової практики ВС

заявника як члена сім'ї загиблого військовослужбовця. Тобто, відповідний юридичний факт має індивідуальний характер, оскільки породжує правові наслідки лише для заявника, а саме: отримання загиблим статусу жертви міжнародного збройного конфлікту з подальшим отриманням членами сім'ї загиблого допомоги від гуманітарних організацій та можливості звернення членів сім'ї загиблого до міжнародних судів із відповідними вимогами.

Детальніше з текстом постанови ОП КЦС ВС від 05.12.2022 у справі № 490/6057/19-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107963201>

Військова частина звернулася до суду із заявою, в якій просила встановити факт смерті військовослужбовця Збройних Сил України, який, перебуваючи на військовій службі, загинув під час ведення бойових дій.

Заяву мотивовано тим, що встановлення факту смерті старшого солдата в судовому порядку є необхідним для отримання свідоцтва про смерть із подальшим використанням вказаного документа для передання майна військовослужбовця у розпорядження та для систематизації обліку військового майна, закріпленого за загиблим.

Військовою частиною не може бути ініційоване питання про встановлення в судовому порядку факту смерті військовослужбовця з метою передання закріпленого за ним майна у розпорядження та для систематизації обліку військового майна, оскільки саме по собі встановлення цього факту не породжує для військової частини жодних юридичних наслідків, а тому не може бути предметом судового провадження, що є підставою для відмови у відкритті провадження у справі. Зазначені юридичні наслідки можуть бути досягнуті іншим позасудовим способом, через локальні нормативно-правові акти Міністерства оборони України.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 06.12.2023 у справі № 295/4812/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115545982>

Заявниця звернулася до суду із заявою про оголошення військовослужбовця, з яким вона проживала однією сім'єю без реєстрації шлюбу, загиблим під час виконання військового обов'язку із захисту держави Україна в російсько-українській війні. Вказувала, що 25 лютого 2022 року він був призваний на військову службу до ЗСУ. В кінці травня 2022 року від військової частини вона отримала матеріали службового розслідування, які підтверджують факт загибелі її чоловіка на війні. Оголошення військовослужбовця загиблим їй необхідне для отримання передбачених законодавством виплат та оформлення спадщини.

Суд першої інстанції задовольнив заяву.

Суд апеляційної інстанції закрив апеляційне провадження за апеляційною скаргою Міністерства оборони України як особи, яка не брала участі у справі.

Дайджест судової практики ВС

Суд мотивував, що апеляційна скарга Міноборони не містить доводів про те, яким чином оскаржуване рішення впливає на його інтереси та/або обов'язки.

Під час встановлення юридичного факту смерті військовослужбовця у справах про оголошення його померлим або визнання його безвісно відсутнім Міністерство оборони України або відповідні військові частини підлягають залученню до участі у справі з метою захисту інтересів держави, оскільки визнання в судовому порядку військовослужбовця безвісно відсутнім або оголошення його померлим є підставою для виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини та припинення виплати членам його сім'ї грошового забезпечення.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 10.07.2024 у справі № 686/11198/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120313835>

Встановлення факту вимушеної переселення з окупованої території України

Позивач звернувся із заявою про встановлення юридичного факту вимушеної переселення з території м. Харкова, яке відбулося внаслідок збройної агресії РФ проти України та окупації частини території України.

Суди попередніх інстанцій відмовили у відкритті провадження у справі, оскільки вимога про встановлення відповідного факту породжуватиме для заявитика певні юридичні наслідки, зокрема: виникнення права на отримання від відповідних органів соціального захисту населення України відповідної державної допомоги; виникнення права на отримання справедливої компенсації з держави-агресора, якою є РФ, що, у свою чергу, свідчить про наявність спору про право, а тому заявитик має право на звернення до суду в порядку позовного провадження.

Заява про встановлення факту вимушеної переселення особи з окупованої території України задля уникнення загрози життю, здоров'ю, порушення свободи, особистих прав на свободу пересування, вираження думки, майнових прав, права на судовий захист на окупованій території саме в результаті збройної агресії російської федерації, метою якої є визначення статусу заявитика як особи, що перебуває під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року з відповідними правовими наслідками, підлягає розгляду в порядку окремого провадження.

За таких обставин, суди зробили неправильний висновок про відмову у відкритті провадження.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 08.11.2023 у справі № 524/2722/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834990>

Дайджест судової практики ВС

Встановлення факту народження дитини на тимчасово окупованій території України

Позивачі звернулися до суду із заявою про встановлення факту народження. На час народження заявники проживали у м. Сімферополі АР Крим, Україна. Зареєструвати народження дитини в Україні батьки не змогли, оскільки територія України, на якій вони проживають, перебуває під окупацією держави-агресора. Крім того, листом відділу державної реєстрації актів цивільного стану відмовлено у проведенні державної реєстрації народження у зв'язку з відсутністю правових підстав.

Суди нижчих інстанцій, відмовляючи в задоволенні заяви, керувалися тим, що заявники не надали достатніх доказів, на підставі яких суд міг дійти висновку про доведеність їх вимог, зокрема, які б підтверджували, що саме у громадян України народилася дитина чоловічої статі.

При встановленні факту народження дитини на тимчасово окупованій території України підлягають оцінці в сукупності з іншими доказами документи, подані заявником на підтвердження факту, який підлягає встановленню, зокрема свідоцтво про народження дитини, медична довідка, які хоч і не є юридично дійсними на території України, однак можуть підтверджувати, що певна установа, яка не діє відповідно до українського законодавства, але *de facto* існує на тимчасово окупованій території, зафіксувала факт народження дитини.

Примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства РФ не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України. Відсутність вклесеної фотокартки у паспорті при досягненні певного віку не позбавляє особу належності до громадянства України, за умови, що особа набула такий статус у законний спосіб.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 24.04.2024 у справі № 761/13911/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118688756>

Представник одного з батьків звернувся до суду із заявою про встановлення факту народження дитини на тимчасово окупованій території України. Суд першої інстанції повернув заяву, оскільки її підписано та подано особою, яка не підтвердила повноважень на її підписання.

Апеляційний суд при поверненні апеляційної скарги також вважав, що згідно із частиною другою статті 62 ЦПК України довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою; апеляційна скарга на ухвалу підписана представником, який начебто діє в інтересах позивача. Разом з тим до апеляційної скарги надано довіреність, яка не зареєстрована в передбаченому законом порядку, не містить підпису довірителя.

Дайджест судової практики ВС

Верховний Суд виснував, що процесуальним законом допускається подання апеляційної скарги представником (не адвокатом) в справі про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства (стаття 317 ЦПК України).

Законодавець передбачив в межах процесуального представництва конструкцію «довіреності в електронній формі», яка видається відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Довіреність, видана із дотриманням зазначених правил, як електронний документ, не вимагає будь-якого засвідчення і є належним документом, що підтверджує повноваження представника у суді.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 21.06.2023 у справі № 619/1908/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111742048>

Отримання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України

Позивачка звернулася до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення.

Заяву мотивовано тим, що син заявниці загинув. У день загибелі він здійснював аеророзвідку безпосередньо в районах бойових дій з метою виявлення місцезнаходження ворожої техніки та особового складу і внаслідок підриву автомобіля на протитанковій міні загинув.

Заявниця вказувала, що має намір звернутися до Управління соціального захисту населення з клопотанням про надання їй статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника України.

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у відкритті провадження у справі за заявою позивачки про встановлення факту, що має юридичне значення, на підставі пункту 1 частини першої статті 186 ЦПК України.

Відмовляючи у відкритті провадження у справі, суди попередніх інстанцій правильно виходили з того, що законодавством встановлено позасудовий порядок отримання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України, що є підставою для відмови у відкритті провадження за заявю про встановлення факту, що має юридичне значення.

Дайджест судової практики ВС

Рішення про відмову у наданні вказаного статусу може бути оскаржене у встановленому законом порядку, зокрема, у порядку адміністративного судочинства.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 30.08.2023 у справі № 332/1267/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113236222>

Встановлення фактів, які пов'язані з реалізацією права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації

Позивач звернувся до суду із заявою про встановлення юридичних фактів того, що 09 лютого 2017 року ВЛК він був визнаний непридатним до військової служби «з виключенням з військового обліку» та є таким, що виключений з військового обліку і не є військовозобов'язаним.

Відмовляючи у відкритті провадження, суди виходили з того, що із заяви вбачається спір про право, отже справа не може бути розглянута в порядку окремого провадження. Крім того, між заявником та Міністерством оборони України виник спір, який пов'язаний із доведенням того, чи був заявник визнаний непридатним до військової служби з подальшим виключенням із військового обліку. Отже, спір не пов'язаний із цивільними правами та обов'язками заявника, тому його належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.

Виключення з військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів здійснюється у районних (міських) ТЦК та СП, органах Служби безпеки України, підрозділах Служби зовнішньої розвідки відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» із застосуванням механізмів, передбачених Порядком організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року № 1487.

Таким чином, чинним законодавством передбачено позасудовий порядок встановлення фактів того, що особа є такою, що виключена з військового обліку і не є військовозобов'язаною, що унеможлилює використання судового порядку встановлення означених фактів, що мають юридичне значення.

Окрім того, визнання особи такою, що є непридатною особи до військової служби з виключенням з військового обліку є виключною компетенцією військово-лікарської комісії, яке ухвалюється в порядку, встановленому Положенням про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, оформлюється відповідно постановою та є підставою для виключення особи з військового обліку.

Дайджест судової практики ВС

Таким чином, юридичний факт того, що заявник був визнаний непридатним до військової служби «з виключенням з військового обліку» підлягає встановленню у позасудовому порядку.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 31.01.2024 у справі № 953/2790/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117015403>

Військовослужбовець ЗСУ вказував, що доглядає за своїм дідом – особою з інвалідністю, та бабою, яка за станом здоров'я обмежена в пересуванні. Рапорт про звільнення його з військової служби в запас із підстав постійного догляду за родичами залишено без руху через відсутність доказів того, що він дійсно є єдиною особою, яка здійснює догляд за родичами. Заявник просив суд встановити факт того, що він є єдиною особою, яка зайнята постійним доглядом за хворими дідом та бабою для звільнення з військової служби.

Ухвалою районного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у відкритті провадження у справі, оскільки законодавством визначено позасудовий порядок встановлення статусу надавача соціальних послуг.

Законодавством визначено позасудовий порядок встановлення факту здійснення постійного догляду за особою, яка за станом здоров'я потребує соціальної послуги з догляду, про встановлення якого просить заявник, у зв'язку з чим такий факт не може встановлюватися в судовому порядку в окремому провадженні в порядку цивільного судочинства.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 05.06.2024 у справі № 283/1199/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119579700>

13. Зупинення провадження у справі

Ухвалою Верховного Суду відкрито касаційне провадження у справі за касаційною скаргою скаржника на постанову апеляційного господарського суду та рішення господарського суду, зупинено касаційне провадження у справі до припинення перебування скаржника у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антiterористичної операції, зобов'язано скаржника повідомити Верховний Суд про настання підстав для поновлення провадження у справі.

Скаржник подав через систему «Електронний суд» клопотання про зупинення провадження у справі до припинення перебування її у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антiterористичної операції. На підтвердження клопотання надав копію

Дайджест судової практики ВС

довідки про перебування на військовій службі за мобілізацією у військовій частині в період часу з 04 лютого 2023 року по теперішній час.

Відповідно до пункту 3 частини першої статті 227 ГПК України суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у випадках, зокрема, перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Ураховуючи викладене, колегія суддів дійшла висновку про необхідність зупинення касаційного провадження у справі до припинення перебування скаржника у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Детальніше з текстом ухвали КГС ВС від 24.05.2023 у справі № 910/5241/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111095963>

Боржник – фізична особа звернувся до КГС ВС із заявою про зупинення провадження у справі про його неплатоспроможність до припинення перебування його у складі ЗСУ.

Боржник посилився на пункт 3 частини 1 статті 227 ГПК України, за яким суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у випадку перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

КГС ВС зазначив, що провадження у справі зупиняється до припинення перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Відповідно до статті 113 КУзПБ провадження у справах про неплатоспроможність боржника – фізичної особи, фізичної особи – підприємця здійснюється в порядку, визначеному цим Кодексом для юридичних осіб, з урахуванням особливостей, встановлених книгою четвертою «Відновлення платоспроможності фізичної особи».

Згідно із частиною 17 статті 39 КУзПБ провадження у справі про банкрутство юридичної особи не підлягає зупиненню.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 09.03.2023 у справі № 925/162/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109807547>
Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 17.08.2023 у справі № 911/1856/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112895454>

Позивач звернувся до суду з позовом до АТ «Укрзалізниця» про поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеної прогулі, стягнення моральної шкоди.

Суд першої інстанції позов задоволив частково.

Постановляючи ухвалу про зупинення провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України, апеляційний суд виходив із того, що позивач є військовослужбовцем та перебуває на військовій службі у військовій частині, а тому провадження по справі слід зупинити до припинення його перебування у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан.

Апеляційний суд не звернув належної уваги на те, що позивач, присутній у судовому засіданні в залі суду, та його представник заперечували проти зупинення провадження у справі. У касаційній скарзі позивач також наполягав на розгляді апеляційним судом справи за його позовом про поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеної прогулі, стягнення моральної шкоди.

Призваний на військову службу позивач активно брав участь у розгляді справи, наполягав на завершенні її апеляційного перегляду. Дії відповідача, який наполягав на зупиненні провадження у справі з апеляційного перегляду рішення, ухваленого не на його користь, з посиланням на обставини, з ним не пов'язані, не відповідають принципу добросовісності.

За таких обставин інститут зупинення провадження у справі не може бути застосований у цій справі на шкоду інтересам позивача, меті цього інституту та принципам цивільного судочинства.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 15.08.2023 року у справі № 174/760/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112896497>

Позивачка (мати) звернулася до суду з позовом до відповідача (батька) про визначення місця проживання дитини з нею.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено.

Апеляційний суд клопотання відповідача про зупинення апеляційного провадження задовольнив, оскільки відповідач перебуває у складі Збройних Сил України, що переведені на воєнний стан.

Дайджест судової практики ВС

Зупинення провадження у справі є тимчасовим заходом та у разі наявності доказів на підтвердження припинення перебування відповідача у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, учасники справи не позбавлені права ініціювати питання про поновлення провадження у справі шляхом подання до суду відповідних клопотань.

Посилання у касаційній скарзі на те, що провадження у справі не підлягало зупиненню з огляду на предмет спору, зокрема, у зв'язку з невизначеністю місця проживання спільної дитини сторін, не можуть бути прийняті до уваги з огляду на імперативність приписів частини першої статті 251 ЦПК України.

Спільна дитина сторін проживала та продовжує проживати з позивачкою, а тому тимчасове зупинення провадження у справі на стадії апеляційного перегляду справи не зумовить порушення ні прав та інтересів дитини, ні прав та інтересів позивачки. При цьому забезпечення права батька на представлення своїх інтересів у суді при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини є важливою гарантією здійснення справедливого розгляду справи, спрямованою на забезпечення і якнайкращих інтересів дитини.

Суд апеляційної інстанції, керуючись імперативною нормою цивільного процесуального законодавства дійшов законного та обґрунтованого висновку про зупинення провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 04.07.2023 у справі № 359/7297/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112030196>

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про зміну розміру та способу стягнення аліментів.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено. Ухвалою суду апеляційної інстанції задоволено клопотання представника відповідача про зупинення провадження у справі до припинення перебування відповідача у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Колегія суддів зауважує, що зупинення провадження у справі є тимчасовим заходом та у разі наявності доказів на підтвердження припинення перебування відповідача у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, учасники справи не позбавлені права

ініціювати питання про поновлення провадження у справі шляхом подання до суду відповідних клопотань.

Посилання у касаційній скарзі на те, що провадження у справі не підлягало зупиненню з огляду на предмет спору не можуть бути прийняті до уваги з огляду на імперативність приписів частини першої статті 251 ЦПК України.

Також суд не погоджується з позицією заявника, стосовно того, що апеляційний суд помилково зупинив провадження у справі, оскільки відповідно до приписів частини третьої статті 252 ЦПК України суд не зупиняє провадження у справі, якщо відсутня сторона веде справу через свого представника. Частина третя статті 252 ЦПК України застосовується у випадках, якщо зупинення провадження у справі мало місце на підставі пунктів 1-3 частини першої статті 252 ЦПК України, і не може бути застосована до цих правовідносин, так як суд апеляційної інстанції зупинив провадження на підставі пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 29.11.2023 у справі № 466/5393/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115376688>

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про розірвання шлюбу. Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, провадження у справі зупинено, оскільки відповідач призваний на військову службу під час мобілізації до військової частини, що підтверджується копією листа ТЦК та СП.

Встановлення відносин військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом, оформлюється письмовими наказами по особовому складу.

Лист територіального центру комплектування та соціальної підтримки про призов відповідача на військову службу під час мобілізації до військової частини не є достатнім доказом для зупинення провадження у справі відповідно до пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 14.02.2024 у справі № 466/8799/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117207052>

II. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ СПОРІ

1. Спори щодо оподаткування в умовах воєнного стану

За результатами документальної позапланової виїзної перевірки податковий орган виявив порушення платником вимог пункту 2 статті 13 Закону України від

Дайджест судової практики ВС

21 червня 2018 року № 2473-VIII «Про валюту і валютні операції» під час виконання зовнішньоекономічних контрактів з нерезидентом за період із 01 жовтня 2021 року по 31 серпня 2022 року, що стало підставою для нарахування пені за порушення термінів розрахунків.

Платник вважав, що податкове повідомлення-рішення було прийнято безпідставно, зважаючи на мораторій на нарахування пені під час карантину, а також на зупинення строку граничних розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності з огляду на форс-мажорні обставини.

Пеня за порушення строків розрахунків в іноземній валюті не є різновидом пені в розумінні підпункту 14.1.162 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, тому положення про мораторій на нарахування пені під час карантину не поширюється на такі правовідносини.

Закон України «Про валюту і валютні операції» містить спеціальні норми щодо нарахування пені за порушення граничних строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями.

Введення воєнного стану в Україні не можна розцінювати як форс-мажорну обставину для неперерахування контрагентом-нерезидентом на рахунки платника коштів за поставлений товар в межах зовнішньоекономічних контрактів.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 23.07.2024 у справі № 240/25642/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120872678>

На підставі укладеного зовнішньоекономічного контракту платник здійснював поставку в Україну товарів в асортименті, кількості та за цінами, що визначені у виставлених постачальником інвойсах.

29 червня 2022 року, з метою митного оформлення ввезеного товару шляхом електронного декларування, ТОВ повторно подало митну декларацію. Товар був заявлений зі звільненням від сплати ввізного мита та податку на додану вартість.

29 червня 2022 року Дніпровська митниця склала картку відмови у митному оформленні (випуску) товару. На переконання контролюючого органу, положення Закону України від 24 березня 2022 року № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» в частині звільнення від оподаткування податком на додану вартість та ввізним митом застосовуються лише щодо товарів, на які митні декларації були подані митному органу в період дії цього Закону для митного оформлення в митному режимі імпорту (випуску для вільного обігу на підставі статті 74 МК України) незалежно від дати фактичного (фізичного) переміщення товару через митний кордон України. Ключовою під час

Дайджест судової практики ВС

визначення правил оподаткування є дата першого декларування товару, а не перетинання ним митного кордону України.

Якщо подана з метою митного оформлення ввезеного товару декларація датована в період з 01 квітня по 01 липня 2022 року, то задекларований за цією митною декларацією товар підпадає під дію Закону України від 24 березня 2022 року № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану», оскільки виконуються законодавчо встановлені умови для звільнення від сплати ввізного мита та податку на додану вартість.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 28 червня 2023 року у справі № 160/11478/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111884041>

Контролюючий орган прийняв рішення про можливість своєчасного виконання платником податкового обов'язку в частині подання звітності. Платник указав, що територія міжнародного аеропорту, де провадиться господарська діяльність, зазнала значних руйнувань під час ракетних ударів і перебуває під постійною загрозою, тому було подано заяву про відсутність можливості виконання податкового обов'язку через недостатність фактичних та економічних можливостей виконувати податкові обов'язки.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову та дійшли висновку, що, звертаючись до контролюючого органу із заявою про відсутність можливості виконання податкових зобов'язань, платник мав підтвердити неможливість своєчасного виконання свого податкового обов'язку документами, зазначеними в Переліку документів, що підтверджують неможливість платника податків – юридичної особи, зокрема щодо своєї філії, представництва, відокремленого чи іншого структурного підрозділу, своєчасно виконати свій податковий обов'язок, у тому числі обов'язок податкового агента та які б не викликали жодних сумнівів чи зауважень.

З огляду на системний аналіз положень Порядку підтвердження можливості чи неможливості виконання платником обов'язків, визначених у підпункті 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу ХХ «Перехідні положення» ПК України, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 29 липня 2022 року № 225, його прийняття зумовлено необхідністю підтвердження платниками можливості чи неможливості своєчасного виконання податкового обов'язку щодо дотримання термінів сплати податків та зборів, подання звітності тощо.

Метою такої процедури є уbezпечення платників, які постраждали від збройної агресії російської федерації, від негативних наслідків у зв'язку з об'єктивною неможливістю виконати свої податкові обов'язки щодо своєчасного подання звітності, сплати податків тощо. Платник, який у зв'язку із проведенням бойових дій втратив можливість провадити

Дайджест судової практики ВС

господарську діяльність, отримувати дохід від підприємницької діяльності та/або втратив основні засоби для ведення такої господарської діяльності не може бути притягнутий до відповідальності у зв'язку з невиконанням податкових обов'язків.

Для звільнення платника від виконання податкових обов'язків обставини неможливості своєчасного виконання податкового обов'язку мають бути реальними та об'єктивними, а не формальними. Платник має надати вичерпний перелік документів, які підтверджують виникнення обставин, що унеможливлюють ведення господарської діяльності та виконання податкових обов'язків.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 04.10.2023 у справі № 160/19575/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113935238>

За результатами камеральної перевірки платника контролюючий орган встановив порушення граничних строків реєстрації податкових накладних з податку на додану вартість у Єдиному реєстрі податкових накладних.

Позивач вважає протиправним застосування штрафних санкцій до податкових накладних, вписаних до 15 січня 2023 року. На переконання контролюючого органу, штрафи у розмірах, встановлених пунктом 90 підрозділу 2 розділу ХХ «Перехідні положення» Податкового кодексу України, застосовуються у разі порушення платником податку передбачених пунктом 89 підрозділу 2 розділу ХХ «Перехідні положення» Податкового кодексу України граничних строків реєстрації ПН/РК у ЄРПН із датою складання, починаючи з 16 січня 2023 року. При цьому порушення платником податку граничних строків реєстрації податкових накладних у Єдиному реєстрі податкових накладних, які припадають на період до дати набрання чинності Законом № 2876-IX (тобто застосовується до податкових накладних з датою складання не пізніше 15 січня 2023 року включно), тягне за собою накладення на такого платника податку штрафу у розмірах, встановлених пунктом 120-1.1 статті 120-1 Кодексу.

Платник звільняється від відповідальності за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних в період дії мораторію, запровадженого пунктом 52-1 підрозділу 10 розділу ХХ «Перехідні положення» Податкового кодексу України (з 01 березня 2020 року по 26 травня 2022 року). З 27 травня 2022 року штрафні санкції за порушення строків реєстрації податкових накладних застосовуються залежно від дати складання податкових накладних та їх реєстрації у відповідних реєстрах.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 30 січня 2024 року у справі № 280/4484/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116651199>

Дайджест судової практики ВС

Предметом спору у справі було застосування штрафу за несвоєчасну реєстрацію накладних, складених упродовж дії «ковідного» мораторію, але до запровадження «воєнного» мораторію. Йшлося про накладні, складені до лютого 2022 року, але під час дії з березня 2020 року «ковідного» мораторію, які згідно з логікою законодавця необхідно було реєструвати в період між опублікуванням змін до Податкового кодексу України щодо скасування всіх мораторіїв та набранням чинності цими змінами (фактично протягом одного дня з 26 по 27 травня 2023 року).

Верховний Суд, керуючись принципами верховенства права, юридичної рівності та пропорційності, дійшов висновку про потребу в установленні однакових умов для всіх платників, які мають уникнути відповідальності шляхом реєстрації податкових накладних у перехідний період (до 15 липня 2022 року). У ситуації, коли у платників був лише один робочий день для своєчасної реєстрації накладних, застосування штрафних санкцій було неминучим. Тому у зв'язку з відсутністю визначеного законом розумного строку для належного виконання податкового обов'язку на платників було покладено майновий тягар, якого не можна було уникнути, що не відповідає легітимній меті запровадження фінансової відповідальності як додаткового обов'язку, який має бути застосованим лише в разі порушення основного.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 07 лютого 2024 року у справі № 380/7070/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116897318>

Спірний податковий кредит з податку на додану вартість був сформований за лютий – травень 2022 року на підставі наявних у платника первинних документів за відсутності реєстрації контрагентами відповідних податкових накладних та зареєстрованих накладних після 15 липня 2022 року. Контролюючий орган не надав жодних доказів для підтвердження протиправності поведінки контрагентів за спірними операціями, що безумовно свідчило б про наявність правових підстав для позбавлення платника права на податковий кредит за такими операціями.

На період дії воєнного стану законодавець запровадив спеціальний правовий режим для формування податкового кредиту з податку на додану вартість за лютий–травень 2022 року, яким закріплено можливість включати до складу податкового кредиту суми податку на додану вартість на підставі наявних у платника первинних (розрахункових) документів за відсутності зареєстрованих податкових накладних.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 28 лютого 2024 року у справі № 200/466/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117317760>

Дайджест судової практики ВС

Оскаржуючи в судовому порядку податкове повідомлення-рішення контролюючого органу про застосування штрафних (фінансових) санкцій за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних, платник посилився на дію мораторію станом на час існування спірних правовідносин та застосування відповідних санкцій, зокрема, за порушення строків реєстрації податкових накладних.

Верховний Суд наголосив на необхідності врахування всіх складових податкового правопорушення, включаючи вину, дотримуючись принципів правової визначеності та рівності. Неправомірне розмежування наслідків для податкових накладних, складених до і після 01 лютого 2022 року, призвело до різної відповідальності за однакові діяння та порушує принцип рівності податкового законодавства. Відсутність належного переходного періоду для податкових накладних, складених до цієї дати (до 01 лютого 2022 року), була визнана порушенням прав платників на справедливе ставлення, що ускладнило їхнє виконання обов'язків без застосування санкцій.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС 13 березня 2024 року у справі № 120/6331/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117632920>

2. Спори щодо соціального захисту та пенсійного забезпечення

Виплата разової грошової допомоги до 5 травня у 2022 році

У 2022 році позивачу виплачено одноразову грошову допомогу до 5 травня за 2022 рік в розмірі 3906,00 грн, визначеному Порядком використання у 2022 році коштів державного бюджету, передбачених для виплати щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 року № 540 «Деякі питання виплати у 2022 році разової грошової допомоги, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань».

Не погодившись із розміром виплаченої допомоги, позивач оскаржив бездіяльність ГУ ПФУ щодо нарахування та виплати йому як особі з інвалідністю внаслідок війни II групи щорічної разової грошової допомоги до 5 травня за 2022 рік у розмірі восьми мінімальних пенсій за віком.

Оскільки на час виплати особі у 2022 році щорічної разової грошової допомоги до 5 травня одночасно діяли положення статті 13 Закону України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і Порядку № 540, які по-різному визначають розмір виплати щорічної разової грошової допомоги до 5 травня, з огляду на положення частини третьої статті 7 КАС України, якою визначаються загальні засади пріоритетності законів над підзаконними актами, для

Дайджест судової практики ВС

визначення розміру разової грошової допомоги особам з інвалідністю внаслідок війни у 2022 році слід застосовувати не Порядок № 540, а Закон № 3551-XII, який має вищу юридичну силу та є спеціальним законом у цій сфері відносин.

Виплата інвалідам війни щорічної разової грошової допомоги до 5 травня у 2022 році має здійснюватися відповідно до статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у редакції Закону України 25 грудня 1998 року № 367-XIV у таких розмірах: I групи – десять мінімальних пенсій за віком; II групи – вісім мінімальних пенсій за віком; III групи – сім мінімальних пенсій за віком.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 13.06.2023 у справі №560/8064/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536574>

Призначення та виплата допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам

Позивачка як внутрішньо переміщена особа оскаржила до суду рішення Управління соцзахисту про відмову у призначенні допомоги на проживання.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд апеляційної інстанції виходив із того, що оскільки позивачка була облікована як внутрішньо переміщена особа до 24 лютого 2022 року в Дніпропетровській області та на той час не отримувала щомісячну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, то їй не може бути призначена допомога, передбачена Порядком надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам».

Внутрішньо переміщена особа має право на допомогу на проживання, визначену Порядком № 332, незалежно від дати взяття її на облік як внутрішньо переміщеної особи, якщо вона перемістилася з території, яка відповідає двом умовам: на цій території проводяться бойові дії та ця територія міститься в Переліку, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 року № 204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми "eПідтримка"».

При цьому у разі якщо внутрішньо переміщена особа станом на 1 березня 2022 року отримувала щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на

оплату житлово-комунальних послуг», допомога на проживання, яка передбачена Порядком № 332 призначається автоматично без подання додаткового звернення.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від від 14.06.2023 у справі №160/12308/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536754>

Виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця

Позивачка в інтересах малолітнього сина звернулася до обласного ТЦК та СП із заявою щодо виплати одноразової грошової допомоги сину загиблого військовослужбовця. Відповідач відмовив у призначенні одноразової грошової допомоги, оскільки син військовослужбовця народився після його загибелі. Не погоджуючись із рішенням відповідача, позивачка звернулася до суду з позовом.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов задоволено частково. Суди керувалися тим, що та обставина, що дитина загиблого військовослужбовця народилася після його смерті, не може бути підставою для висновку про те, що ця дитина не набула прав на отримання частки одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця.

Висновок відповідача про те, що дитина загиблого військовослужбовця народилася після його смерті, а тому ця дитина не набула прав на отримання частки одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця, є помилковим, оскільки такий підхід до тлумачення законодавства не відповідатиме положенням Закону України «соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також основним принципам охорони дитинства, а саме, рівності прав і свобод дітей, які визначені нормативно-правовими актами, незалежно від народження, або будь-яких інших обставин, а також міжнародним зобов'язанням держави згідно зі статтею 2 Конвенції про права дитини поважати і забезпечувати всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, без будь-якої дискримінації.

Отже, дитина загиблого військовослужбовця, у розумінні статті 16-1 Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», належить до кола осіб, які мають право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги у зв'язку із загибеллю військовослужбовця.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 10.07.2024 у справі № 440/6725/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118962318>

Позивач в інтересах неповнолітніх дітей звернувся з позовом щодо оскарження відмови комісії Міністерства оборони України у призначенні та виплаті

Дайджест судової практики ВС

позивачам одноразової грошової допомоги відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», оскільки причиною смерті військовослужбовця став набряк головного мозку, психічні і поведінкові розлади внаслідок вживання алкоголю.

Відмовляючи в задоволенні позову, суди виходили з того, що дії відповідача щодо відмови в призначенні позивачам одноразової грошової допомоги як дітям померлого військовослужбовця є правомірними, оскільки дія Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не поширюється на членів сімей військовослужбовців, які померли під час проходження військової служби, якщо смерть військовослужбовця сталася внаслідок вчинення ним дій у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння.

Законодавством передбачено обмеження у виплаті гарантованої державою одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, зокрема, внаслідок наявності доведеного факту вчинення ним дій у стані алкогольного сп'яніння. Така допомога не призначається і не виплачується лише у випадку, якщо смерть військовослужбовця або втрата ним працездатності є наслідком вчинення активних дій самим військовослужбовцем, який перебуває у стані алкогольного сп'яніння.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 18.03.2024 у справі № 120/13997/21-а можна ознайомитися за посилання: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117729907>

Позивачка звернулася до суду з позовом до ГУ НП, у якій просила визнати протиправним та скасувати висновок про відмову в призначенні одноразової грошової допомоги в разі загибелі поліцейського під час дій воєнного стану.

Відповідач порушив її права на отримання пропорційної частки одноразової грошової допомоги в результаті загибелі її сина-поліцейського під час дій воєнного стану. Відповідач неправильно та помилково кваліфікував загибель поліцейського як таку, що сталася в період проходження ним служби під час виконання службових обов'язків, оскільки він загинув не просто при виконанні службових обов'язків, а здійснюючи заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії РФ проти України, посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури. Судами попередніх інстанцій позов задоволено.

Обставинами, що вказують на виникнення права у членів сім'ї загиблого поліцейського на одноразову грошову допомогу, у розмірі встановленому пунктом 2 постанови Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дій воєнного стану» від 28 лютого 2022 року № 168, є: настання загибелі поліцейського в період воєнного стану; загибель поліцейського настала під час захисту Батьківщини,

Дайджест судової практики ВС

безпосередньої його участі у бойових діях або забезпечення здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії (функціональна ознака); загибель поліцейського настала під час його перебування безпосередньо в районах здійснення вказаних заходів (виконанні дій), зокрема на тимчасово окупованій РФ території України, на території між позиціями сил оборони та позиціями військ держави-агресора (перелік не вичерпний) (територіальна ознака); загибель поліцейського настала у період здійснення зазначених заходів. Тобто ця обставина доповнювальною й водночас єднальною попередніх двох, вказуючи, з одного боку, на часовий проміжок одночасності виконання функції (заходу, дій) й перебування в місці такого виконання, з іншого - на нерозривність зв'язку функціональної й територіальної ознак у часовому вимірі.

При цьому вказані обставини за їх видами мають становити обов'язкову сукупність у варіативному вигляді відповідного їх підвиду.

Для встановлення наявності підстав виникнення у членів сім'ї загиблого поліцейського права на одноразову грошову допомогу, у розмірі, встановленому пунктом 2 Постанови № 168, в кожному конкретному випадку потребують з'ясування перераховані вище обставини, зокрема конкретизація й належність здійснюваних поліцейським в момент настання його загибелі дій до: а) захисту Батьківщини; б) бойових дій; в) заходів національної безпеки і оборони; г) відсічі і стримування збройної агресії, а також встановленню й перевірці місця (району) й часу (періоду) вчинюваних дій.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 29.03.2024 у справі № 440/3321/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118011792>

Позивачка звернулася до суду з позовом до ТЦК та СП, Міністерства оборони України про визнання протиправними дій щодо відмови у виплаті їй залишку одноразової грошової допомоги одним платежем у повній сумі, з урахуванням раніше виплачених сум.

На обґрунтування позовних вимог позивачка зазначила, що їй як матері загиблого в період дії воєнного стану військовослужбовця Збройних Сил України призначено одноразову грошову допомогу в розмірі 15 000 000 грн. При цьому 17 лютого 2023 року та 13 березня 2023 року їй виплачено лише частину коштів. Позивачка звернулася до відповідача з вимогою про виплату одноразової грошової допомоги у повному обсязі, однак їй було відмовлено у виплаті такої грошової допомоги одним платежем, з посиланням на Порядок і умови призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 25 січня 2023 року № 45.

Дайджест судової практики ВС

Виплата зазначеної грошової допомоги частинами є протиправною, оскільки на таку виплату не поширюються положення Порядку № 45, з огляду на те, що набрання ним чинності відбулося вже після реалізації позивачкою права на отримання такої допомоги.

Порядок і умови призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) військовослужбовця Збройних Сил України в період дії воєнного стану, затверджені наказом Міністерства оборони України від 25 січня 2023 року № 45, є обов'язковими до виконання з моменту набрання ними чинності і підлягають застосуванню до правовідносин, рішення про призначення одноразової грошової допомоги у яких прийнято вже на момент чинності цього Порядку (тобто 31 січня 2023 року).

На спірні правовідносини, які виникли у цій справі, положення Порядку № 45 не поширюються, оскільки адміністративна процедура, ініційована позивачкою у цій справі стосовно реалізації визначеного законом права на отримання допомоги була завершена до дня набрання чинності Порядком № 45 (тобто 31 січня 2023 року), тому, враховуючи принцип правової визначеності як складової верховенства права, у відповідачів не було будь-яких правових підстав для проведення виплати позивачці одноразової грошової допомоги частинами.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 23.07.2024 у справі № 280/3308/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120634376>

Позивач звернувся до суду з позовом до пенсійного органу, у якому просив визнати протиправними дії відповідача щодо застосування з 01 березня 2023 року обмеження граничного розміру збільшення його пенсії в результаті її перерахунку, передбаченого пунктом 2 постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 року № 168 «Про індексацію пенсійних і страхових виплат та додаткових заходів щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2023 році», шляхом її збільшення за рахунок застосування коефіцієнта збільшення у розмірі 1,197, розміром 1500,00 грн.

На звернення позивача щодо здійснення перерахунку пенсії без обмеження розміру збільшення пенсії, отриманого в результаті перерахунку, максимальним (граничним) розміром 1500,00 грн, відповідач повідомив, що нарахована позивачу індексація і розмір пенсії відповідають нормам чинного законодавства.

Обмеження верхньої межі індексації здійснюється для того, щоб збалансувати потреби та захистити якомога більшу кількість громадян через інструмент індексації, передусім тих громадян, пенсії яких є дуже низькими, і з іншого боку, щоб збалансувати фінансовий ресурс для проведення індексації для широких категорій осіб та утримати зростання

нерівності між розміром пенсії громадян, а також з урахуванням того, що в умовах дії воєнного стану видатки в першу чергу спрямовуються на національну безпеку і оборону та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Отже, підвищення розміру пенсії позивача у 2023 році шляхом її індексації із застосуванням коефіцієнта збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії в розмірі 1,197 із обмеженням верхньої межі індексації розміром 1500, 00 грн, із одночасним збереженням розміру підвищення пенсій відповідно до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2022 року № 118 «Про індексацію пенсій та заходи щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2022 році» із застосуванням коефіцієнта збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії у 2022 році, у розмірі 1,14, відповідає частині другій статті 42 Закону України від 9 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», оскільки у своїй сукупності він не є меншим за мінімальний розмір збільшення, визначеного абзацом другим частини другої статті 42 цього Закону.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 07.06.2024 у справі №420/25804/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119594091>

3. Земельні правовідносини

Позивачі звернулися до суду з позовом про оскарження рішення сільської ради від 13 липня 2022 року «Про відмову у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність». Рішення було прийнято з мотивів законодавчої заборони на прийняття радами рішень про надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою безоплатної передачі. При цьому відповідач у вказаному рішенні посылався на положення підпункту 5 пункту 27 розділу «Перехідні положення» Земельного Кодексу України. Суд першої інстанції задовольнив позов.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2145-ІХ внесено зміни, серед іншого, до ЗК України. Так, Розділ X «Перехідні положення» ЗК України доповнено пунктами 27 і 28. У підпункті 5 пункту 27 Розділу X «Перехідних положень» ЗК України зазначено, що безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної

Дайджест судової практики ВС

передачі, розроблення такої документації забороняється. Вказані зміни до ЗК України набрали чинності 7 квітня 2022 року.

Отже, із 7 квітня 2022 року до припинення (скасування) воєнного стану в Україні органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування, які передають земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність, відповідно до повноважень, визначених статтею 122 ЗК України, забороняється безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 03.08.2023 у справі № 300/3771/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112616125>

Позивачка звернулася до суду з позовом до міської військової адміністрації, в якому просила визнати протиправним та скасувати розпорядження про відмову в передачі безоплатно у власність земельної ділянки.

Відмова відповідача була обґрутована відсутністю повноважень у військових адміністрацій населених пунктів щодо вирішення питань відчуження з комунальної власності земельних ділянок відповідно до пункту 26 частини другої статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Підпункт 5 пункту 27 Розділу X «Перехідні положення» ЗК України, у редакції чинній на час виникнення спірних правовідносин, дозволяє безоплатну передачу земель власникам розташованих на таких земельних ділянках об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд) та громадянам України, яким передані земельні ділянки у користування до набрання чинності цим Кодексом. Ця норма права поширюється на те коло суб'єктів, яке відповідно до вимог ЗК України, уповноважене на безоплатну передачу земель державної та комунальної форм власності.

Положення пункту 26 частини 2 статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» обмежує начальника військової адміністрації у повноваженнях вирішення питань у земельних правовідносинах, забороняючи вирішувати питання відчуження з комунальної власності земельних ділянок та надання таких земельних ділянок в оренду на строк понад один рік. В умовах воєнного стану Закон є спеціальним по відношенню до ЗК України та потребує комплексного застосування при визначені повноважень начальника військової адміністрації з урахуванням усіх обмежень, що передбачені як ЗК України, так і Законом.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 14.08.2024 у справі №200/3942/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121036286>

4. Правовідносини у сфері енергетики

ТОВ звернулося до суду з позовом, у якому просило визнати протиправною та нечинною постанову НКРЕКП від 21 червня 2022 року № 613 «Про особливості зміни постачальника природного газу споживачем, що не є побутовим, в умовах воєнного стану». Позивач звернув увагу, що фізичні та юридичні особи, їх об'єднання та інші заінтересовані особи були позбавлені права надавати зауваження та обґрунтовані пропозиції до проєкту вказаного акта, що має ознаки регуляторного, внаслідок недотримання відповідачом встановленого порядку прийняття такого акта.

Задовільняючи позов, суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що оскільки оскаржувана постанова має ознаки регуляторного акта, під час її прийняття відповідачом не було дотримано вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», не було належним чином розглянуто та враховано пропозиції та зауваження позивача, не було проведено обговорень, а тому спірна постанова є протиправною та нечинною.

Скаржник вказує, що суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що спірна постанова має тимчасовий термін дії та направлена на чітко визначених суб'єктів правовідносин, кількість яких є обмеженою, отже має ознаки індивідуального акта.

На постійній основі, без необхідності прийняття додаткових законів та рішень, у період дії правового режиму воєнного стану від обов'язку дотримуватися встановленої процедури оприлюднення актів, зокрема регуляторного характеру, а також виконувати вимоги Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», звільняються виключно органи місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб.

Прийняття акта тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, узгоджується з такою ознакою регуляторного акта, як неодноразовість застосування та невизначеність терміну дії, оскільки період воєнного стану не є чітко визначенім часовим періодом, а його тривалість не має наперед визначеного строку, позаяк, такий акт, може бути віднесено до регуляторного акта за умови, якщо він володіє іншими, визначеними статтею 1 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», ознаками відповідного акта.

Регуляторний орган під час прийняття такого акта у період дії правового режиму воєнного стану зобов'язаний дотримуватися встановленої Законом

Дайджест судової практики ВС

України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» процедури, крім випадків, якщо право відступу від визначеного процедури на період дії правового режиму воєнного стану прямо закріплено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» або іншим законом, що регулює визначений порядок прийняття відповідним регуляторним органом такого акта.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 28.11.2023 у справі №640/10063/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115247990>

ТОВ звернувся до суду з позовом до НКРЕКП, у якому просило визнати протиправною бездіяльність щодо неперерахування в національну валюту за середнім курсом гривні до євро за останні 30 календарних днів, що передують даті останнього у попередньому кварталі засідання НКРЕКП, мінімального розміру «зеленого» тарифу за другий і третій квартали 2022 року.

31 березня 2022 року відповідач прийняв постанову № 363, відповідно до пункту 1 якої пункт 3 постанови НКРЕКП від 30 грудня 2021 року № 3024 доповнено словами «та діє до останнього дня кварталу в якому буде припинена або скасована дія воєнного стану».

Таким чином, відповідач шляхом прийняття постанови фактично зупинив процедуру щоквартального перегляду «зеленого» тарифу, яка прямо передбачена статтею 9-1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії».

На НКРЕКП Законом України «Про альтернативні джерела енергії» покладено обов'язок здійснення щоквартально перерахунку «зеленого» тарифу з приведенням його розміру у відповідність в національній валюті за середнім офіційним валютним курсом Національного банку України за останніх 30 календарних днів, що передують даті такого засідання.

Запровадження в державі воєнного стану не змінює обов'язку, зокрема, для органів державної влади діяти у відповідності до спеціально-дозвільного типу правового регулювання, яке побудовано на основі принципу «заборонено все, крім дозволеного законом; дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Застосування такого принципу суттєво обмежує цих суб'єктів у виборі варіантів чи моделі своєї поведінки, а також забезпечує використання ними владних повноважень виключно в межах закону і тим самим істотно обмежує можливі зловживання з боку держави та її органів.

Правовий режим воєнного стану не передбачає жодних обмежень щодо питань тарифоутворення, введення обмежень щодо встановлених тарифів.

Вказані обставини спростовують посилання відповідача на неможливість здійснення перерахунку "зеленого тарифу" у період воєнного стану.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 20.08.2023 у справі №640/13467/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113604939>

5. Спори, пов'язані з визначенням повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

16 вересня 2022 року на сесії обласної ради прийнято рішення про припинення комунального підприємства обласної ради шляхом ліквідації.

Для проведення реєстраційних дій щодо припинення вказаної юридичної особи в результаті її ліквідації позивач – управління комунального майна обласної ради подав відповідну заяву до управління адміністративних послуг міської ради, але отримав рішення про відмову в державній реєстрації.

Відмовляючи в задоволенні позову, суди виходили з того, що згідно з правовим режимом воєнного стану, визначенним Законом України «Про правовий режим воєнного стану», реалізовані позивачем у спірних відносинах повноваження на час дії воєнного стану здійснює обласна військова адміністрація, яка підпорядковується начальнику.

Ні Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», ні Закон України «Про правовий режим воєнного стану», ні жоден інший акт законодавства, не містять приписів про те, що повноваження відповідної обласної та/або районної ради припиняються автоматично за умов введення в Україні воєнного стану та утворення відповідно до закону військових адміністрацій.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» у будь-якому випадку не передбачає саме припинення повноважень обласних, районних рад, а лише встановлює, що такі (повністю або частково) можуть бути тимчасово, в межах визначеного цим законом строків, передані тимчасовим державним органам – військовим адміністраціям. Після закінчення встановленого законом строку, впродовж якого виконання повноважень обласних, районних рад покладається на військові адміністрації, такі повноваження поновлюються і надалі реалізуються цими радами у визначеному законом порядку.

Обласні ради після введення в Україні воєнного стану продовжують виконувати свої повноваження, надані їм Конституцією України, вищевказаним Законом та іншими законами України, до виникнення передбачених законом підстав для їх передання відповідним військовим адміністраціям. Утворення таких тимчасових державних органів Президентом України не є самостійною і достатньою підставою для

Дайджест судової практики ВС

припинення повноважень обласних, районних рад у період дії воєнного стану.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 18.10.2023 у справі № 620/7714/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114269637>

6. Спори у сфері освіти

Позивач звернувся до суду з позовом про визнання протиправним та скасування рішення сільської ради про призупинення діяльності закладу загальної середньої освіти.

Під час прийняття спірних рішень не враховано думку територіальної громади, оскільки за змістом частини другої статті 32 Закону України «Про повну загальну середню освіту» реорганізація і ліквідація закладу загальної середньої освіти у сільській місцевості допускаються лише після громадського обговорення проекту відповідного рішення засновника. Засновник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний забезпечити оприлюднення всієї публічної інформації відповідно до вимог Законів України «Про освіту» та «Про доступ до публічної інформації».

Непроведення громадських слухань сільська рада пояснює тим, що вказане рішення приймалося у складних умовах воєнного стану, під час якого діє заборона на проведення масових зібрань.

У період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування поширюються деякі обмеження щодо оприлюднення таких актів у порядку, визначеному частиною четвертою статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також щодо виконання вимог законів України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Проте відповідні обмеження не стосуються виконання органами місцевого самоврядування вимог статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та статті 32 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо попереднього громадського обговорення проекту рішення про зупинення діяльності закладу освіти. До того ж проведення консультацій з громадськістю не обмежується необхідністю оприлюднення проектів відповідних рішень, а охоплює також інші форми роз'яснень, у тому числі інтернет-конференції, відеоконференції тощо.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 13.02.2024 у справі №320/5934/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116964901>

7. Спори, пов'язані з проходженням та звільненням з військової служби

Відстрочка від призову на військову службу

Позивач звернувся з позовом, у якому просив визнати протиправним і скасувати наказ командира військової частини про зарахування до списків особового складу військової частини та зобов'язати виключити його із списків особового складу військової частини.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено. Суд виходив з того, що військові частини не уповноважені здійснювати безпосередній призов солдатів запасу в обхід ТЦК та СП і позивач не може бути призваним за мобілізацією в силу наявного правового статусу здобувача фахової вищої освіти.

Суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нову постанову, якою в задоволенні позову відмовив.

Позивач, відповідно до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» не підлягав призову на військову службу під час мобілізації, оскільки він був здобувачем фахової вищої освіти, указана обставина не дорівнює звільненню його від обов'язку проходження військової служби, а надає лише право на відстрочку від призову на військову службу.

Водночас КАС ВС звертає увагу на те, що право на відстрочку від призову на військову службу повинно бути реалізоване військовозобов'язаним шляхом вчинення ним активних дій та оформлення його у відповідний спосіб уповноваженим органом (зокрема, районним територіальним центром комплектування та соціальної підтримки). При цьому реалізація такого права може бути здійснена лише до моменту набуття ним статусу військовослужбовця.

Право на відстрочку від призову на строкову військову службу, військову службу під час мобілізації, особливого періоду, кореспондує з обов'язком призовників, військовозобов'язаних, резервістів дотримуватися правил військового обліку, зокрема щодо своєчасного повідомлення органу про зміну рівня освіти.

Аналіз положень частини п'ятої статті 22 Закону дає підстави для висновку про повноваження та можливості призову командиром військової частини на військову службу під час мобілізації тільки військовозобов'язаних, яким не є позивач, а щодо призовників такими повноваженнями наділені виключно територіальні центри комплектування та соціальної підтримки.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 11.04.2024 у справі № 520/7954/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118305811>

Грошове забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану

Позивач звернувся до суду з позовом до Державного підприємства обслуговування повітряного руху України про зобов'язання нарахувати та виплатити додаткову винагороду як військовослужбовцю Збройних Сил України, відрядженному для проходження військової служби до Державного підприємства обслуговування повітряного руху України.

Суди першої та апеляційної інстанцій у задоволенні позову відмовили. Дія постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» на працівників Державного підприємства обслуговування повітряного руху України не поширюється, інші виплати (надбавки, доплати та винагороди), що встановлюються військовослужбовцям, відрядженим до державних органів, не здійснюються.

Верховний Суд дійшов висновку, що з 24 лютого 2022 року позивач як військовослужбовець ЗСУ мав право на отримання додаткової щомісячної винагороди в розмірі до 30 000 гривень пропорційно в розрахунку на місяць, установленої Постановою № 168.

Відрядженим військовослужбовцям виплачуються види матеріального забезпечення, визначені законодавством для військовослужбовців, за рахунок коштів установи, до якої останній був відряджений.

У зв'язку з цим, на виконання абзацу 2 пункту 1 Постанови № 168, Державне підприємство обслуговування повітряного руху України зобов'язане було прийняти наказ про виплату позивачу спірної додаткової винагороди з 24 лютого 2022 року у розмірі 30 000,00 грн щомісячно.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 07.03.2024 у справі № 320/10293/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117514459>

Позивач звернувся до суду з позовом до військової частини про визнання протиправною бездіяльності щодо неповного нарахування і невиплати додаткової винагороди відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» та зобов'язання відповідача нарахувати і виплатити йому цю допомогу в розмірі 100 000 грн в розрахунку на місяць пропорційно часу участі в таких діях та заходах.

Рішенням суду першої інстанції в задоволенні позову відмовлено. Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове, яким позов задовольнив.

Дайджест судової практики ВС

Скаржник стверджував, що відсутність належного документального підтвердження безпосередньої участі військовослужбовця в бойових діях є підставою для відмови у виплаті йому додаткової винагороди у збільшенному до 100 000 грн розмірі.

Виплата відрядженному військовослужбовцю Збройних Сил України додаткової винагороди в розмірі до 100 000 гривень на місяць, передбаченої постановою Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28 лютого 2022 року № 168, здійснюється за місцем перебування військовослужбовця на грошовому забезпеченні (за місцем штатної служби військовослужбовця) за умови документального підтвердження військовою частиною (установою), до якої відряджений військовослужбовець, безпосередньої участі військовослужбовця у бойових діях або заходах та повідомлення нею про це у встановленому порядку військової частини (установи) за місцем штатної служби військовослужбовця.

При цьому, якщо в першій телеграмі Міністра оборони України від 07 березня 2022 року № 248/1217 перелік документів, що підтверджують безпосередню участь військовослужбовців у бойових діях або заходах, був визначений альтернативно й передбачав можливість використання з цієї метою насамперед таких документів як бойовий наказ (бойове розпорядження), наказ (по стрійовій частині) і журнал бойових дій, а рапорт (донесення) командира підрозділу (групи) про участь кожного військовослужбовця у бойових діях або виконанні бойових (спеціальних) завдань - в разі його наявності, то в наступних розпорядчих документах Міністра оборони України, починаючи з 25 березня 2022 року, перелік відповідних документів визначений імперативно та має обов'язково включати: бойовий наказ (бойове розпорядження), журнал бойових дій (вахтовий журнал) або журнал ведення оперативної обстановки або бойове донесення (підсумкове, термінове, позатермінове) або постова відомість (під час охорони об'єкта, на який було здійснено збройний напад) та рапорт (донесення) командира підрозділу (групи) про участь кожного військовослужбовця (у тому числі з доданих або оперативно підпорядкованих підрозділів) у бойових діях, у виконання бойових (спеціальних) завдань.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 25.01.2024 у справі № 560/1216/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116582264>

Позивачу на підставі протоколів про адміністративне правопорушення за частиною другою статті 173-2 КУпАП (домашнє насилиство) наказами

Дайджест судової практики ВС

командира військової частини вирішено не виплачувати додаткову винагороду на період дії воєнного стану в розмірі 30 тис. грн за березень і квітень 2022 року. Такі дії відповідача позивач вважає протиправними.

Задовільняючи позовні вимоги, суд апеляційної інстанції виходив із того, що позивача притягнуто до відповідальності у вигляді штрафу за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого частиною другою статті 173-2 КУпАП, а не за порушення військової дисципліни чи вчинення військового проступку, за що передбачено адміністративну відповідальність, а тому позбавлення позивача права на винагороду є неправомірним і порушує встановлені законом права позивача на гідну заробітну плату в період дії воєнного стану.

Військовослужбовця може бути позбавлено щомісячної додаткової винагороди, яка виплачується на період воєнного стану, у разі вчинення ним адміністративного правопорушення, пов'язаного саме з проходженням військової служби, а не за будь-яке адміністративне правопорушення, відповідальність за яке встановлено КУпАП.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 20.03.2024 у справі № 560/7178/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117799546>

Звільнення військовослужбовця зі служби в умовах воєнного стану

Позивач звернувся до начальника прикордонного загону з рапортом та відповідним пакетом підтверджуючих документів про звільнення з військової служби в запас за сімейними обставинами, оскільки його дружина має інвалідність III групи.

Листом відповідача повідомив, що відсутні правові підстави для звільнення з військової служби в запас за сімейними обставинами, оскільки на підставі Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» можуть бути звільненні військовослужбовці, які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи. Не погоджуючись із такими діями відповідача щодо відмови у звільненні з військової служби за сімейними обставинами, позивач звернувся з позовом до суду.

Військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, та які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю, незалежно від групи інвалідності, а також незалежно від того чи така особа потребує постійного догляду, мають право на звільнення з військової служби за сімейними обставинами на підставі підпункту «г» пункту 2 частини четвертої статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Верховний Суд звертає увагу, що підстави звільнення військовослужбовця з військової служби як: необхідність постійного догляду за хворою дружиною (чоловіком), дитиною, а також батьками своїми чи дружини (чоловіка), а також особами з інвалідністю I групи чи II групи є

Дайджест судової практики ВС

самостійними і не стосуються (не пов'язані) з такою підставою як: у зв'язку з наявністю дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 24.04.2024 у справі № 140/12873/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118599664>

Позивач звернувся до суду з позовом про оскарження відмови ТЦК та СП у звільненні з військової служби на підставі підпункту «г» пункту 2 частини четвертої статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» у зв'язку з перебуванням на утриманні військовослужбовця трьох і більше дітей віком до 18 років. Підставою для відмови відповідач зазначив з посиланням на норми сімейного законодавства те, що обов'язок щодо утримання вказаних позивачем дітей не може бути покладено на нього як на вітчима, оскільки в дітей є мати.

Законом України від 20 вересня 2022 року № 2599-IX «Про внесення зміни до статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо додаткової підстави звільнення з військової служби під час воєнного стану», внесено зміни підпункту «г» пункту 2 частини 4 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», відповідно до яких, військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий час, звільняються з військової служби на підставах: під час воєнного стану: через сімейні обставини або інші поважні причини (якщо військовослужбовці не висловили бажання продовжувати військову службу): перебування на утриманні військовослужбовця трьох і більше дітей віком до 18 років.

Виходячи з аналізу норм СК України, позивач, перебуваючи у шлюбі з громадянкою, має право на участь у вихованні її дітей (за умови проживання однією сім'єю). При цьому обов'язок щодо їх утримання у позивача (як вітчима) виникає за умови, якщо в останніх немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання.

Отже, у спірних правовідносинах позивач, звертаючись до відповідача з вказаним рапортом, не надав належних доказів наявності правових підстав застосування до нього підпункту «г» пункту 2 частини четвертої статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 14.12.2023 у справі № 160/11228/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115666059>

Позивач звернувся до суду з позовом до військової частини з вимогою про звільнення з військової служби.

Зазначив, що з 2022 року проходить військову службу у зв'язку з призовом під час мобілізації, однак на підставі наказу Міністерства економіки України від 29 березня 2022 року він заброньований на період мобілізації та на воєнний час і йому надана відстрочка від призову на військову службу під час мобілізації строком на шість місяців.

Відстрочка від призову на військову службу під час мобілізації та звільнення з військової служби під час мобілізації є різними поняттями і ґрунтуються на положеннях різних інститутів військового права. За колом осіб бронювання стосується тільки військовозобов'язаних і є для них підставою для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації. Своєю чергою, звільнення з військової служби стосується військовослужбовців, тобто осіб, які проходять військову службу.

Отже, за змістом і метою бронювання військовозобов'язаних осіб не стосується правовідносин, пов'язаних зі звільненням військовослужбовців із військової служби. Тому факт бронювання військовозобов'язаної особи після її призову на військову службу не може розглядатися як поважна причина для її звільнення з військової служби під час воєнного стану на підставі підпункту «г» пункту 2 частини четвертої статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 22.05.2023 у справі № 260/1851/2223 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036099>

8. Спори, пов'язані з перетином кордону України під час воєнного стану

Позивач звернувся до суду з позовом до військової частини, ДПС, у якому просив визнати протиправним та скасувати рішення про відмову в перетині державного кордону громадянину України.

Він є студентом і відповідно абзацу 2 частини третьої статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не підлягає.

За нормами Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, право на перетин державного кордону також мають інші військовозобов'язані особи, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації.

Здобувач вищої освіти, який навчається за денною формою здобуття освіти не підлягає призову на військову службу під час мобілізації. Однак вказана обставина не дорівнює звільненню його від обов'язку проходження військової служби, а надає лише право на відстрочку від призову.

При цьому, наявність такої відстрочки не звільняє позивача від виконання військового обов'язку в частині таких складових як от приписка до призовних дільниць; виконання військового обов'язку в запасі; дотримання правил військового обліку, як і від вірогідності бути залученим до виконання робіт, які мають оборонний характер в особливий період під час правового режиму воєнного стану.

Позивач є здобувачем вищої освіти у національному закладі освіти, а тому його право на освіту у зв'язку із відмовою у перетині державного кордону не порушено, як не порушена і його свобода пересування.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 17.08.2023 у справі № 380/7792/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112879350>

Позивач звернувся до суду з позовом до Державної прикордонної служби України, у якому просив визнати протиправним та скасувати рішення про відмову в перетині державного кордону України.

З огляду на запроваджений в Україні воєнний стан, крім паспорта громадянина України для виїзду за кордон, він для проходження прикордонного контролю також надав військовий квиток з відміткою про виключення його з військового обліку відповідно до пункту 6 частини шостої статті 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». За цих обставин, на думку позивача, він не відноситься до категорії військовозобов'язаних, призовників, резервістів, тощо, а тому не обмежений у праві перетину кордону під час запровадженого воєнного стану.

Позивач наголошує, що він не підлягає призову на військову службу під час мобілізації у зв'язку з тим, що виключений з військового обліку військовозобов'язаних, що підтверджується відміткою у військовому квитку.

Факт зняття з військового обліку на підставі пункту 6 частини статті 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» («були раніше засуджені до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину») не є підставою (у передбачених законом випадках) для виїзду за кордон у період введення на території України воєнного стану.

Документами, які підтверджують факт зняття особи з військового обліку, є військовий квиток або тимчасове посвідчення військовозобов'язаного з відповідною відміткою. Водночас військовий квиток з відміткою про зняття з обліку як документ засвідчує виключно питання військового обліку особи і сам по собі він не є достатнім підтверджуючим документом для перетину державного кордону особою в умовах воєнного стану.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 09.03.2023 у справі № 600/2520/22-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109451196>

У вересні 2022 року позивач звернувся до суду з позовом до ДПС про оскарження відмови у перетині державного кордону України громадянину України.

Позивач є студентом закордонного закладу освіти та має відстрочку від призову на строкову військову службу на підставі частини дев'ятої статті 17 Закону України «Про військову службу та військовий обов'язок», йому була видана довідка для виїзду за кордон здобувачів фахової передвищої та вищої освіти, які навчаються за денною формою навчання. Проте оскаржуваним рішенням позивачу відмовлено в перетині державного кордону України через відсутність підстав на право перетину державного кордону.

Право на відстрочку від призову під час мобілізації, на підставі абзацу 2 частини третьої статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», не є безумовною та самостійною підставою для перетину державного кордону України в умовах воєнного стану. Тобто, право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації не є тотожним з правом на перетин державного кордону в умовах воєнного стану.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 19.09.2023 у справі № 160/14641/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113635822>

9. Спори, пов'язані з наданням доступу до публічної інформації

Позивач звернувся до суду з позовом, у якому просив визнати протиправною відстрочку відповідача в задоволенні запиту на інформацію та зобов'язати його негайно надати запитувані документи.

На обґрунтування позовних вимог позивач зазначив, що за результатом розгляду поданого ним запиту на інформацію відповідач незаконно відстрочив у його задоволенні до закінчення строку дії воєнного стану в Україні, хоча продовження роботи суду в умовах воєнного стану вказує на відсутність обставин непереборної сили в розумінні частини шостої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації», які б унеможливлювали своєчасне задоволення запиту.

Єдиний підхід законодавця до визначення обставин непереборної сили, що застосовується в актах законодавства України, дає колегії суддів підстави для висновку про можливість застосування положень частини другої статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» щодо переліку форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) у контексті застосування частини шостої статті 22 Закону щодо умови для відстрочки в задоволенні запиту на інформацію.

Таким чином, зазначені в частині другій статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» події, зокрема, такі як збройний

Дайджест судової практики ВС

конфлікт, ворожі атаки, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна тощо є надзвичайними та невідворотними обставинами (обставинами непереборної сили), що відповідно до частини шостої статті 22 Закону можуть зумовлювати відстрочку в задоволенні запиту на інформацію.

Виходячи з цього, суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку, що введений в Україні воєнний стан згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 не є обставиною непереборної сили в розумінні частини шостої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Водночас в листі суду не зазначено конкретних причин, зумовлених введеним в Україні воєнним станом, у зв'язку з якими запит позивача на інформацію не міг бути задоволений у встановлений законом строк.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 04.05.023 року № 380/7189/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110640552>

Позивач звернувся до суду з позовом щодо оскарження відстрочки суду в задоволенні його запиту на інформацію від 24 квітня 2022 року та зобов'язання надати відповідну інформацію.

Відповідач незаконно відстрочив задоволення запиту позивача на інформацію з огляду на те, що наявність збройного конфлікту на території України, ворожих атак, загальної військової мобілізації, військових дій тощо не є достатніми підставами для того, щоб будь-який суб'єкт права на всій території України не виконував свої обов'язки та покликався на обставини непереборної сили, оскільки ці обставини мають бути форс-мажорними саме для якогось конкретного випадку виконання зобов'язання.

Введений в Україні воєнний стан згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» 24 лютого 2022 року №64/2022 є обставиною непереборної сили в розумінні частини 6 статті 22 цього Закону.

Водночас сам факт запровадження воєнного стану в Україні, без обґрунтування неможливості вчинення тих чи інших дій у строки, передбаченні законом, у зв'язку із його запровадженням, не може вважатись поважною причиною відкладення вчинення таких дій чи не вчинення їх взагалі.

Тимчасове призупинення публічного доступу до Реєстру, сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду» не є обставиною непереборної сили, оскільки суд першої інстанції, у провадженні якого перебуває справа, інформацію про яку запитував позивач у своєму запиті, має доступ до цієї справи у паперовому вигляді, а тому може надати позивачу запитувані ним відомості без звернення

до вказаних Реєстру та сервісів. Відтак у силу вимог частини 6 статті 22 Закону наведена обставина не може бути підставою для відстрочки надання відповіді на запит.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 05.10.2023 у справі № 380/7479/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967128>

10. Поновлення процесуальних строків у період дії воєнного стану

Верховний Суд ухвалою залишив касаційну скаргу ДПС без руху через невідповідність вимогам статті 330 КАС України.

Контролюючий орган подав клопотання про продовження строку для усунення недоліків касаційної скарги, посилаючись на неможливість сплати судового збору через воєнний стан, введений на всій території України, неможливість проведення платежів і недостатність бюджетного фінансування органу.

Верховний Суд відмовив у задоволенні клопотання про відстрочення сплати судового збору, проте частково задовольнив клопотання про продовження процесуального строку, продовживши його на десять днів з моменту отримання копії ухвали.

Верховний Суд зазначив, що факт запровадження воєнного стану не може бути підставою для безумовного продовження процесуального строку, відстрочення, розстрочення чи звільнення від сплати судового збору у всіх абсолютно випадках, зокрема, якщо подання касаційної скарги з невідповідністю її вимогам статті 330 КАС України відбулося ще до запровадження воєнного стану.

Детальніше з текстом ухвали КАС ВС від 12.05.2022 у справі № 640/7077/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104300425>

ГУ ДПС звернулося до Верховного Суду з касаційною скаргою на рішення судів першої та апеляційної інстанцій, а також заявило клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження.

Верховний Суд ухвалою визнав причини пропуску строку на касаційне оскарження неповажними та надав контролюючому органу можливість подати додаткові обґрунтування поважності причин пропуску.

Скаржник наголосив, що первинна касаційна скарга була подана в межах встановленого строку і що повернення цієї скарги не позбавляє його права на повторне звернення до суду, посилаючись на запровадження воєнного стану з 24 лютого 2022 року як на поважну причину.

Однак Верховний Суд відмовив у задоволенні клопотання про поновлення строку на касаційне оскарження та відмовив у відкритті касаційного провадження, оскільки скаржник не надав достатніх доказів, що запровадження

Дайджест судової практики ВС

воєнного стану вплинуло на пропуск строку, враховуючи, що постанова апеляційного суду була винесена майже за рік до запровадження воєнного стану.

Щодо посилання скаржника на обставину запровадження на території України воєнного стану з 24 лютого 2022 року, колегія суддів вважає, що питання поновлення строку на касаційне оскарження судових рішень у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку, виходячи з доводів, наведених у заявлі про поновлення такого строку. Однак, сам лише факт запровадження воєнного стану не може бути підставою для поновлення строку на касаційне оскарження судових рішень у всіх абсолютно випадках, тим більш, якщо пропуск цього строку відбувся ще до запровадження воєнного стану.

Детальніше з текстом ухвали КАС ВС від 18.05.2022 у справі № 802/592/17-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104361501>

Особа звернулася до суду з позовом до військової частини про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії.

Суд першої інстанції позов задоволив. Апеляційний суд відмовив скаржнику в поновленні строку на апеляційне оскарження та у відкритті апеляційного провадження.

Скаржник вказує на те, що через введення на території України воєнного стану він не міг звернутися до суду з апеляційною скаргою у встановлені строки, оскільки військова частина перебуває у складі Збройних Сил України, переведена у воєнний стан і особовий склад військової частини приймає участь у воєнних діях.

Введення воєнного стану може бути визнано судом поважною причиною пропуску відповідного процесуального строку або його продовження за умови, якщо пропуск строку знаходиться в прямому причинному зв'язку з такою обставиною.

Суд наголошує, що саме по собі посилання на введення воєнного стану на території України не може бути поважною причиною для поновлення або продовження відповідного процесуального строку для органу державної влади без зазначення конкретних обставин, які вплинули на своєчасність звернення до суду та без надання відповідних доказів того, як саме введення воєнного стану вплинуло на роботу такого органу, що, в свою чергу, обумовило пропуск відповідного строку або необхідність його продовження.

При вирішенні питання про поновлення процесуального строку судом не може не враховуватися, зокрема, коли збіг процесуальний строк (до

Дайджест судової практики ВС

введення воєнного стану чи під час воєнного стану, а якщо до введення воєнного стану, то як задовго до цієї події), яким чином запроваджені обмеження перешкоджали своєчасно звернутися з апеляційною скаргою.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 14.09.2023 у справі № 520/23674/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113485254>

Особа звернулася до суду з позовом до Фінансового управління Генерального штабу Збройних Сил України про визнання протиправною бездіяльності, зобов'язання вчинити дії.

Суд першої інстанції позов задоволив. Апеляційний суд постановив ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху, на виконання якої скаржник подав заяву про поновлення строків. Поважність причини пропуску строку на апеляційне оскарження цього рішення скаржник мотивував обставинами, пов'язаними із введенням в Україні воєнного стану, залученням особового складу до бойових дій, виконання першочергових завдань в інтересах оборони Вітчизни, значним збільшенням документообігу.

Апеляційний суд визнав неповажними причини пропуску строку і відмовив скаржнику у відкритті апеляційного провадження.

Враховуючи те, що скаржник в силу свого статусу виконує функції, пов'язані із забезпеченням обороноздатності України (залучення особового складу Фінансового управління Генерального штабу Збройних Сил України до бойових дій), а також те, що останній день перебігу процесуального строку на апеляційне оскарження припав на період повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України ці обставини унеможливили виконання відповідачем процесуальних дій протягом установленого законом строку і можуть бути підставою для поновлення процесуального строку.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 02.02.2023 у справі № 640/24686/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108752284>

Окружний адміністративний суд відмовив у задоволенні позову особи до ДПС про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, яким позивачу донараховане податкове зобов'язання із земельного податку з фізичних осіб за 2021 рік.

Не погодившись із рішенням суду першої інстанції, позивач подав апеляційну скаргу. До апеляційної скарги було долучено заяву про поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, яку апелянт обґруntовував тим, що в Україні введено воєнний стан.

Відмовляючи у відкритті апеляційного провадження, апеляційний суд виходив з того, що апелянт так і не зазначив, які саме обставини, зумовлені введенням воєнного стану, перешкоджали апелянту звернутися до суду з апеляційною

скаргою у строк, встановлений законом. При цьому сам лише факт запровадження воєнного стану не може бути підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження судового рішення.

При оцінці поважності причин пропуску процесуального строку з причини введення воєнного стану в Україні додатково слід брати до уваги, зокрема: територіальне місцезнаходження суду, порядок його функціонування; місце проживання (місцезнаходження) заявника; ведення на відповідній території бойових дій або розташування у безпосередній близькості до такої території, посилення ракетних обстрілів у відповідний проміжок часу, що об'єктивно створювало реальну небезпеку для життя учасників процесу; тривалість самого процесуального строку та час, який минув із дати завершення процесуального строку; наявність чи відсутність обставин, які об'єктивно перешкоджали конкретній особі реалізувати своє право (повноваження) у межах визначеного процесуального строку; поведінку особи, яка звертається з відповідним клопотанням, зокрема, чи вживала особа розумних заходів для того, щоб реалізувати своє право (повноваження) у межах процесуального строку та як найшвидше після його закінчення (у разі наявності поважних причин його пропуску), та інші доречні обставини.

Суд апеляційної інстанції діяв не у спосіб, визначений процесуальним законом, передчасно відмовив у відкритті апеляційного провадження у справі, не оцінивши усі наведені скаржником обставини, з якими він пов'язував пропуск строку на апеляційне оскарження.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 28.11.2022 у справі №140/11951/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107571310>

Позивач звернувся до суду з адміністративним позовом до управління соціального захисту населення про визнання протиправними дій щодо виплати щорічної разової грошової допомоги до 5-го травня у меншому розмірі.

Повертаючи позовну заяву без розгляду, суди виходили з того, що оскільки з позовними вимогами позивач звернувся до суду поза межами встановленого статтею 122 КАС України строку, а зазначені представником позивача у заяві про поновлення строку не є поважними причинами пропущення позивачем строку звернення до суду, то позовну заяву слід повернути позивачу без розгляду.

Суди попередніх інстанцій не звернули увагу на ту обставину, що позивач є учасником бойових дій, що підтверджується копією посвідчення та відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №65/2022 «Про загальну мобілізацію» мобілізований у першу хвилю (оперативні резервісти, колишні військовослужбовці та ветерани АТО

та ООС). Вказані обставини можуть свідчити про пропуск строку звернення позивача до суду за захистом його прав з поважних причин та є підставою для поновлення судом строків, встановлених частиною другою статті 122 КАС України.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 29.09.2022 року у справі № 500/1912/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106545406>

11. Зупинення провадження у справі

Районна військова адміністрація звернулася до суду з позовом до фізичної особи про примусове відчуження земельної ділянки та нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності.

Суд апеляційної інстанції зупинив провадження у цій справі на підставі клопотання відповідача до припинення перебування його у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан.

Позивач оскаржив ухвалу в апеляційному порядку, стверджуючи, що для вирішення питання про зупинення провадження недостатньо самого факту введення воєнного стану і формального перебування сторони у складі Збройних Сил України, оскільки не кожен структурний елемент у складі Збройних Сил України переведений на воєнний стан, тобто виконує бойові завдання у зоні бойових дій.

Норма пункту 5 частини першої статті 236 КАС може бути застосована судами при вирішенні питання про зупинення провадження у справі у разі перебування фізичної особи, яка є стороною чи третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, до припинення перебування такої фізичної особи у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Конструкція вказаної норми носить імперативний характер та покладає на суд саме обов'язок, а не право зупинити провадження у випадку перебування сторони у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 25.07.2024 у справі № 852/2a-2/24 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120609517>

Дайджест судової практики ВС

Позивач звернувся з позовом до суду про оскарження бездіяльності щодо неповної виплати грошової компенсації за невикористану додаткову щорічну відпустку як учаснику бойових дій.

Військовою частиною до апеляційного суду подано клопотання про зупинення провадження у цій справі до припинення воєнного стану в Україні на підставі пункту 5 частини першої статті 236 КАС України. Ухвалою апеляційного суду провадження у справі зупинено.

Норма пункту 5 частини першої статті 236 КАС України може бути застосована судами при вирішенні питання про зупинення провадження у справі лише у разі перебування фізичної особи, яка є стороною чи третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, до припинення перебування такої фізичної особи у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

На органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до організаційної структури Збройних Сил України, норма пункту 5 частини першої статті 236 КАС України не поширюється.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 27.02. 2023 у справі № 380/7845/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109224997>

ІІІ. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВІЙНОЮ

1. Кваліфікація кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною

1.1. Злочини проти основ національної безпеки України

Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України)

Місцевий суд визнав особу винуватою і засудив за частиною третьою статті 109 КК України за те, що вона у період з 29 листопада 2019 року до 14 липня 2020 року умисно публікувала дописи, доступні значному колу осіб – усім користувачам мережі «Інтернет» та соціальної мережі «Facebook», у тому числі із розділу «Друзі» своїх сторінки (834 особи), із закликами до насильницької зміни, повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади в Україні. Апеляційний суд змінив вирок місцевого суду в частині призначеного покарання.

Дайджест судової практики ВС

У касаційній скарзі захисник стверджував, що висновки судів про те, що соціальна мережа «Facebook» є засобом масової інформації помилкові, а також що його підзахисний не є публічною особою, а тому будь-які його дописи в цій соціальній мережі не можуть вважатися публічною інформацією та закликами.

Верховний Суд зазначив, що суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що інформація, яка поширюється через мережу Інтернет, орієнтована на необмежене коло осіб, відповідно є масовою інформацією. При цьому інтернет-видання (вебсайт) є засобом, призначеним для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації, тобто є засобом масової інформації. У свою чергу «Facebook» є загальновідомою соціальною мережею в інтернет просторі, де засуджений публікував дописи, які були розраховані на необмежене коло осіб. Із самих дописів вбачається, що вони були призначені для підбурювання інших осіб до насильницької зміни, повалення конституційного ладу та захоплення державної влади в Україні. Оскільки соціальна мережа «Facebook» діє в інтернет-просторі й інформація на сторінках її користувачів, якщо власник сторінки не обмежив доступ до неї, є загальнодоступною, то ця соціальна мережа, на переконання Верховного Суду, є засобом, за допомогою якого така інформація поширюється серед необмеженого/невизначеного кола осіб.

Також Верховний Суд погодився з апеляційним судом, який зазначив, що відсутність у засудженого ознак публічної особи не впливає на кваліфікацію його дій, адже суб'єктом вчиненого кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 29.11.2023 у справі № 595/359/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476534>

Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України)

Місцевий суд, з вироком якого погодився суд апеляційної інстанції, визнав винуватою і засудив за частиною першою статті 110 КК України особу, яка упродовж 2016 року брала участь як запрошена особа у трансляціях на каналах інтернет-радіостанції, в ході яких публічно закликала невизначене коло слухачів цієї інтернет-радіостанції до вчинення дій, спрямованих на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. У касаційній скарзі захисник, серед іншого, стверджував, що в судовому засіданні не встановлено, що засуджена діяла з метою зміни меж території та державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Верховний Суд зазначив, що дії засудженої правильно кваліфіковано за частиною першою статті 110 КК України як публічний заклик до вчинення умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Об'єктивна сторона цього правопорушення характеризується діями, які можуть виявитися у чотирьох формах: дії, спрямовані на зміну меж території України; дії, спрямовані на зміну меж державного кордону України; публічні заклики до вчинення таких дій; розповсюдження матеріалів із закликами до вказаних дій. Публічні заклики до вчинення вказаних дій означають усні (на мітингу, зборах, по радіо тощо) або письмові звернення до громадян (невизначеної або певної групи людей). Заклики можуть бути пов'язані зі спробами схилити невизначену кількість людей або певні організації чи інші угруповання до виходу автономної республіки, області, району або міста зі складу України або до відокремлення частини території України і приєднання її до території іншої держави. Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу. При цьому для перших двох форм кримінального правопорушення обов'язковою є також наявність спеціальної мети – змінити межі території або державного кордону України. Для публічних закликів до вчинення дій, спрямованих на зміну меж території або державного кордону України, зазначена мета не є обов'язковою ознакою складу. Відповіальність за ці дії має нести й особа, яка особисто не має такої мети, у зв'язку з чим довід сторони захисту про недоведеність того, що засуджена діяла з метою зміни меж території або кордонів України всупереч установленому в Конституції України порядку за обставин, встановлених місцевим судом, визнаний касаційним судом безпідставним.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 02.11.2022 у справі № 461/1790/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219761>

Місцевий суд, з вироком якого погодився суд апеляційної інстанції, визнав винуватою і засудив за частиною першою статті 110 КК України особу, яка відправила раніше знайомому їй міському голові м. Чернігова на мобільний телефон повідомлення, що мали спонукати його вжити заходів до припинення спротиву російським окупантам, здачі м. Чернігова російським військам та фактичного переходу міста під юрисдикцію РФ.

У касаційній скарзі засуджена вказувала, що оскаржувані рішення не містять чіткого викладу всіх фактичних обставин кримінального правопорушення, оскільки в обвинуваченні, визнаному судами доведеним, не зазначено часу та місця його вчинення.

Дайджест судової практики ВС

Верховний Суд зауважив, що диспозиція частини першої статті 110 КК України не містить таких обов'язкових ознак як час та місце вчинення злочину, вони перебувають поза межами складу цього злочину і на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого не впливають.

Засуджена не вказувала про порушення судом першої інстанції норми частини третьої статті 349 КПК України та не заперечувала щодо наданих нею раніше показань про час та місце надіслання голові м. Чернігова повідомлення. Таким чином, Верховний Суд встановив, що засуджена чітко розуміла суть пред'явленого їй обвинувачення, а тому доводи касаційної скарги про протилежне Суд відхилив.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 05.12.2023 у справі № 750/2292/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115508695>

Державна зрада (ст. 111 КК України)

Місцевий суд, з вироком якого погодився суд апеляційної інстанції, визнав винуватою і засудив за частиною першою статті 111 КК України (у редакції Закону України від 08 квітня 2014 року № 1183-VII та Закону України від 07 жовтня 2014 року № 1689-VII) суддю Господарського суду АР Крим, яка після окупації Криму продовжувала здійснювати правосуддя за російським законодавством, а в грудні 2014 року указом президента РФ була призначена на посаду судді арбітражного суду.

Захисник у касаційній скарзі вказував, серед іншого, що законодавство України не містить чіткого визначення терміна «підривна діяльність», а стороною обвинувачення не доведено фактів вчинення його підзахисною дією, які б завдали шкоду зовнішній безпеці, суверенітету, територіальній цілісності України та підпадали під визначення «здійснення підривної діяльності», а «Арбітражний суд» не може вважатися органом, який здійснює підривну діяльність.

Верховний Суд залишив рішення судів попередніх інстанцій без зміни та зазначив, що відповідно до частини першої статті 111 КК України (у редакції ЗУ № 1183-VII від 08 квітня 2014 року та ЗУ № 1689-VII від 07 жовтня 2014 року) державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Вчинення будь-яких діянь, передбачених частиною першою статті 111 КК України, заподіює шкоду національній безпеці України і розцінюються як підривна діяльність проти неї.

Дайджест судової практики ВС

Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України полягає у сприянні їх можливим чи дійсним зусиллям заподіяти шкоду національній безпеці України. Види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними. Різний вигляд може мати і допомога у проведенні такої діяльності. Вона може надаватися шляхом організації чи виконання конкретного злочину, схилення до державної зради інших осіб, усунення перешкод для вчинення певних діянь тощо.

Засуджена не була звільненою з посади судді за законодавством України, упродовж березня-листопада 2014 року як «суддя» незаконно створеного «Господарського суду Республіки Крим РФ» здійснювала «правосуддя» на окупованій території України від імені іноземної держави – РФ, а з призначенням у грудні 2014 року на посаду «судді Арбітражного суду Республіки Крим російської федерації» прийняла на себе на окупованій території України повноваження судді іншої держави – РФ, яка окупувала та незаконно анексувала цю територію. Верховний Суд погодився з висновком місцевого суду про те, що здійснення за таких умов «правосуддя» від імені РФ свідчить про порушення нею вимог ст. 65 Конституції України, присяги судді, оскільки забезпечувало становлення та зміцнення окупаційної влади РФ шляхом утворення та функціонування незаконно створених окупаційних органів судової влади РФ на окупованій території України, виконання функцій представника окупаційної судової влади РФ з метою недопущення контролю української влади на території АР Крим, а отже надання нею допомоги РФ в проведенні підривної діяльності проти України.

Засуджена може не підтримувати політичний режим країни, в якій проживає, працевлаштоватися на території іншої держави тощо, але вона при цьому не отримує права шкодити суверенітетові та територіальній цілісності України чи надавати іноземній державі будь-яку допомогу в проведенні підривної діяльності проти України на шкоду таким цінностям, тим більше суддею.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 22.08.2023 у справі № 759/4148/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113065878>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановах ККС ВС:
від 21.12.2022 у справі № 759/5737/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225763>
від 04.10.2023 у справі № 759/9489/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086683>

Місцевий суд, з вироком якого погодився суд апеляційної інстанції, визнав винуватою та засудив за частиною першою статті 111 КК України (у редакції Закону України від 08 квітня 2014 року № 1183-VII та Закону України від 07

Дайджест судової практики ВС

жовтня 2014 року № 1689-VII) суддю апеляційного суду АР Крим, яка продовжила здійснювати правосуддя до створення і початку діяльності на окупованих територіях України судів РФ та надалі була призначена на посаду судді верховного суду незаконно створеної Республіки Крим як суб'єкта РФ.

У касаційній скарзі захисник, серед іншого, стверджував, що засуджена не є суб'єктом злочину за частиною першою статті 111 КК України (у редакції Закону України від 08 квітня 2014 року № 1183-VII та Закону України від 07 жовтня 2014 року № 1689-VII), оскільки набула громадянство іншої держави.

Верховний Суд залишив рішення судів попередніх інстанцій без зміни та зазначив, що наявність громадянства України у засудженої підтверджено копією анкети отримувача паспорта громадянина України для виїзду за кордон, за яким засуджена, особисто як громадянка України заповнила вказану анкету та одержала закордонний паспорт.

Відповідно до статті 4 Конституції України в Україні існує єдине громадянство. Згідно з положеннями Закону України «Про громадянство України», вихід із громадянства України допускається, якщо особа набула громадянство іншої держави або отримала документ, виданий уповноваженими органами іншої держави, про те, що громадянин України набуде її громадянство, якщо вийде з громадянства України, а не допускається, якщо особі в Україні повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Засуджена, продовжуючи здійснювати «правосуддя» до створення і початку діяльності на території АР Крим «судів РФ» та скориставшись переважним правом на заміщення посади судді в утвореному суді РФ – «верховного суду Республіки Крим», фактично отримала за законодавством РФ громадянство цієї держави як необхідну умову такої діяльності, тобто з боку РФ за нею автоматично визнається громадянство РФ.

Верховний Суд зауважив, що законодавство РФ визначає підстави набуття та припинення громадянства РФ, проте не може вирішувати питання припинення громадянства іншої країни, у тому числі України. Таким чином засуджена по теперішній час залишається громадянином України незалежно від місця її проживання. Примусове автоматичне набуття нею як громадянином України, який проживає на тимчасово окупованій території, громадянства РФ не визнається Україною, відтак не може бути підставою для втрати нею громадянства України. Через оголошенну у межах цього провадження підозру у вчиненні злочину не допускається і її вихід із громадянства України. Крім того, згідно з дослідженням судом листом Адміністрації Президента України клопотання про вихід засудженої

Дайджест судової практики ВС

з громадянства України на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства не надходило.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 04.10.2023 у справі № 759/9489/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086683>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановах ККС ВС:
від 22.08.2023 у справі № 759/4148/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113065878>
від 26.10.2023 у справі № 757/46325/17-к: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581895>

Вироком місцевого суду, залишеним апеляційним судом без зміни, колишнього депутата Верховної Ради АР Крим було засуджено за частиною першою статті 111 КК України (у редакції Закону України від 08 квітня 2014 року № 1183-VII) за те, що він брав участь у засіданнях Верховної Ради АР Крим та проголосував за прийняття незаконних постанов щодо проведення загальнокримського референдуму, незалежності Криму, щодо правонаступництва Республіки Крим, а також взяв участь у позачерговому засіданні незаконно створеного парламенту, чим забезпечив його функціонування та проголосував за прийняття незаконного рішення – «Конституції Республіки Крим».

У касаційній скарзі захисник, серед іншого, вказував, що в діях засудженого відсутній склад кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 111 КК України (у редакції Закону України від 08 квітня 2014 року № 1183-VII), а також що притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за його волевиявлення як депутата суперечить принципам кримінального закону.

Залишивши рішення судів попередніх інстанцій без зміни, Верховний Суд зазначив, що дії засудженого правильно кваліфіковано за частиною першою статті 111 КК України (у редакції ЗУ № 1183-VII від 08 квітня 2014 року), оскільки він вчинив державну зраду, тобто умисне діяння на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості України у виді надання іноземній державі (рф) та її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Депутат зобов'язаний брати участь у роботі Верховної Ради АР Крим, але при цьому депутат зобов'язаний і дотримуватися Конституції України, Конституції АР Крим, законів України і нормативно-правових актів Верховної Ради АР Крим. Питання про зміну території України може бути предметом всеукраїнського референдуму згідно зі статтею 73 Конституції України, пунктом 3 частини першої статті 3 ЗУ «Про всеукраїнський референдум», а не республіканського (місцевого) референдуму.

Оскільки депутат Верховної Ради АР Крим взяв участь у голосуванні за прийняття очевидно неконституційних та незаконних рішень, тим самим

Дайджест судової практики ВС

надав допомогу рф та її представникам у проведенні підривної діяльності проти України, а тому суд визнав неспроможними доводи касаційної скарги захисника щодо неможливості притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за його волевиявлення як депутата.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 20.12.2023 у справі № 759/22254/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115822485>

За вироком місцевого суду, залишеним без зміни апеляційним судом, громадянина України визнано винуватим та засуджено за частиною другою статті 111 КК України (у редакції Закону України від 03 березня 2022 року № 2113-IX), а саме за те, що в період із 10 березня 2022 року до 23 березня 2022 року, в умовах воєнного стану, він збирав та передавав представникам іноземної держави-агресора – рф відомості про розташування на території м. Харкова та Харківської області військової техніки, особового складу ЗСУ та інших військових формувань, залучених до надання відсічі збройній агресії рф. У касаційній скарзі засуджений, серед іншого, зазначав, що його винуватість не доведено поза розумним сумнівом, оскільки він перебував на окупованій території та не міг передавати інформацію про розташування ЗСУ на неокупованій території. Вказував, що не встановлено відповідних наслідків у вигляді спричинення ушкоджень будь-яким особам або їх смерті.

Верховний Суд вказав, що злочин, передбачений статтею 111 КК України, є кримінальним правопорушенням з формальним складом, а тому відсутність наслідків у виді смерті будь-яких осіб не зумовлює відсутність складу вказаного злочину.

Касаційний суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про доведеність винуватості засудженого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 111 КК України, поза розумним сумнівом, адже встановлено, що координати, відмічені засудженим у зображеннях карт, вказували на місцевість, на якій перебували військовослужбовці ЗСУ і військова техніка. Ця інформація у відкритому доступі та засобах масової інформації не висвітлювалася.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 13.03.2024 у справі № 953/3558/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857>

Місцевий суд, з вироком якого погодився суд апеляційної інстанції, визнав винуватою і засудив за частиною першою статті 111 КК України (у редакції Закону України від 07 жовтня 2014 року № 1689-VII), частиною першою статті 258-3 КК України (у редакції Закону України від 07 жовтня 2014 року № 1689-VII) особу, яка не пізніше січня 2017 року створила та забезпечила функціонування

Дайджест судової практики ВС

мережі інформаторів, які здійснювали збір інформації про переміщення підрозділів і військової техніки ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів, задіяних у проведенні Антитерористичної операції на території Донецької області, для подальшого використання учасниками вказаної терористичної організації зазначеної інформації у веденні терористичної діяльності проти органів державної влади та військових підрозділів України.

Захисник у касаційній скарзі зазначав про невстановлення, на його думку, органом досудового розслідування та судами особи обвинуваченої.

Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду, який зазначив, що в ході досудового розслідування було здійснено тимчасовий доступ до банківської таємниці за рахунками, відкритими засудженою в «Приватбанку», за результатами якого вилучено копію паспорта громадянина Україна, що дало змогу органу досудового розслідування ідентифікувати особу обвинуваченої.

Суд касаційної інстанції зауважив, що місцевим судом крім протоколу зазначеній слідчої дії також були досліджені протоколи огляду наявної в мережі Інтернет інформації про причетність засудженої до участі у діяльності терористичної організації «днр», за результатами яких було знайдено особу з відповідними даними, а саме фотозображення особи жіночої статі, зовні схожої на засуджену та інформації про ім'я та її домашню адресу; висновок судово-портретної експертизи тощо, на підставі яких місцевий суд дійшов обґрунтованого висновку про встановлення особи засудженої.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 25.01.2023 у справі № 225/1957/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686126>

Місцевий суд, із яким погодився апеляційний суд, визнав винуватим і засудив суддю, представника судової влади, громадянина України за частиною першою статті 111 КК України за те, що він вчинив дії, спрямовані на спричинення шкоди суверенітетові та терitorіальній цілісності України, які виразились у наданні допомоги державним органам РФ у проведенні підривної діяльності проти України та продовженні окупації частини її території, тобто державної зради, а саме в тому, що він за результатами проведеного державними органами РФ конкурсу указом президента РФ був призначений на посаду судді верховного суду Республіки Крим РФ на окупованій території АР Крим і продовжив здійснення правосуддя вже як суддя верховного суду Республіки Крим РФ.

У касаційній скарзі захисник стверджував, що відповідно до Постанови Верховної Ради України № 1304-VIII «Про звільнення судді», на яку в своєму рішенні також послався суд першої інстанції, його підзахисний був звільнений з посади судді Апеляційного суду АР Крим у зв'язку з порушенням присяги судді,

Дайджест судової практики ВС

що свідчить про те, що на момент ухвалення вироку він вже не був суб'єктом злочину.

Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про те, що обвинувачений, будучи суддею Апеляційного суду АР Крим, надавав іноземній державі (рф) та її представникам допомогу у проведенні підривної діяльності проти України, а саме здійснював «правосуддя» від імені іноземної держави (рф), чим забезпечив функціонування незаконно створених рф судових органів, становлення та змінення окупаційної влади рф на території України.

Як вбачається з матеріалів провадження, місцевий суд, ухвалюючи стосовно судді обвинувальний вирок за частиною першою статті 111 КК України, зауважив, що обвинувачений до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України чи Вищої ради юстиції із заявами про переведення до іншого суду на території України чи про звільнення з посади за загальними обставинами не звертався, хоча таку можливість мав; з огляду на законодавство України із заявою про вихід із громадянства України (ЗУ «Про громадянство») не звертався, а також не скористався своїм правом заявити про бажання зберегти громадянство України на території тимчасово окупованої Республіки Крим (ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України») та, як наслідок, автоматично був визнаний громадянином рф.

Отже, факт звільнення обвинуваченого з посади судді Апеляційного суду АР Крим у зв'язку з порушенням ним присяги судді, не може свідчити про те, що останній не є суб'єктом злочину, передбаченого частиною першою статті 111 КК України, та не звільняє його від кримінальної відповідальності за вчинені ним діяння за тих обставин, що визнані судом доведеними.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 18.04.2024 у справі № 753/8639/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558616>

Місцевий суд, з яким погодився суд апеляційної інстанції, засудив працівницю АТ «Укрпошта» за частиною другою статті 111 КК України (у редакції Закону України від 03 березня 2022 року № 2113-IX) за те, що вона в умовах воєнного стану за допомогою месенджера «Telegram» передавала представникам держави-агресора відомості щодо місцезнаходження військової техніки, особового складу ЗСУ, а також про їх переміщення, повідомляла напрямки розташування населених пунктів і відстань між ними, указувала місця влучань артилерійських та авіаційних боєприпасів, випущених збройними силами рф, що давало змогу здійснювати координацію військовослужбовцями держави-

агресора свого вогню, надавала відомості щодо пунктів видачі гуманітарної допомоги мешканцям.

У касаційній скарзі захисник указував на недоведеність наявності в діях підзахисної складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 111 КК України.

Верховний Суд указав, що надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України полягає у сприянні їх можливим чи дійсним зусиллям заподіяти шкоду національній безпеці України. Види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними.

Державна зрада є закінченим злочином не з моменту встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками чи з моменту отримання від них злочинного завдання, а з моменту вчинення певних конкретних дій на шкоду Україні.

Вчиняючи державну зраду, винний усвідомлює, що він здійснює перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (вчинює шпигунські дії, надає іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомогу в проведенні підривної діяльності проти України) і бажає цього.

Формульовання «на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України» визначає суб'єктивну спрямованість дій винного, однак не є характеристикою суспільно небезпечних наслідків діяння. Факт заподіяння вказаної шкоди не має значення для кваліфікації діяння за статтею 111 КК України.

Верховний Суд дійшов висновку, що встановлені фактичні обставини справи вказують на те, що працівниця «Укрпошти» діяла саме з метою спричинення шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України в умовах воєнного стану, а її дії полягали в наданні іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України.

Отже дії засудженої містять склад кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 111 КК України.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 09.04.2024 у справі № 639/1528/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118297134>

Дайджест судової практики ВС

Місцевий суд, з яким погодився суд апеляційної інстанції, визнав винуватим і засудив обвинуваченого за частиною другою статті 111 КК України за те, що він у період воєнного стану надавав, у тому числі за плату, представнику РФ відомості щодо переміщення, руху та розташування ЗСУ, підрозділів ДПСУ та інших військових формувань, а також виконував інші його завдання. Обвинувачений був обізнаний про те, що представник РФ про отриману від нього інформацію доповідав керівництву, а в днр, лнр їздив у відрядження.

У касаційній скаргі захисник стверджував, що дії підзахисного неправильно кваліфіковано за частиною другою статті 111 КК України, оскільки в його діях відсутня ознака державної зради чи шпигунства – надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України саме іноземній державі, іноземній організації або їх представникам. У зв'язку з цим дії підзахисного мали бути кваліфіковані за частиною третьою статті 114-2 КК України.

Верховний Суд констатував, що відповідальність за статтею 114-2 КК України настає у випадку поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України; поширення інформації про переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості. Частиною 3 цієї статті передбачено, що відповідальність настає за дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або шпигунства.

Дії, передбачені частинами 1 чи 2 статті 114-2 КК України, вчинені з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, мають кваліфікуватися за статтею 111 КК України як державна зрада у формі надання допомоги іноземній державі або її представникам у проведенні підривної діяльності проти України, - якщо ці дії вчинені громадянином України, а відповідні відомості не є державною таємницею. Тому в таких випадках частина третя статті 114-2 КК України застосовуватися не може.

Верховний Суд указав, що місцевий суд правильно зазначив про те, що засуджений усвідомлював, що РФ здійснює широкомаштабну збройну агресію проти України та що надані відомості можуть бути використані ними для планування та проведення бойових чи диверсійних дій проти України, спрямованих на захоплення її територій, зменшення її воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони шляхом проведення ударів по відповідних об'єктах.

Дайджест судової практики ВС

Це підтверджується його активною участю в дослідженій переписці, зокрема тим, що засуджений відшуковував і передавав інформацію, яка становить інтерес для іноземної держави, проявляв ініціативу у виконанні поставлених йому завдань, активно обговорював їх та пропонував варіанти вирішення.

Наведені обставини спростовують версію захисника про відсутність у засудженого умислу на спричинення шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 24.04.2024 у справі № 743/149/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118725214>

Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України)

Вироком місцевого суду, залишеним без зміни судом апеляційної інстанції, визнано винуватою та засуджено за частиною сьомою статті 111-1 КК України особу, яка в період з початку липня до початку вересня 2022 року погодилася на пропозицію військових РФ та добровільно зайніла посаду поліцейського у новоствореному правоохоронному органі – «народній міліції», а саме посаду водія чергової частини, і виконувала обов'язки за цією посадою.

У касаційній скарзі засуджений, пославшись на висновок ВП ВС у справі № 633/195/17 (проводження № 13-39кс23) щодо тлумачення терміна «працівник правоохоронного органу», вказував, що посада, яку він займав у створеному окупаційною владою органі, не відноситься до правоохоронних чи правозастосовних. Вважав, що його дії, які виразились у добровільному зайнятті посади водія, що передбачала управління майном у вигляді транспортних засобів, а також списання паливно-мастильних матеріалів, слід кваліфікувати за частиною п'ятою статті 111-1 КК України.

Верховний Суд зауважив, що у нормативній конструкції частини сьомої статті 111-1 КК України термін «працівник правоохоронного органу» не використовується, тому дії засудженого, який перебував на посаді водія незаконно створеного на окупованій території правоохоронного органу і забезпечував його функціонування, правильно кваліфіковані за частиною сьомою статті 111-1 КК України.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 22.01.2024 у справі № 953/406/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116670763>

Місцевий суд, з вироком якого погодився суд апеляційної інстанції, засудив за частиною п'ятою статті 111-1 КК України особу, яка надала добровільну згоду на призначення та зайлала посаду в. о. керівника Комунального підприємства

Дайджест судової практики ВС

«Благоустрій міста» самопроголошеної «військово-цивільної адміністрації Куп'янського району Харківської області» у структурі окупаційної адміністрації держави-агресора.

У касаційній скарзі захисник вказував на відсутність у діянні засудженого таких обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, як добровільність зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Вказував, що зайлмана засудженим посада була номінальною і що він зайняв її під психічним і фізичним тиском окупантів.

Верховний Суд звернув увагу, що у кримінальному праві добровільним вважається діяння, яке вчинено при можливості вибрати декілька варіантів поведінки, з урахуванням сукупності обставин, які за приписами статей 39, 40 КК України можуть виключати кримінальну протиправність.

Судами було встановлено, що засуджений працював з 2016 року на посаді інженера з охорони праці на підприємстві «Благоустрій міста», опинившись в окупації внаслідок захоплення насильницьким незаконним способом території м. Куп'янська представниками держави-агресора РФ, не бажаючи втрачати роботу, зайняв посаду в.о. керівника Комунального підприємства «Благоустрій міста» самопроголошеної «військово-цивільної адміністрації Куп'янського району Харківської області». Засуджений особисто зареєстрував у «податковій службі» новостворене «Комунальне підприємство «Благоустрій міста», брав участь у нарадах в «управлінні житлово-комунального господарства військово-цивільної адміністрації Куп'янського району Харківської області», отримував заробітну плату в рублях та мав у своєму підпорядкуванні 105 осіб. Отже, засуджений добровільно виконував організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції без фізичного чи психічного примусу з боку осіб, які представляли РФ.

Також Верховний Суд указав, що за частиною п'ятою статті 111-1 КК України, серед іншого, передбачена відповіальність за добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

У складі цього правопорушення важливим для кваліфікації є місце його вчинення - тимчасово окупована територія України.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 31.01.2024 у справі № 638/5446/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705070>

Дайджест судової практики ВС

Вироком місцевого суду, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду, особу визнано винуватою та засуджено за частиною сьомою статті 111-1 КК України, а саме за те, що вона, вступивши у злочинну змову з представниками держави-агресора, добровільно зайняла в незаконно створеному пісвідправоохранному органі – «прокуратурі Марківського району лнр» посаду заступника прокурора Марківського району Генеральної прокуратури «лнр».

У касаційній скарзі сторона захисту просила рішення судів попередніх інстанцій змінити та призначити засудженому покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років. Вказувала, що засуджений не мав прямого умислу на вчинення інкримінованого йому кримінального правопорушення, а лише бажав професійно реалізуватись за рахунок того, що більш успішні категорії населення залишили тимчасово окуповані території.

Верховний Суд погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій та звернув увагу, що суспільна небезпека кримінального правопорушення, передбаченого частиною сьомою статті 111-1 КК України, полягає у тому, що особа (колаборант), з використанням умов воєнного стану, співпрацює з окупаційною владою на шкоду власній державі, тим самим свідомо допомагає агресору створити вертикаль незаконних органів влади.

Оскільки окупація території Луганської області та встановлення на цій території окупаційних органів влади, мала відкритий характер, а тому засуджений, будучи громадянином України та випускником ВНЗ України, тобто носієм вищої юридичної освіти, а відповідно і достатнього рівня спеціальних знань в галузі права, займаючи у незаконному правоохранному органі посаду заступника прокурора, очевидно усвідомлював суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачав їх суспільно-небезпечні наслідки і бажав їх настання, тобто діяв з прямим умислом, а не з хибним почуттям кар'єризму, як вказував захисник.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 08.02.2024 у справі № 161/12980/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116955673>

Вироком місцевого суду, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду, громадянина України визнано винуватим і засуджено за частиною сьомою статті 111-1 КК України, а саме за те, що він за пропозицією військових РФ добровільно зайняв посаду поліцейського патрульно-постової служби в незаконному правоохранному органі «народна міліція», створеному на тимчасово окупованій території, та почав виконувати обов'язки з охорони в нічний час його адміністративної будівлі.

У касаційній скарзі захисник стверджував, що його підзахисний вчинив закінчений замах на добровільне зайняття посади в правоохранному органі, оскільки виконував функції лише з охорони будівлі, що не свідчить

про реалізацію ним обов'язків, притаманних посаді поліцейського в правоохоронному органі.

Верховний Суд указав, що у частині сьомій статті 111-1 КК України передбачено відповідальність за вчинення громадянином України колабораційної діяльності в умовах окупації у вигляді співпраці з державою-агресором у її інтересах, зокрема, через незаконні правоохоронні органи, які створені на тимчасово окупованій території, у формі добровільного, тобто з власної волі та за відсутності фізичного чи психічного примусу, крайньої необхідності, зайняття в них посади, з метою спричинити шкоду державі Україна. Суспільна небезпечність таких дій полягає в тому, що особа допомагає агресору створити вертикаль незаконних органів влади, яка є основою функціонування державного механізму загалом. Саме така форма колабораційної діяльності порівняно з іншими, передбаченими в частинах 2 та 5 цієї статті, визнається законодавцем найбільш суспільно небезпечною.

З огляду на формулювання диспозиції частини сьомої статті 111-1 КК України сам факт добровільного зайняття громадянином України посади в незаконному правоохоронному органі є достатнім для кваліфікації відповідних дій за цією кримінально-правовою нормою.

Наявність владних повноважень органу та спрямованість його діяльності є визначальними ознаками під час ідентифікації місця роботи колаборанта як органу влади. Під посадою в незаконному правоохоронному органі необхідно розуміти посаду в такому органі, що створений під час окупації, яка передбачає діяльність як працівника правоохоронного органу (у розумінні статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

Відповідно до чинного законодавства України, заняття посади державної служби необхідно розглядати як у контексті проведення підготовчих дій щодо призначення певної особи на посаду, так і в контексті виникнення такого юридичного факту, як призначення особи на певну посаду з офіційним оформленням трудових відносин.

Здійснення громадянином України на тимчасово окупованій території діяльності не в органі влади (на підприємстві, в установі, організації; зайняття індивідуальним підприємництвом тощо) або виконання роботи, що не пов'язана із зайняттям посади (лікар, фармацевт, працівник житлово-комунальної сфери, пожежник, працівник рятувальної служби кладовища, адвокат тощо), не утворює складів кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2, 5 та 7 статті 111-1 КК України.

Установлені судами попередніх інстанцій фактичні обставини цього кримінального провадження свідчать про те, що засуджений виконав усі дії, які вважав необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, і це кримінальне правопорушення було закінченим з моменту зайняття ним посади, факт якого доведено як змістом досліджених судом документів, так і тим, що засуджений фактично взявся за виконання трудових обов'язків у цьому органі з метою забезпечення його функціонування, а зміст виконаної ним роботи в цьому конкретному випадку не впливає на кваліфікацію його дій. Відомостей, які б свідчили про те, що ці дії засуджений виконав не добровільно, зокрема під психічним чи фізичним примусом або внаслідок крайньої необхідності, з матеріалів кримінального провадження не вбачається.

Отже, за обставин, установлених судами попередніх інстанцій, дії засудженого правильно кваліфіковано за частиною сьомою статті 111-1 КК України, тому за результатами перегляду судових рішень у касаційному порядку не встановлено неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 20.06.2024 у справі № 953/7182/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119961119>

Громадянина України визнано винуватим у тому, що він із квітня до вересня 2022 року добровільно обіймав посаду директора так званого «Муніципального унітарного підприємства «Благоустрій Сватівського району» (мовою оригіналу «Муниципальное унитарное предприятие «Благоустройство Сватовского района»), тобто посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій в окупаційній адміністрації держави-агресора – РФ, створеній на тимчасово окупованій території, а саме в м. Сватове Сватівського району Луганської області.

Вироком місцевого суду особу засуджено за частиною п'ятою статті 111-1 КК України. Апеляційний суд вважав, що дії обвинуваченого необхідно кваліфікувати як передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та збройним формуванням держави-агресора і провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. Тому апеляційний суд змінив вирок суду першої інстанції та перекваліфікував дії обвинуваченого з частини п'ятої статті 111-1 КК України на частину четверту статті 111-1 КК України.

У касаційній скаргі прокурор зазначав, що апеляційним судом безпідставно перекваліфіковано дії обвинуваченого, оскільки в суді першої інстанції достеменно встановлено, що обвинувачений добровільно займав посаду

Дайджест судової практики ВС

директора «Муніципального унітарного підприємства «Благоустрій Сватівського району» у структурі окупаційної адміністрації держави-агресора, що створена представниками держави-агресора РФ на тимчасово окупованій території України. Натомість неспроможним є висновок суду апеляційної інстанції про непідтвердження, що вказана посада не пов'язана з виконанням ним організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій саме в незаконних органах влади на тимчасово окупованій території в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Верховний Суд указав, що з урахуванням визначення у пункті 6 статті 1-1 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території України» поняття «окупаційна адміністрація РФ», наданих стороною обвинувачення доказів, а саме розпорядження так званого «Главы Администрации Сватовского района Луганской Народной Республики» про створення «Муниципального унитарного предприятия «Благоустройство Сватовского района», розпорядження так званого «Главы Администрации Сватовского района Луганской Народной Республики» про призначення директором вказаного підприємства засудженого, практики Верховного Суду, викладеної у постанові від 31 січня 2024 року (справа № 638/5446/22, провадження № 51-4092км23), апеляційний суд дійшов передчасного висновку, що посада директора так званого «Муніципального унітарного підприємства «Благоустрій Сватівського району» (мовою оригіналу «Муниципальное унитарное предприятие «Благоустройство Сватовского района»), яку займав засуджений, не пов'язана з виконанням ним організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій саме у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території чи в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 31.07.2024 у справі № 185/2163/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120838438>

Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст.114-2 КК України)

Вироком місцевого суду, залишеним без змін апеляційним судом, особу засуджено за частиною другою статті 114-2 КК України, а саме за те, що вона в умовах воєнного стану поширювала інформацію про розташування ЗСУ, за можливості їх ідентифікації на місцевості, хоча така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом ЗСУ,

Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами.

У касаційній скарзі захисник засудженого просив скасувати судові рішення та закрити кримінальне провадження за відсутністю в діях підзахисного складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 114-2 КК України, через малозначність діяння (частина друга статті 11 КК України). Посилаючись на вказану норму права, захисник вважав, що дії засудженого не є злочинними, оскільки не спричинили істотної шкоди інтересам безпеки держави Україна. Зазначав, що стороною обвинувачення не надано доказів про те, що начебто інформація у Facebook, яка поширина засудженим, знаходитьться в причинному зв'язку з обстрілами в кінці червня та на початку липня 2022 року м. Харкова.

Верховний Суд не погодився з рішенням суду апеляційної інстанції та зазначив наступне. Якщо захисник особи, яку засуджено за частиною другою статті 114-2 КК України за те, що вона в умовах воєнного стану поширювала інформацію про розташування ЗСУ, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом ЗСУ, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, в апеляційній скарзі зазначає, що в діях обвинуваченого відсутній склад цього кримінального правопорушення через малозначність, оскільки ніякої шкоди ця інформація безпеці держави Україна не спричинила, то суд апеляційної інстанції зобов'язаний перевірити доводи скарги сторони захисту, надати на них вичерпні, аргументовані та конкретні відповіді, провести належний аналіз і оцінку обставин.

Проте апеляційний суд при розгляді апеляційної скарги захисника взагалі не зазначив наведених у скарзі доводів, не перевірив їх, вичерпних відповідей на них не дав.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 31.01.2024 у справі № 953/6943/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116799152>

1.2. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України)

Органом досудового розслідування особа обвинувачувалася в поширенні та уподобанні матеріалів, у яких містилося виправдовування та визнання правомірною збройної агресії РФ проти України, на власній сторінці соціальної мережі «Вконтакте», тобто у вчиненні кримінальних правопорушень,

Дайджест судової практики ВС

передбачених частинами 1 та 2 статті 436-2 КК України (декілька епізодів кримінальних правопорушень із зазначеними датами їх вчинення – 24 лютого 2022 року, 09 березня 2022 року, 19 березня 2022 року та 21 березня 2022 року). Вироком місцевого суду, залишеним без змін судом апеляційної інстанції, особу було визнано винуватою та засуджено за частиною першою статті 436-2 КК України і частиною другою статті 436-2 КК України.

У касаційній скарзі сторона захисту просила змінити оскаржувані рішення в частині призначеного покарання та звільнити засуджену від відбування призначеного покарання з випробуванням.

Верховний Суд звернув увагу, що 03 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила ЗУ № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції», яким розділ ХХ КК було доповнено статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». ЗУ № 2110-IX набув чинності 16 березня 2022 року.

За даними обвинувального акта особа обвинувачувалась у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1 та 2 статті 436-2 КК України (декілька епізодів кримінальних правопорушень – 24 лютого 2022 року, 09 березня 2022 року, 19 березня 2022 року та 21 березня 2022 року). Таким чином, інкриміновані особі епізоди злочинної діяльності від 24 лютого 2022 року та 09 березня 2022 року вчинені нею до 16 березня 2022 року, тобто до набрання чинності ЗУ № 2110-IX, тому ці епізоди злочинної діяльності з обсягу обвинувачення за частиною другою статті 436-2 КК України підлягають виключенню.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 18.05.2023 у справі № 127/12127/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111096337>

Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України)

За вироком суду, залишеним без змін апеляційним судом, двох осіб (кожного) було засуджено до покарання у виді позбавлення волі: за частиною другою статті 27, частиною другою статті 28 і частиною другою статті 437 КК України, за частиною другою статті 27, частиною другою статті 28 і частиною першою статті 438 КК України, частиною третьою статті 146 КК України, частиною другою статті 260 КК України, частиною першою статті 263 КК України.

Цим самим вироком засуджено інших двох осіб (кожного) за частиною другою статті 27, частиною другою статті 28 і частиною другою статті 437 КК України, частиною другою статті 27, частиною другою статті 28 і частиною першою статті 438 КК України, частиною третьою статті 146 КК України, частиною другою

статті 260 КК України, за частиною першою статті 263 КК України, судові рішення щодо яких у касаційному порядку не оскаржено.

Як вбачається з вироку, у період з кінця травня по 24 липня 2014 року на території м. Лисичанська засуджені у складі незаконного збройного формування за попередньою змовою з не встановленими слідством особами брали участь у веденні агресивних воєнних дій. Використовуючи міномети, гранатомети й інше військове озброєння, засуджені обстрілювали позиції, знищували живу силу та бойову техніку ЗСУ, Національної гвардії України, підрозділів територіальної оборони, правоохранних органів нашої держави; несли службу на блокпості. окрім цього, засуджені у складі організованої злочинної групи із застосуванням зброї викрали шістьох осіб, вивозили до Лисичанського міського відділу СБУ і силоміць утримували їх там у підвалному приміщенні, незаконно позбавляючи волі впродовж тривалого часу. Під час незаконного позбавлення потерпілих волі неодноразово вивозили їх до блокпоста і з погрозами застосування зброї примушували там будувати й облаштовувати захисні споруди, а також виконувати інші фізичні роботи, спрямовані на стратегічне й тактичне забезпечення ведення окупаційною армією бойових дій проти ЗСУ. У складі не передбаченого законом збройного формування засуджені за не встановлених досудовим розслідуванням обставин незаконно придавали, носили і зберігали при собі вогнепальну зброю невстановленого зразка, яку використовували під час ведення агресивної війни, викрадення й незаконного позбавлення волі людей, забезпечення їх охорони і примусу до виконання робіт.

Передаючи справу на розгляд ВП ВС, колегія суддів ККС вважала за необхідне вирішити виключну правову проблему щодо кримінальної відповідальності за статтею 437 КК України осіб, які не здійснюють військового та політичного керівництва державою-агресором, не наділені службовою компетенцією чи іншими можливостями впливати на прийняття рішень щодо планування, підготовки, розв'язування чи ведення агресивної війни, агресивних воєнних дій та/або контролювати їх виконання, однак задіяні як співвиконавці в заходах, що за змістом є участю у веденні такої війни чи воєнних дій.

Велика Палата Верховного Суду сформулювала висновок про те, що діяння, визначені у статті 437 КК України, здатні вчиняти особи, які в силу службових повноважень або фактичного суспільного становища спроможні здійснювати ефективний контроль за політичними чи воєнними діями або керувати ними та/або істотно впливати на політичні, військові, економічні, фінансові, інформаційні та інші процеси у власній державі чи за її межами, та/або керувати конкретними напрямами політичних або воєнних дій.

Планування, підготовка, розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, та ведення агресивної війни чи агресивних воєнних дій вимагає наявності у суб'єктів або відповідних повноважень, ресурсів у сферах міжнародних відносин,

Дайджест судової практики ВС

внутрішньої політики, оборони, промисловості, економіки, фінансів, або такого суспільного становища, яке дозволяє їм впливати на прийняття відповідних рішень уповноваженими особами. Вони можуть, зокрема, але не виключно: окреслювати загальний курс розвитку держави, реалізовувати його; представляти державу в міжнародних відносинах; впливати на її нормотворчу діяльність; формувати державну політику; формувати національну ідеологію та забезпечувати її впровадження у життя через масовий вплив на суспільну думку; затверджувати склад і керувати збройними силами, підпорядкованими державі, а також незаконними воєнізованими чи збройними формуваннями; визначати стратегічні завдання для економіки та промисловості (у тому числі спрямовані на обслуговування ними військових цілей); забезпечувати фінансування воєнних заходів; керувати матеріально-технічним забезпеченням впровадження цих заходів.

До осіб з відповідними можливостями можуть належати, наприклад: глави держав та урядів; члени парламенту; лідери політичних партій; дипломати; керівники спецслужб; командири збройних сил, підпорядкованих державі, а також незаконних воєнізованих чи збройних формувань; інші особи, які фактично діють як військові командири; керівники органів виконавчої влади, які здійснюють функції з вироблення та реалізації державної політики і нормативно-правового регулювання у сфері діяльності збройних формувань і обігу зброї; керівники, правовий статус яких не охоплюється поняттям військового командира і які здійснюють владу або контроль щодо осіб, які беруть участь в агресивній війні чи агресивних воєнних діях; інші особи, які хоча й не займають формальних посад, проте здатні реально впливати на військово-політичні процеси, пов'язані з плануванням, підготовкою, розв'язуванням агресивної війни чи воєнного конфлікту та веденням агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 28.02.2024 у справі № 415/2182/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176>

Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України)

Вироком місцевого суду, залишеним без змін апеляційним судом, обвинуваченого визнано винуватим та засуджено за частиною першою статті 438 КК України, а саме за те, що він, перебуваючи з 28 травня 2020 року на посаді військового комісара «Республіки Крим», а до цього з 27 березня 2019 року – на посаді старшого помічника військового комісара «Республіки Крим», на час проведення призовних кампаній, усвідомлюючи наявність міжнародного збройного конфлікту й тимчасову окупацію АРК і м. Севастополя, керуючись у своїй діяльності Федеральним законом «О воинской обязанности и военной службе» від 28 березня 1998 року № 53-ФЗ та іншими нормативно-

правовими актами країни окупанта – РФ, здійснював примусовий призов цивільного населення України, яке проживає на тимчасово окупованій території України – АР Крим та м. Севастополя, на строкову військову службу до збройних сил РФ.

У касаційній скарзі захисник, серед іншого, вказував про незгоду із судовими рішеннями, оскільки його підзахисному пред'явлена неконкретне обвинувачення, а його повноваження не поширювалися на всю територію АР Крим і м. Севастополя; стороною обвинувачення не доведено факт фізичного чи психологічного примусу, який був застосований саме засудженим до цивільного населення; суди не встановили будь-яких осіб, яких шляхом примусу зобов'язували служити в збройних силах РФ та які є потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 438 КК України.

Верховний Суд погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій про те, що обвинувачений, обіймаючи посади «старшого помічника військового комісара» та «військового комісара», реалізовував державну політику РФ у військовій сфері на території АРК, а тому його дії правильно кваліфіковані за частиною першою статті 438 КК України.

Касаційний суд зазначив, що цивільне населення АР Крим м. Севастополя з дня тимчасової окупації РФ перебуває під захистом Женевської конвенції. У частині першій статті 51 Женевської конвенції встановлено, що окупаційна держава не може примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах. Забороняється будь-який тиск чи пропаганда, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу. Таким чином у розумінні Женевської конвенції примусом, спрямованим на проходження військової служби, є не лише фізичний чи психологічний вплив на особу, а й будь-яка форма тиску чи пропаганди.

Суди встановили, що засуджений, обіймаючи посади «старшого помічника військового комісара» та «військового комісара», керувався положеннями Федерального закону РФ «О воинской обязанности и военной службе», відповідно до частини першої статті 8 якого «граждане обязаны состоять на воинском учете, за исключением граждан: освобожденных от исполнения воинской обязанности в соответствии с настоящим Федеральным законом; проходящих военную службу». Статтями 7–7.1 зазначеного закону РФ передбачена система заходів державного примусу за ухилення від проходження військової служби.

Судами попередніх інстанцій також встановлено, що у повістці, яку підписував засуджений, вказано про обов'язок з'явитися у військовий комісаріат на засідання призовної комісії, що беззаперечно свідчить про те,

що у особи, якій адресувалася ця повістка, немає права вибору, оскільки неприбуття до військкомату буде розцінене як ухиляння від проходження військової служби. У таких випадках обвинувачений особисто ініціював передбачені законодавством окупаційної влади заходи примусу, достеменно усвідомлюючи, що ці особи перебувають під захистом Конвенції. Обвинувачений не лише підписував повістки про виклик цивільного населення на засідання призовних комісій, а й брав участь у вказаних засіданнях, на яких обговорювались питання розшуку та повідомлення осіб, які нібито підлягають призову на строкову військову службу до збройних сил РФ. Крім того, обвинувачений особисто звертався до голови адміністрації міста, призначеного окупаційною владою, з проханням надати допомогу в розшуку осіб, які уникають призову, та вручені їм повісток.

Верховний Суд звернув увагу на те, що кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою статті 438 КК України, є злочином з формальним складом. Отже для кваліфікації дій засудженого не має значення те, що досудовим розслідуванням не встановлено конкретну кількість осіб, призваних на строкову військову службу до збройних сил РФ протягом 2015–2020 років і не визнано цих осіб потерпілими.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 28.02.2024 у справі № 753/14148/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733>

2. Покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з війною. Призначення покарання та звільнення від його відбування

2.1. Покарання та його види

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України)

Місцевий суд визнав особу винуватою в наданні добровільної згоди представникам окупаційної адміністрації РФ на призначення на посаду директора школи та запровадженні стандартів освіти держави-агресора і засудив її за частиною третьою статті 111-1 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки з позбавленням права обіймати будь-які посади в органах державного управління та органах місцевого самоврядування на строк 10 років. Апеляційний суд скасував цей вирок у частині призначеного покарання та засудив особу до покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування чи органах, що надають публічні послуги у сфері освіти, на строк 10 років.

У касаційній скаргі сторона захисту стверджувала, що апеляційний суд при призначенні додаткового покарання не визначив кола посад у сфері освіти, як

це встановлено санкцією частини третьої статті 111-1 КК України, а застосоване формулювання з огляду на поняття «публічна послуга» є недоречним.

Верховний Суд зауважив, що якщо в санкції статті Особливої частини КК визначено характер посади або вид діяльності, то формулювання покарання у вироку має точно відповідати змісту цієї санкції. Якщо ж покарання у санкції зазначене в загальній формі, то суд повинен конкретизувати правову заборону і точно вказати у вироку характер та коло тих посад або вид тієї чи іншої діяльності, права обіймати які чи займатися якою він позбавляє особу, яка притягується до кримінальної відповідальності. При цьому, відповідне покарання має бути сформульоване таким чином, щоб засуджена особа була позбавлена можливості обіймати зазначені у вироку посади або займатися діяльністю в будь-якій галузі, а також була позбавлена можливості обіймати такі посади або займатися такою діяльністю, які за змістом і обсягом повноважень є аналогічними тим, з якими було пов'язане вчинене кримінальне правопорушення.

Апеляційний суд дійшов висновку, що формулювання призначеного додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати будь-які посади в органах державного управління та органах місцевого самоврядування, визначене місцевим судом у вироку, є неправильним через суттєве звуження вказаного поняття ніж те, яке передбачене санкцією відповідної статті. Оскільки засуджений займав посаду директора навчального закладу та впроваджував стандарти освіти держави-агресора у закладі освіти, а на час розгляду кримінального провадження займав посаду інструктора-методиста у комунальному закладі «Міська комплексна дитячо-юнацька спортивна школа», тобто продовжував працювати у закладі освіти, то апеляційний суд погодився з доводами прокурора про необхідність зазначити під час призначення додаткового покарання і посади саме у сфері освіти.

Верховний Суд погодився з такими висновками апеляційного суду та водночас вказав, що згідно із положеннями пункту 18 частини першої статті 1 ЗУ «Про освіту» освітня послуга – це комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання. Зазначені освітні послуги, які за своєю суттю є публічними, надають у тому числі заклади освіти або навчальні заклади, які у всій сукупності утворюють систему освіти та є інституційною основою педагогіки. Самі ж навчальні заклади засновуються на державній, комунальній чи приватній формі власності. До комунальних закладів освіти відносяться у тому числі середні загальноосвітні школи на місцях, які належать до сфери управління

Дайджест судової практики ВС

місцевих, міських, районних, або районних у містах рад, тобто відносяться до системи управління органів місцевого самоврядування, контроль за рівнем акредитації та наданням освітніх послуг яких здійснюється з боку органів державного управління.

На думку колегії суддів, посилання на заборону займати посади також і в органах, що надають публічні послуги у сфері освіти, з огляду на законодавчо невизначений перелік послуг, які є публічними, та суб'єктів, які такі послуги можуть надавати, якраз і спрямовано на виключення можливості засудженому займатися будь-якою діяльністю, у тому числі й щодо надання публічних послуг, які можуть бути пов'язані з освітньою діяльністю.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 06.03.2024 у справі № 183/1441/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117590210>

Місцевий суд визнав особу – вчителя української мови загальноосвітнього закладу освіти винуватою в публічному виправдовуванні дій збройних сил РФ, що було здійснене під час засідання методичного об'єднання вчителів, та засудив її за частиною першою статті 111-1 КК України до покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування, строком на 10 років. Переглядаючи цей вирок, апеляційний суд вказав, що дії засудженої не були пов'язані з навчальною та виховною діяльністю учнів, і визнав за можливе збереження за останньою права обіймати посаду вчителя або займатися вчительською діяльністю.

У касаційній скарзі прокурор вказував, що призначене засудженій покарання не сприятиме недопущенню вчинення засудженою кримінальних правопорушень у сфері здобуття освіти.

Верховний Суд звернув увагу, що за вчинення проступку, передбаченого частиною першою статті 111-1 КК України, визначено лише покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років. Такий вид покарання може застосовуватися як до осіб, які вже обіймають певні посади або здійснюють відповідну діяльність, так і до осіб, які такі посади можуть обійняти в майбутньому, або ж у майбутньому можуть здійснювати відповідну діяльність.

Суд апеляційної інстанції належним чином проаналізував характер дій засудженої, а саме те, що вона будучи вчителем всупереч положенням частини другої статті 54 ЗУ «Про освіту» порушила свої обов'язки, зокрема: дотримуватися педагогічної етики; настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності,

працелюбства; та вчинила дії, які виразились у публічному запереченні здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України та публічних закликах до підтримки рішень та дій держави агресора та збройних формувань. Разом з цим, згідно інформації, наданої стороною обвинувачення, засуджена звільнена із займаної нею посади на підставі пункту 3 частини першої статті 41 КЗпП України (вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи).

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 04.04.2023 у справі № 295/5493/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055033>

Конфіскація майна (ст. 59 КК України)

Місцевий суд визнав особу винуватою і засудив за частиною третьою статті 109 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки з конфіскацією всього належного їй майна, окрім житла. Апеляційний суд змінив цей вирок у частині призначеного покарання та призначив засудженному покарання у виді обмеження волі на строк 3 роки, без конфіскації майна, мотивуючи це тим, що він вчинив некорисливий злочин.

У касаційній скарзі прокурор, серед іншого, вказував, що, відмовляючи у призначенні додаткового покарання у виді конфіскації майна, апеляційний суд неправильно застосував закон України про кримінальну відповідальність.

Верховний Суд, скасовуючи ухвалу апеляційного суду, зауважив, що згідно з частиною другою статті 59 КК України конфіскація майна застосовується за вчинений засудженим злочин, передбачений частиною третьою статті 109 КК України, незалежно від того, чи мали такі дії корисливий характер. Положення зазначененої норми передбачають, що конфіскація майна застосовується за злочини проти основ національної безпеки України незалежно від ступеня їх тяжкості, і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України.

Хоча частина третя статті 109 КК України передбачає альтернативну можливість застосування або незастосування конфіскації майна, апеляційний суд, крім посилання на відсутність корисливого мотиву, будь-яких інших обґрунтувань щодо незастосування додаткового покарання у виді конфіскації майна не навів, чим допустив істотне порушення вимог кримінального процесуального закону та неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 29.11.2023 у справі № 595/359/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476534>

Дайджест судової практики ВС

Місцевий суд, з яким погодився суд апеляційної інстанції, визнав особу винуватою і засудив за частиною другою статті 111-1 КК України до покарання у виді позбавлення права обімати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування чи органах, що надають публічні послуги, на строк 12 років з конфіскацією всього належного їй майна.

Особу визнано винуватою в тому, що вона, будучи обізнаною про факт ведення РФ агресивної війни проти України, невизнання РФ поширення державного суверенітету України на її тимчасово окуповані території, перебуваючи на тимчасово окупованій території в смт Новоселівка Донецької області, з корисливих мотивів, з метою співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та окупаційною адміністрацією, надала згоду і добровільно обійняла т. зв. некерівну посаду «квартальної Новоселовського поселкового совета Краснолиманського району администрации г. Енакиево днр», створену на тимчасово окупованій території окупаційною адміністрацією РФ, яку обіймала до 24 серпня 2022 року і отримала заробітну платню в розмірі 3700 рублів готівкою. У касаційній скарзі захисник стверджував, що суди безпідставно призначили його підзахисний додаткове покарання у виді конфіскації майна, яке в її випадку є надмірним.

Верховний Суд перевірив, що засуджена займала посаду у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, та отримувала оплату такої праці. Тобто, в її діях наявний корисливий мотив, що є підставою для застосування до засудженої додаткового, передбаченого санкцією статті, покарання у виді конфіскації належного їй майна.

Водночас, виходячи з конкретних обставин цього кримінального провадження, ураховуючи мету покарання, яка полягає в необхідності виправлення засудженої, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженою, так і іншими особами, тяжкість вчиненого кримінального правопорушення (санкцією частини другої статті 111-1 КК України передбачено покарання у виді позбавленням права обімати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без такої), даних про особу засудженої, зокрема, яка має постійне місце проживання, працювала вчителем початкових класів, не заміжня, раніше не судима, на обліку у лікарів психіатра та нарколога не перебуває, позитивно характеризується за місцем мешкання, обставини, що пом'якшують покарання (визнання вини та шире каяття), відсутність обставин, які обтяжують покарання, дотримуючись принципу співмірності та індивідуалізації покарання колегія суддів дійшла висновку про зміну судових рішень в частині призначеного додаткового покарання у виді конфіскації належного їй майна,крім житла.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 10.07.2024 у справі № 202/1375/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120370707>

Обмеження волі (ст. 61 КК України)

Вироком місцевого суду особу визнано винуватою та засуджено за частиною першою статті 110, частиною другою статті 109, частиною другою статті 436-2 КК України та відповідно до статті 70 КК України остаточно призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки без конфіскації майна. Апеляційний суд вирок суду першої інстанції змінив, призначив засудженій покарання за частиною першою статті 110 КК України із застосуванням статті 69 КК України у виді позбавлення волі на строк 1 рік без конфіскації майна; за частиною другою статті 109 КК України у виді обмеження волі на строк 1 рік без конфіскації майна; за частиною другою статті 436-2 КК України у виді обмеження волі на строк 1 рік без конфіскації майна. Відповідно до статті 70 КК України призначив остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 1 рік без конфіскації майна.

У касаційній скарзі прокурор порушував питання про неправильне застосування апеляційним судом положень статті 61 КК України.

Верховний Суд вказав, що за приписами частини третьої статті 61 КК України обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої групи.

Оскільки засуджена має доньку, яка на час постановлення ухвали не досягла чотирнадцятирічного віку, тому призначене їй за частиною другою статті 109, частиною другою статті 436-2 КК України покарання у виді обмеження волі свідчить про неправильне застосування судом положень статті 61 КК.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 12.12.2023 у справі № 522/7892/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115713307>

2.2. Призначення покарання

Загальні засади призначення покарання (ст. 65 КК України)

Місцевий суд визнав винуватою і засудив особу за частиною третьою статті 111-1 КК України до покарання у виді арешту на строк 3 місяці з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій у закладах освіти, на строк 10 років, за те, що вона з 24 липня 2022 року відповідно до трудового договору, який був укладений з начальником відділу освіти, створеного окупаційною владою «Куп'янського регіонального центру професійної освіти», тимчасово виконувала обов'язки начальника відділу освіти та запровадила в зазначеному навчальному

Дайджест судової практики ВС

закладі російську програму навчання, зокрема учням було видано підручники російською мовою за російськими стандартами освіти, а також закликала інших осіб до співпраці з державою-агресором шляхом направлення вчителям «Куп'янського регіонального центру професійної освіти» повідомлень про співпрацю з окупацийною владою. Апеляційний суд скасував цей вирок у частині додаткового покарання, призначивши засудженій додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розворядчих та адміністративно-господарських функцій у закладах освіти, а також права обіймати посади в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування у сфері освіти на строк 10 років.

У касаційній скарзі прокурор стверджував про невідповідність призначеного основного покарання ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особі засудженої внаслідок м'якості.

Верховний Суд вказав, що оскільки засуджена вчинила злочин проти основ національної безпеки України, що становить велику суспільну небезпеку, здійснювала дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти у період воєнного стану, тому призначене її основне покарання у виді арешту не відповідає загальним зasadам призначення покарання, принципам законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання й не сприятиме її виправленню та запобіганню вчиненню нових правопорушень, що залишилось поза увагою апеляційного суду.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 29.01.2024 у справі № 183/184/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705036>

Особа з початку повномасштабного вторгнення збройними силами РФ на територію України в загальнодоступній соціально-орієнтованій мережі «Однокласники» розповсюджувала матеріали із закликами до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, поєднаних з розпалюванням національної ворожнечі, та матеріалів, спрямованих на розпалювання національної, регіональної ворожнечі й ненависті та на приниження національної честі та гідності громадян.

Місцевий суд визнав винуватою і засудив особу до покарання у виді позбавлення волі: за частиною другою статті 110 КК України на строк 5 років з конфіскацією майна; за частиною першою статті 161 КК України на строк 2 роки без позбавлення права обіймати посади чи займатися діяльністю; за частиною другою статті 436-2 КК України на строк 1 рік без конфіскації майна; за частиною третьою статті 436-2 КК України на строк 5 років без конфіскації майна, за сукупністю кримінальних правопорушень на підставі частини першої статті 70 КК України визначив остаточне покарання у виді позбавлення волі на

Дайджест судової практики ВС

строк 5 років 6 місяців з конфіскацією майна. Апеляційний суд, перевірячи цей вирок, зокрема, погодився з правильністю визначеного обвинуваченому покарання.

У касаційній скарзі захисник стверджував про невідповідність призначеного покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення й особі засудженого внаслідок суворості.

Верховний Суд вказав, що аналогічні твердження були предметом перевірки апеляційного суду, який визнав їх безпідставними, ґрунтуючись на принципах призначення покарання, визначених КК України, із врахуванням правового висновку, викладеного у постанові ККС ВС від 09 жовтня 2018 року у справі № 756/4830/17-к, практики ЄСПЛ і вказав, що призначене судом першої інстанції обвинуваченому покарання у цьому випадку є виваженим, достатнім та необхідним для виправлення та перевиховання обвинуваченого, а також для попередження вчинення нових кримінальних правопорушень, й відповідає принципам призначення покарання й меті покарання.

Крім того, суд апеляційної інстанції зазначив про неможливість застосування до обвинуваченого покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, оскільки останній вчинив кримінальні правопорушення, які відповідно до розділу ХХ КК України відносяться до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в той час, коли відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» введено воєнний стан на всій території України, що свідчить про підвищну суспільну небезпечність даних правопорушень.

Призначене засудженому покарання таким, що відповідає принципам законності, індивідуалізації, доцільності та справедливості, й таким, що не виходить за межі дискреційних повноважень суду.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 29.01.2024 у справі № 464/3493/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118422159>

Обставини, які обтяжують покарання (ст. 67 КК України)

Вироком місцевого суду, залишеним без зміни апеляційним судом, особу визнано винною та засуджено за частиною третьою статті 109, частиною третьою статті 436-2 КК України, на підставі статті 70 КК України визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років без конфіскації майна.

Дайджест судової практики ВС

У касаційній скарзі захисник, серед іншого, стверджував, що судом безпідставно враховано обтяжуючу покарання обставину, а саме вчинення злочинів в умовах воєнного стану, яка не міститься в змісті статті 67 КК України.

Верховний Суд зазначив, що перелік обставин, які обтяжують покарання, визначено у статті 67 КК України, який є вичерпним та розширювальному тлумаченню не підлягає, оскільки це призводитиме до погіршення становища обвинуваченого з підстав, не встановлених законом. При цьому згідно з пунктом 11 частини першої статті 67 КК України обставиною, яка обтяжує покарання, є вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій.

Водночас поняття вчинення злочину в умовах воєнного стану та поняття вчинення злочину з використанням умов воєнного стану не можна ототожнювати, адже вони мають різний зміст.

Таким чином, урахування судом при призначенні покарання обставини, яка обтяжує покарання, не передбаченої КК України, є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність. Тому Верховний Суд змінив судові рішення та виключив із них посилання на обставину, яка обтяжує покарання, вчинення злочину в умовах воєнного стану.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 24.01.2024 у справі № 346/1286/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116607237>

Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1 КК України)

Особа, яка раніше судима за частинами 2, 3 статті 436-2 КК України, у період із 10 травня 2019 року до 19 серпня 2021 року, скориставшись соціальною мережею «Вконтакте», із власної сторінки шляхом репосту поширила і тим самим довела до невстановленого кола користувачів згаданої мережі: зображення у вигляді рун СС, що є символікою націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму; зображення Ордена Жовтневої Революції, публікацію із зображенням Сталіна Й. В. і текстом «Я всегда думал что демократия – это власть народа, а вот товарищ Рузельт мне доходчиво объяснил, что демократия – это власть американского народа», зображення нагрудних знаків СРСР, а також публікацію з текстом «Самый красивый ГЕРБ из когда-либо существовавших в известной нам истории человечества» та чітким зображенням державного герба СРСР, що є символікою комуністичного тоталітарного режиму.

За ці дії, з урахуванням змін, внесених апеляційним судом, особу засуджено за частиною першою статті 436-1 КК України до покарання у виді позбавлення

Дайджест судової практики ВС

волі на строк 4 роки без конфіскації майна. На підставі частини четвертої статті 70 КК України за сукупністю кримінальних правопорушень шляхом поглинення менш суворого покарання за це правопорушення, яке вчинене до постановлення попереднього вироку, більш суворим покаранням, призначеним за правопорушення, за яке особа засуджена попереднім вироком, суд призначив особі остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років без конфіскації майна. Також суд звільнив засудженого від відбування цього покарання на підставі статті 75 КК України з іспитовим строком 1 рік і поклав на нього обов'язки, передбачені пунктами 1, 2 частини першої статті 76 КК України. Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що засуджений повністю визнав свою вину у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення, та визнали обставинами, що пом'якшують покарання: щире каяття і сприяння розкриттю кримінального правопорушення. Обставин, що обтяжують покарання, і даних, що засуджений цим кримінальним правопорушенням завдав збитків, суди не встановили.

У касаційній скарзі прокурор просив змінити судові рішення в частині призначеного засудженному покарання та застосувати статтю 69-1 КК України.

Верховний Суд указав, що санкцією частини першої статті 436-1 КК України, за якою особу засуджено, передбачено покарання у виді обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

З огляду на це та відповідно до приписів статті 69-1 КК України покарання засудженному у виді позбавлення волі не може перевищувати двох третин максимального розміру покарання, передбаченого санкцією частини першої статті 436-1 цього Кодексу, що становить 3 роки 4 місяці. Проте зазначених вимог закону суди першої та апеляційної інстанцій не врахували.

Натомість в ухвалі апеляційний суд зазначив, що в разі відсутності однієї з обставин, передбачених пунктами 1, 2 частини першої статті 66 КК України, застосування щодо особи положень статті 69-1 цього Кодексу є неможливим. Тож з огляду на те, що в цьому кримінальному провадженні не завдано майнової шкоди, апеляційний суд дійшов висновку, що відсутність пом'якшуючої покарання обставини «добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди» є перешкодою для їх застосування.

Однак такий висновок апеляційного суду є помилковим і не узгоджується зі сталою судовою практикою, відповідно до якої під час призначення покарання із застосуванням статті 69-1 КК України добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди не враховується (відсутність цієї ознаки не є перешкодою для застосування

спеціальних правил призначення покарання) тоді, коли такі збитки або шкода не заподіяно.

Тому Верховний Суд касаційну скаргу прокурора задовольнив і зменшив розмір призначеного засудженному покарання до меж, установлених статтею 69-1 КК України, із застосуванням положень частини четвертої статті 70, статей 75, 76 КК України, визначених судами попередніх інстанцій.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 11.07.2024 у справі № 495/6756/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120426199>

2.3. Звільнення від покарання та його відбування

Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України)

За вироком місцевого суду депутата селищної ради засуджено за частиною першою статті 110 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки. Згідно з вироком його визнано винним у тому, що він, як депутат селищної ради, з метою зміни меж території та державного кордону України розглянув внесене до порядку денного сесії питання щодо проведення на території смт Миронівський Бахмутського району Донецької області «референдуму» з питання визнання державної самостійності «днр» та надалі особисто позитивно проголосував за рішення селищної ради про виділення приміщення палацу культури для проведення на території смт Миронівський Бахмутського району Донецької області «загального обласного референдуму» з питання визнання державної самостійності «днр».

Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду змінено в частині призначеного покарання. На підставі положень статті 75 КК України засудженого звільнено від відбування покарання з випробуванням.

У касаційній скарзі прокурор вказував, що суд апеляційної інстанції, звільнивши засудженого від відбування покарання з випробуванням, не врахував, що він обіймав посаду депутата селищної ради, вчинив злочин проти основ національної безпеки України, що становить особливо велику суспільну небезпечність для держави та громадян.

Верховний Суд звернув увагу, що при вирішенні питання про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням суд має належним чином досліджувати й оцінювати всі обставини, які мають значення для справи, та враховувати, що положення статті 75 КК України застосовуються лише в тому разі, коли для цього є відповідні умови та підстави.

Поза належною увагою апеляційного суду залишилося те, що засуджений вчинив злочин проти основ національної безпеки України, своєї вини не визнав, не розкаявся. До того ж, обставини, які пом'якшують покарання, відсутні. Тому звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням є неправильним застосуванням закону України

Дайджест судової практики ВС

про кримінальну відповідальність, що призвело до м'якості призначеного покарання.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 25.09.2023 у справі № 219/1049/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113794547>

Вироком місцевого суду особу засуджено за частиною п'ятою статті 27, частиною четвертою статті 111-1 КК України, а саме за те, що вона з ідеологічних спонукань почала співпрацювати з окупантами та добровільно обійняла керівну посаду «исполняющего обязанности начальника ДЭММ ГУП ДНР «Донецкая железная дорога». Кінцевою метою очолюваного ним «ДЭММ ГУП ДНР «Донецкая железная дорога» було технічне обслуговування залізничного полотна, ліній електропередач, електричного обладнання, інше технічне обслуговування підрозділів «ГУП ДНР «Донецкая железная дорога». Апеляційний суд змінив вирок суду першої інстанції в частині призначеного покарання, на підставі статті 75 КК України звільнив засудженого від відбування покарання з випробуванням.

У касаційній скарзі прокурор просив скасувати ухвалу апеляційного суду і призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції через неправильне застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, а саме положень статті 75 КК України.

Верховний Суд вказав, що пособництво у провадженні господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора характеризується, як суспільно-психологічне явище добровільної, ідейно-вмотивованої співпраці з ворогом, за результатами якої підривається національна безпека України, створюється загроза державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам держави.

Суб'єктом злочину, передбаченого статтею 111-1 КК України, є громадянин України, який добровільно, усвідомлено співпрацює із окупаційною цивільною чи військовою владою на шкоду власній державі. Будучи пенсіонером за віком, засуджений з ідеологічних спонукань почав співпрацювати з окупантами та добровільно обійняв керівну посаду «исполняющего обязанности начальника ДЭММ ГУП ДНР «Донецкая железная дорога». Вказані дії свідчать про його добровільну співпрацю з ворогом та не є способом виживання в умовах окупації.

Оскільки засуджений вчинив кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України під час дії воєнного стану, що свідчить про підвищенну суспільну небезпечність вчиненого, тому суд апеляційної

Дайджест судової практики ВС

інстанції дійшов передчасного висновку про можливість звільнення його від відбування покарання з випробуванням на підставі статті 75 КК України.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 07.02.2024 у справі № 202/4850/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116920050>

За вироком місцевого суду особу визнано винуватою та засуджено за частиною другою статті 436-2 КК України, а саме за те, що вона після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, під час дії воєнного стану, умисно, за допомогою телефона створила та, використовуючи особистий профіль в соціальній мережі «Однокласники», поширила на вказаній відкритій та загальнодоступній для невизначеній кількості осіб сторінці публікації, у яких міститься віправдовування і визнання правомірною збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році. На підставі статті 75 КК України особу звільнено від відбування покарання з випробуванням із встановленням іспитового строку. Апеляційний суд скасував вирок місцевого суду в частині призначеного покарання та ухвалив у цій частині новий вирок, яким призначив особі покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки без конфіскації майна. У касаційній скарзі сторона захисту просила змінити вирок апеляційного суду в частині призначеного покарання та застосувати до підзахисного положення статті 75 КК України.

Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про відсутність підстав для застосування статті 75 КК України до засудженого, який вчинив злочин в умовах воєнного стану, під час збройної агресії ворога проти України, умисно створив та поширив матеріали, які її віправдовують, що свідчить про високу суспільну небезпечність скоеного ним кримінального правопорушення, враховуючи особливо тяжкі наслідки для держави в цілому, у зв'язку з чим самі собою певні позитивні дані про засудженого не є достатніми підставами для його звільнення від відбування покарання з випробуванням. Крім того, апеляційний суд вказав про необґрунтоване визнання щирого каяття засудженого пом'якшуючою покарання обставиною, зазначивши, що матеріали справи не містять будь-якого доказу про наявність дійсно щирого каяття з боку обвинуваченого.

Верховний Суд неодноразово наголошував на тому, що шире каяття – це не формальна вказівка на визнання своєї вини, а відповідне ставлення до скоеного, яке передбачає належну критичну оцінку винним своєї противравної поведінки, її осуд та бажання залагодити провину, що має підтверджуватися конкретними діями, спрямованими на виправлення зумовленої кримінальним правопорушенням ситуації. Факт щирого каяття

Дайджест судової практики ВС

особи у вчиненні злочину повинен знайти своє відображення у матеріалах кримінального провадження.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 01.02.2024 у справі № 643/2955/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116840235>

Вироком місцевого суду, залишеним апеляційним судом без зміни, особу, яка поширювала в соціальній мережі «Однокласники» матеріали, у яких міститься виправдовування та заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році, а також гlorифікувала осіб, які її здійснювали, було засуджено за частиною другою статті 436-2, частиною третьою статті 436-2 КК України із застосуванням положень статті 70 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років без конфіскації майна.

У касаційній скарзі захисник просив призначити засудженій покарання із застосуванням положень статті 69 КК України, на підставі статті 75 КК України звільнити її від відбування покарання з випробуванням.

Верховний Суд зазначив, що засуджена, яка має відповідний життєвий досвід, не могла не усвідомлювати тих подій, які відбувалися в Україні, зокрема, з 24 лютого 2022 року, коли засоби масової інформації, соціальні мережі та мобільні месенджери були переповнені інформацією щодо численних злочинів країни-терориста, тотального насильства, масових вбивств та руйнувань, які засуджував і засуджує увесь цивілізований світ. Не дивлячись на це, засуджена всупереч елементарним нормам моралі, не проявивши жодних сентиментів та емпатії, та навіть банального співчуття через масову загибель як військовослужбовців, які стали на захист своєї Батьківщини, так і мирного населення, протягом п'яти місяців продовжувала розповсюджувати публікації, зміст яких всіляко виправдовував збройну агресію РФ, метою якої є намагання знищити Україну як державу, та прославляв осіб, які її здійснювали. З урахуванням наведеного, Верховний Суд погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для застосування положень статей 69, 75 КК України.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 15.11.2023 у справі № 344/4586/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115031335>

Вироком місцевого суду особу було засуджено за частиною другою статті 436-2 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки без конфіскації майна. Апеляційний суд змінив цей вирок та призначив засудженій покарання у виді позбавлення волі на строк 1 рік без конфіскації майна. За вироком суду засуджена, маючи проросійську налаштовану позицію, яка випливає із вподобаного та поширеного нею в період з 22 вересня 2019 року по 02 квітня

Дайджест судової практики ВС

2022 року у всесвітній мережі «Інтернет» інформаційного контенту зазначеної спрямованості, вчиняла дії з поширення матеріалів антиукраїнського характеру, в тому числі таких, що містять глорифікацію осіб, які здійснювали та здійснюють збройну агресію РФ проти України, розпочату в 2014 році, та представників збройних формувань РФ.

У касаційній скарзі сторона захисту просила змінити ухвалу апеляційного суду в частині призначення покарання та на підставі статті 75 КК України звільнити засуджену від призначеного основного покарання у виді позбавлення волі з випробуванням.

Верховний Суд зазначив, що висновки апеляційного суду про неможливість застосування до засудженої інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням є обґрунтованими, оскільки вона вчинила кримінальне правопорушення, яке відповідно до розділу ХХ КК України відноситься до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в той час, коли відповідно до указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією РФ проти України введено воєнний стан на всій території України, що свідчить про підвищену суспільну небезпечність даних правопорушень. Водночас засуджена вчинила низку послідовних дій для отримання доступу до соціальної мережі «Однокласники», пошуку публікацій саме проросійського характеру і публічно висловила свою позицію щодо командуючого дальньої авіації збройних сил РФ генерал-лейтенанта в той час, коли має місце збройна агресія цієї держави проти України і з загальнодоступних джерел відомо, що зазначений військовий керував авіаційними бомбардуваннями м. Маріуполя.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 28.09.2023 у справі № 127/18004/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967455>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановах ККС ВС:
від 13.09.2023 у справі № 461/3172/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113560747>
від 23.08.2023 у справі № 204/3688/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113064072>

Вироком місцевого суду, залишеним апеляційним судом без зміни, особу було засуджено за частиною другою статті 436-2, частиною третьою статті 436-2 КК України із застосуванням положень статті 70 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років без конфіскації майна, від відбування якого звільнено на підставі статті 75 КК України. За вироком суду засуджений у всесвітній мережі «Інтернет» інформаційного контенту зазначеної спрямованості, вчиняв дії з поширення матеріалів антиукраїнського характеру, в тому числі й таких, що містять виправдовування, заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році, а також глорифікацію осіб, які

Дайджест судової практики ВС

здійснювали збройну агресію РФ проти України, розпочату в 2014 році, представників збройних формувань РФ.

У касаційній скарзі прокурор стверджував про безпідставне звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, який повною мірою не врахував ступінь тяжкості вчинених засудженим кримінальних правопорушень, одне з яких є тяжким, конкретних обставин справи, адже засуджений у період активної стадії збройної агресії РФ проти України, шляхом умисного та цілеспрямованого вираження в соціально-орієнтованій мережі «Однокласники», висловив свою антигромадську/антиукраїнську позицію, тобто вчинив кримінальне правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Вчинивши інкриміновані кримінальні правопорушення, засуджений не просто засвідчив свою антиукраїнську позицію, а й створив уяву у ворога, що громадяни України підтримують позицію російської влади, бажають приходу «руського миру» до українських міст та сіл, що в свою чергу підживлює в них впевненість в успішності їхніх дій на території України та спонукає до продовження війни проти України, оскільки заборонена в Україні мережа «Однокласники» користується популярністю саме в РФ.

Детальніше з текстом постанови ККС ВС від 28.11.2023 у справі № 149/2976/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115308705>

Вироком місцевого суду, залишеним без зміни ухвалою апеляційного суду, обвинуваченого визнано винуватим у порушенні законів і звичаїв війни, що передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, та засуджено за частиною першою статті 438 КК України і призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років.

У касаційній скарзі сторона захисту не погоджувалася з призначеним її підзахисному покаранням, вважаючи, що суд першої інстанції, не застосувавши положення статті 75 КК України, не врахував конкретних обставин справи, даних про особу засудженого.

Верховний суд погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій та зазначив, що оцінюючи під час призначення покарання ступінь тяжкості кримінального правопорушення, суди керувалися не лише формальними критеріями, визначеними у статті 12 КК України, а і врахували реальний ступінь небезпеки відповідних діянь для інших осіб, інтересів держави, суспільства з огляду на особливості конкретного злочину, вчиненого у порушення законів та звичаїв війни щодо цивільного населення, яке

вийжджало з окупованих РФ територій та мало у зв'язку з цим вразливий стан. Також суд врахував спосіб, наслідки, обстановку та соціальний контекст його вчинення.

Практика звільнення від відбування покарання осіб, що вчинили відповідні дії, створить небезпечні прецеденти можливості фактично безкарного свавілля з боку військовослужбовців держави – агресора, які нехтуючи законами та звичаями війни, передбаченими міжнародними договорами, вчинюють умисні тяжкі злочини з корисливих мотивів. У цьому контексті особливе значення має необхідність і достатність призначеного покарання для досягнення визначеного у частині другій статті 50 КК України мети загальної превенції – запобігання вчиненню нових аналогічних злочинів не лише засудженими, а й іншими особами.

Детальніше з текстом ухвали ККС ВС від 30.01.2024 у справі № 588/1009/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704925>

Застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням (ст. 77 КК України)

Вироком місцевого суду, з яким погодився суд апеляційної інстанції, особу визнано винуватою та засуджено за частиною четвертою статті 111-1 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки з позбавленням права займатися підприємницькою діяльністю на строк 10 років, без конфіскації належного йому майна та на підставі статті 75 КК України звільнено від відбування основного покарання з випробуванням.

У касаційній скарзі прокурор вказав на необхідність призначення засудженному додаткового покарання у виді конфіскації майна, яке відповідно до санкції частини четвертої статті 111-1 КК України є обов'язковим.

Верховний Суд зазначив, що відповідно до статті 77 КК України у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть бути призначені додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Тобто, положення зазначеного статті не передбачають призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна у тому випадку, якщо особу звільнено від відбування основного покарання на підставі статті 75 КК України.

Тому застосування у даному випадку додаткового покарання у виді конфіскації майна, яке передбачене санкцією частини четвертої статті 111-1 КК України, є безпідставним та таким, що суперечить положенням статті 77 КК України.

Дайджест судової практики ВС

Детальніше з текстом постанови ККС від 04.10.2023 у справі № 953/7065/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114021020>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові ККС ВС від 21.06.2023 у справі №953/6732/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772584>

Дайджест судової практики Верховного Суду у справах, пов'язаних з війною. Рішення, внесені до ЄДРСР, з лютого 2022 року по вересень 2024 року / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи ВП ВС / Відпов. за вип.: Секретар ВП ВС, д-р юрид. наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В. Ю. Уркевич. Київ, 2024. – 157 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua

 so.supreme.court.gov.ua